

**Logikk, språk og empiri:
innsirkling av Ottar Dahls vitenskapssyn**

Carl Anders Hægeland

Veiledere

Harald Rinde og May-Brith Ohman Nielsen

Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved Universitetet i Agder og er godkjent som del av denne utdanningen. Denne godkjenningen innebærer ikke at universitetet innestår for de metoder som er anvendt og de konklusjoner som er trukket.

Universitetet i Agder, 2015
Fakultet for humaniora og pedagogikk
Institutt for religion, filosofi og historie

Forord

Jeg vil gjerne takke de som har gitt meg muligheten til å gjennomføre denne undersøkelsen. Til tross for at de som nevnes har kommet med viktige bidrag, er det bare jeg som er ansvarlig for alle feil og misvisninger oppgaven inneholder. Veileder har vært Harald Rinde og biveileder May-Brith Ohman Nielsen. At Harald Rinde startet som professor ved Universitetet i Agder det semesteret jeg startet på masterstudiet er en tilfeldighet som har vært avgjørende for dette prosjektet. Sammen tror jeg vi utviklet en fruktbar tilnærming til prosjektet. Jeg vil takke May-Brith Ohman Nielsen for evne til å sette igang refleksjonsprosesser. På grunn av deg vil jeg alltid huske hvorfor jeg studerer historie. En spesiell takk går til filosof Ralph HenkVaags. At du leste tidlige utkast og trodde på prosjektets fruktbarhet var viktig i startfasen, da jeg var tvilende på om undersøkelsen kunne gjennomføres. Det er også en stor gruppe medstudenter som har bidratt med kommentarer og korrekturlesning av utkast. Dette gjelder spesielt Geir Grimholt ved Universitetet i København, Yun Einar Andersen ved Universitetet i Bergen samt min eminente klasse ved Universitetet i Agder. Til slutt vil jeg takke min kjære samboer Yvonne for at du har holdt ut med mine fraværende blikk og generelle mangel på tilstedeværelse under arbeidet.

Kapittel 1	5
Tema og problemstilling	5
Tese	8
Den analytiske perioden	8
Den grunnlagsteoretiske perioden	8
Valg av kildematerialet og utnyttelsen av det	9
Forskningsfronten og oppgavens bidrag til forskningsstatus	14
Kapittel 2	16
Dahls analyse av Bull og Koht	16
Syntaks, semantikk og epistemologi: hovedelementer i Dahls begrepsanalyse	17
Dahls begrepsanalyse av basis og overbygning	19
Ansatter til doktoravhandlingen fra 1956	25
Dahl om klassebegrepet og metodologisk individualisme	26
Kontekstualisering av Dahls begrepsanalyse og metodologiske individualisme	29
Empiriens teoriavhengighet	32
Et progressivt og fallibilistisk vitenskapssyn	35
Avsluttende bemerkninger om HM	37
Delkonklusjon	39
Kapittel 3	42
Om årsaksproblemer i historisk forskning	42
Tesen om logikk, språk og empiri	42
Eksplikasjon	43
Empirisk semantikk	46
Eksplisering av årsaksforklaringenes syntaks og referanse	48
To språktradisjoner	53
Holisme og individualisme	59
Field theory og metodologisk individualisme	60
Årsaksforklaringenes kompleksitet	61
Mennesket som årsaksproblem	63
Sannhet i ÅP	66
Avvisning av meningskriteriet og dermed av Wienerkretsen?	68
Hva innebærer empirisme for Dahl?	70
Avsluttende bemerkninger om ÅP	72
Delkonklusjon	77
Kapittel 4	80
Grunntrekk i historieforskningens metodelære	80

Kritisk empirisme: historieforskningens grunnlagsteori	80
Avgjørbarhet i GM	81
Begrunnelse og Poppers vitenskapsteori	82
Tiden og kildekritikken, historieforskningens særegenhet	83
Dahls kildebegrep	85
Teorier	85
Estetiske, pragmatiske og intellektuelle momenter i historieforskningen	88
Avsluttende bemerkninger om GM	93
Delkonklusjon	95
Kapittel 5	97
Problemer i historiens teori	97
Mennesket som utgangspunkt for historiefagets egenart	97
Hermeneutikk, historiefagets hypotetisk-deduktive metode	99
Teorienes iboende egenskaper	102
Innflytelsen fra Popper	105
Verdienes rolle i historisk forskning	108
En grunnlagsteori uten den postmoderne utfordringen	111
Delkonklusjon	112
Konklusjon	113
Noen implikasjoner og forslag til videre forskning	116
Kilder og litteratur	118
Figur 1.1 Logisk form: tautologi	74
Figur 1.2 Logisk form: kontradiksjon	74
Figur 1.3 Logisk form: kontingent	75

Kapittel 1

Tema og problemstilling

Denne oppgavens formål er å sirkle inn den vitenskapsteoretiske posisjon i Ottar Dahls forfatterskap. Dette gjennom å redegjøre for delkomponentene i Dahls vitenskapssyn, slik de kommer til uttrykk i utvalgte publikasjoner. Hvorfor burde Ottar Dahls vitenskapssyn forskes på? Jeg vil gi et kortfattet svar. Historiefagets tidsaspekt gir en unik mulighet til å undersøke vitenskapsteori som en historisk størrelse. Et slikt tidsaspekt kan fungere som et særegent grunnlag for refleksjon rundt vitenskapsteori generelt. Det er også slik at Ottar Dahls forfatterskap hadde stor innflytelse på historiefagets grunnlagsteori. Jan Thomas Kobberrød har omtalt Dahl som historiefagets viktigste grunnlagsteoretiker etter andre verdenskrig.¹ Knut Kjeldstadli har karakterisert Dahl som del av en toneangivende forskningstradisjon kalt etterkrigsempirismen.² Francis Sejersted har i *Demokratisk Kapitalisme* argumentert for at Ottar Dahls tilnærming til historisk forskning, svekket muligheten for syntesedannelse.³ Til tross for sin anerkjennelse i fagmiljøet, både som kontroversiell og innflytelsesrik historiker, er lite forskning gjennomført om Ottar Dahls forfatterskap. Dyptgående analyser mangler, og det foreligger derfor et tomrom i vår historiografiske kunnskap.

Hovedproblemstilling: *Hvilket vitenskapssyn kommer til uttrykk i Ottar Dahls forfatterskap?*

Etter mitt skjønn kan problemstillingen over besvares gjennom en fire-trinns prosess:

- (A) En redegjørelse for Ottar Dahls syn på sannhetsbetingelser (semantikk).
- (B) En redegjørelse for Ottar Dahls syn på avgjørelse av sannhetsverdi (epistemologi).
- (C) En redegjørelse for Ottar Dahls generelle sannhetsteori.
- (D) En redegjørelse for Ottar Dahls syn på ikke-vitenskapelige faktorerens rolle i vitenskapelig forskning.

Et vitenskapssyn er i utgangspunktet et lite definert uttrykk. Med tanke på de begrensninger som følger med en masteroppgaves omfang, er det spesielt viktig å definere hva man leter etter. En kan

¹ Jan Thomas Kobberrød, *Sverre Steen- sosialdemokratiets historieforteller* (Trondheim: Institutt for historie og klassiske fag, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2004), 184.

² Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den engang var* (Oslo: Universitetsforlaget, 2010), 69.

³ Francis Sejersted, *Demokratisk kapitalisme* (Oslo: Universitetsforlaget, 1993), 305-328.

ikke ta med alt, men en kan ta med noe. Jeg mener at en redegjørelse for et vitenskapssyn bør innebære en redegjørelse for (A), (B), (C) og (D).⁴ For lesere som ikke allerede er kjent med konseptene som inngår i (A), (B), (C) og (D) vil jeg minne om at de er åpne. Det finnes mange ulike syn på sannhetsbetingelser, og poenget i denne undersøkelsen er å sirkle inn Dahls syn på sannhetsbetingelser osv. Delkomponentene (A), (B), (C) og (D) kan formuleres i **minimumsversjon** slik.⁵ (A) Å redegjøre for en påstands sannhetsbetingelser, er å redegjøre for under hvilke omstendigheter en påstand er sann. Her finnes det flere tilnærminger.⁶ Mitt formål er derimot ikke å redegjøre for alle tilnærminger, men å redegjøre for *under hvilke omstendigheter Ottar Dahl anså en påstand som sann*. (B) En sannhetsverdi er enten verdien sann/usann. Å avgjøre sannhetsverdi, vil si å finne ut av om en påstand er sann/usann. Legg merke til at å avgjøre sannhetsverdi innebærer å teste om sannhetsbetingelsen for en påstand faktisk er møtt. Prosedyrer som skal avgjøre sannhetsverdi er en fundamental del av vitenskapelig virksomhet. Mitt formål er å *redegjøre for hvordan Ottar Dahl mente at sannhetsverdi kunne avgjøres, og i hvilken grad det var mulig å oppnå avgjørbarhet*. (C) En sannhetsteori er selve teorien om hva sannhet er. Her finnes det også mange tilnærminger.⁷ Mitt formål er derimot å *redegjøre for hva Ottar Dahl mente sannhet var*. (D) De ovenstående kategoriene utgjør delkomponentene av et vitenskapssyn i streng forstand. Det er derimot slik at ikke- vitenskapelige faktorer også spiller en rolle i vitenskapelig forskning. Mitt formål med delkomponent (D) er å *redegjøre for Ottar Dahls syn på ikke-vitenskapelige faktorerers rolle i vitenskapelig aktivitet*.⁸ Eksempler vil være hvordan Dahl anser metafysiske, estetiske eller moralske faktorerers rolle i en vitenskapelig forskningsprosess. Legg merke til at delkomponentene kan ha konsekvenser som gjør at (A), (B), (C) og (D) fungerer i samspill. Et sett

⁴ Det finnes ikke noe fasitsvar på hvilke elementer som inngår i analysen av et vitenskapssyn. Derfor blir det desto viktigere å vise leseren hvilket perspektiv som er valgt. For en kritisk drøftelse av forskerens valg av perspektiv se, Ingar Kaldal, *Historisk Forsking, Forståing og Forteljing* (Oslo: Det Norske Samlaget, 2011), 110-111.

⁵ Jeg kan selvsagt ikke gi en omfattende presentasjon av konseptene som inngår i (A) (B) (C) (D).

Minimumsversjonene er **forenklede**, se litteraturen jeg henviser til for utdypende presentasjoner.

⁶ Sannhetsbetingelser er tradisjonelt sett betraktet som et semantisk anliggende. En god introduksjon i semantikk er, Ronnie Cann, *Formal Semantics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993). For en klassisk artikkel om forholdet mellom semantikk og epistemologi se, Michael Dummett «Realism» i *Truth and Other Enigmas* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1978), 145-165.

⁷ To av de mest innflytelsesrike sannhetsteoriene er korrespondanse og koherensteorien. For en klassisk tekst som redegjør for disse, se Bertrand Russell, *The Problems of Philosophy* (Oxford: Oxford University Press, 1991), 70- 71. For en dyptgående innføring i sannhetsteorier se, Scott Soames, *Understanding Truth* (Oxford: Oxford University Press, 1999). Soames presenterer også en rekke skeptiske posisjoner som anser sannhet som, ikke definerbar, ikke erkjennbar eller fiktiv størrelse, 20-56.

⁸ Martin Mahner drøfter ikke-vitenskapelige faktorerers rolle i vitenskapelig forskning i, Martin Mahner «Demarcating Science from Non- Science» i *Handbook of the Philosophy of Science: General Philosophy of Science-Focal Issues* (Amsterdam: Elsevier, 2007), 515-575.

med sannhetsbetingelser (A) kan ha konsekvens for avgjørelse av sannhetsverdi (B).

Konsekvensene vil i stor grad være betinget av hvilken ordning mellom (A), (B), (C) og (D) som kommer til uttrykk i Dahls forfatterskap.⁹

I tillegg til å sirkle inn elementene i et vitenskapssyn, er det viktig å identifisere når posisjoner begynner å markere seg i et forfatterskap, om de forkastes, om de utvikler seg, om de er konsistente og koherente. Med andre ord, redegjøre for kontinuitet og brudd i forfatterskapets posisjoner over tid. Ved å redegjøre for (A), (B), (C) og (D) i Dahls monografier, mener jeg å ha en fortolkningsramme som vil vise kontinuitet og brudd i Dahls posisjoner. Jeg mener altså at kontinuitet og brudd inngår i beskrivelsen av (A), (B), (C) og (D) i Dahls forfatterskap. Derfor vil jeg presisere hva jeg har lagt til grunn for å omtale et vitenskapssyn som preget av kontinuitet eller brudd over tid. For kontinuitet har jeg tatt utgangspunkt i følgende definisjon: At vitenskapsteoretiske posisjoner enten forblir identiske eller utvikler seg over tid. Brudd er forstått som forkastelsen av en tidligere vitenskapsteoretisk posisjon. Det viktige er å merke seg at kontinuitet gjerne kan innebære utvikling av en posisjon, så lenge utviklingen er konsistent med den tidligere posisjonen.

Ved å si noe om hva som er vitenskapelig, sier vi også noe om hva som ikke er vitenskapelig. Slik fungerer (A), (B), (C) og (D) som en demarkasjonslinje for hva som er vitenskapelig, og ikke-vitenskapelig ifølge Dahl. For å utdype de ovenstående (A), (B), (C) og (D) vil jeg også redegjøre for relevante elementer i det vitenskapsteoretiske miljøet Dahl forholdt seg til. Det er derimot ikke et formål for meg å gi en fullstendig redegjørelse for Dahls vitenskapsteoretiske kontekst, men å sile ut de elementer av kontekst som kan belyse (A), (B), (C) og (D). En måte kontekstualisering kan fortelle oss noe om (A), (B), (C) og (D) er gjennom komparasjon av Dahls vitenskapsteoretiske posisjoner, med andre forskeres posisjoner. Hvis vi kan etablere at Dahl aksepterer Karl Poppers falsifikasjonsprinsipp, vil dette i seg selv være en kilde til (A), (B), (C) og (D). Dette fordi falsifikasjonsprinsippet innebærer et bestemt syn på blant annet sannhetsbetingelser og avgjørbarheten av teories sannhetsverdi.

⁹ Ordningen mellom delkomponentene vil ha stor konsekvens for deres karakter. La oss undersøke Sannhetsbetingelser og avgjørelse av sannhetsverdi. Hvis vi tar utgangspunkt i korrespondanse som sannhetsbetingelse for en påstand p, og en empirisk prosedyre for avgjørelsen av sannhetsverdi for p, sier sannhetsbetingelsen og prosedyren for avgjørbarhet lite om **hvordan** en påstand korresponderer med et saksforhold. Hvis korrespondanseforholdet derimot er ansett som referensielt, vil referanserelasjonen ha konsekvenser for hvordan forholdet mellom (A) og (B) er ordnet. Se blant annet hvordan Michael Devitt drøfter referanserelasjonen med hensyn til korrespondanseteorier i Michael Devitt, *Designation* (New York: Columbia University Press, 1991), se spesielt, 113- 114. Legg merke til at Devitt hevder en realisme. For en anti-realistisk posisjon se, Bas Van Fraassen, *The Scientific Image* (Oxford: Oxford University Press, 1980).

Tese

Den analytiske perioden

I 1952 og 1956 avla Ottar Dahl hovedoppgave og doktorgradsavhandling i historie. Jeg har betegnet denne perioden av Dahls forfatterskap som den analytiske perioden,¹⁰ fordi både oppgaven og avhandlingen er preget av en begrepsanalytisk tilnærming. Begrepsanalysen kjennetegnes ved sitt fokus på syntaktiske og semantiske aspekters konsekvens for begrunnelsen av teorier. I hovedoppgaven foretar Dahl begrepsanalyse av den historiske materialisme hos Edvard Bull og Halvdan Koht. Begrepsanalysen har i hovedoppgaven et noe vagt preg, som skyldes at Dahl unngår bruk av tekniske termer og referanser til vitenskapsteoretisk litteratur. Allikevel er det slik at begrepsanalysen i Dahls doktorgradsavhandling, følger de samme trekk som begrepsanalysen i hovedoppgaven. Begrepsanalysen i doktorgradsavhandlingen er derimot videreutviklet. Tekniske termer anvendes, formale eksempler innføres og det foreligger hyppige referanser til vitenskapsteoretisk litteratur.

Kapittel 2 og 3 tar for seg denne analytiske perioden i Dahls forfatterskap. Kapittel 2 redegjør for de vitenskapsteoretiske trekk ved Dahls hovedoppgave. Her blir det tydelig at flere av de vitenskapsteoretiske posisjoner Dahl senere skulle omtale som ”kritisk empirisme”, er styrende allerede i Dahls hovedoppgave. Kapittel 3 redegjør for vitenskapsteoretiske trekk ved Dahls doktorgradsavhandling. Her viser jeg hvordan doktorgradsavhandlingen videreutvikler de vitenskapsteoretiske posisjoner fra hovedoppgaven.

Den grunnlagsteoretiske perioden

I 1967 og 1986 publiserte Dahl to innføringsbøker i historiefagets metode. Jeg har betegnet denne perioden i Dahls forfatterskap som den grunnlagsteoretiske perioden, fordi Dahl anser innholdet i disse bøkene som hans grunnlagsteori. Det er innholdet i denne grunnlagsteorien som skal representere hans ”kritiske empirisme”. Langt på vei består Dahls kritiske empirisme, av kortfattede minimumsversjoner av de vitenskapsteoretiske posisjoner som har vært styrende i Dahls tidligere begrepsanalyser.

¹⁰ Periodiseringen er en slitesterk konstruksjon i historikerens repertoar og derfor blir det desto viktigere å være klar over periodiseringens **svakheter** og **styrker**. For en kort og presis drøftelse av problematiske og fruktbare aspekter ved periodiseringer i historisk forskningslitteratur se, Harald Rinde, *Kontingens og kontinuitet framveksten av stivhengige organisasjonsmønstre i skandinavisk telefoni* (Oslo: Unipub AS, 2004), 283. Knut Kjeldstadli gir i sin metodebok flere eksempler på ulike typer periodiseringer og drøfter problematiske og fruktbare aspekter ved eksemplene. Se Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den engang var* (Oslo: Universitetsforlaget, 2010), 221- 223. For en kritisk drøftelse med vekt på forskerens rolle i dannelsen av perioder, se Ingar Kaldal, *Historisk Forskning, Forståing og Forteljing* (Oslo: Det Norske Samlaget, 2011), 114- 116.

Kapittel 4 og 5 tar for seg den grunnlagsteoretiske perioden i Dahls forfatterskap. I Kapittel 4 redegjør jeg for innholdet i Dahls kritiske empirisme slik det uttrykkes i *Grunntrekk i Historieforskningens Metodelære*. Et sentralt poeng er å vise hvordan Dahls kritiske empirisme består av vitenskapsteoretiske posisjoner som var utformet i den analytiske perioden. I Kapittel 5 foretar jeg en komparasjon av *Grunntrekk i Historieforskningens Metodelære* og *Problemer i Historiens Teori*, da sistnevnte metodebok skal være en utvidelse og utdypelse av førstnevnte. I oppgavens konklusjon gir jeg en utdypende redegjørelse for hvordan problemstillingens (A), (B), (C) og (D) utvikler seg i de to ovenstående periodene.¹¹

Valg av kildematerialet og utnyttelsen av det

I dette avsnittet vil jeg redegjøre for mitt valg av kilder, og hvordan kildemateriale er utnyttet. Primærkildegrunnlaget jeg har arbeidet med kan deles opp i tre kategorier: Dahls publiserte monografier, den vitenskapsteoretiske litteraturen som Dahls monografier bygger på og upublisert materiale fra Dahls privatarkiv. På grunn av masteroppgavens omfang, samt materialets ubrukte status, har hovedvekten blitt lagt på analysen av Dahls publiserte monografier. Dette vil si at funksjonen til det upubliserte materiale, samt den litteraturen Dahl var påvirket av, har vært å belyse vitenskapssynet i Dahls publiserte monografier. Monografiene som er valgt består av *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht*, *Om årsaksproblemer i historisk forskning*, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* og *Problemer i historiens teori*. Disse fire monografiene er valgt fordi de utgjør periodene av Dahls forfatterskap som har et utpreget vitenskapsteoretisk innhold.

Alt materiale som er brukt i denne undersøkelsen har vært tilgjengelig tidligere.¹² Til tross for sin tilgjengelighet har dette materiale sjelden blitt anvendt som kilde til Dahls forfatterskap. Skal vi ta det funksjonelle kildebegrep på alvor, vil dette si at materiale i denne undersøkelsen er ganske nytt som nettopp kilde. Siden det ikke foreligger noen dyptgående forskning på Ottar Dahls vitenskapssyn, har det også foreligget begrenset med sekundærkilder å bygge denne oppgaven på.¹³ Mangelen på sekundærkilder fører til et særegent perspektiv i møtet med primærkildene. Det finnes ingen tidligere forsøk en kan konfrontere for å se hvilke tilnæringer som tidligere har vært

¹¹ Denne tesen ble formulert mot slutten av arbeidet med Dahls forfatterskap. Den er beregnet som et sammenfattende svar på spørsmålet om vitenskapssynet i Dahls forfatterskap var preget av kontinuitet eller brudd. Slik får leseren en **forventning** om hva oppgavens innhold består i.

¹² Materiale fra Dahls privatarkiv er i utgangspunktet klausulert. Jeg regner det derimot som tilgjengelig, da innsyn blir gitt for forskningsformål.

¹³ Jeg utdyper dette i avsnittet *forskningsfronten og oppgavens bidrag til forskningsstatus*.

fruktbare og hvilke som har ført til vanskeligheter. På grunnlag av dette har jeg valgt en tilnærming til kildene som bærer preg av å være analyserende, med formål om nær **dialog** med **ordlyden** i Dahls tekster. Ønsket om nær dialog med ordlyden i Dahls tekster, har ført til at jeg ofte viser kildeutsagn i sin originale form. Jeg mener det er problematisk å parafrasere Dahl, når Dahls eget ordvalg spiller en sentral rolle som utgangspunkt for drøftelsene i min undersøkelse.¹⁴ De direkte sitatene åpner også for at leseren enkelt kan kritisere mine slutninger.

Utnyttelsen av primærkildegrunnlaget kan deles opp i to. På den ene side har vi min analyse av Dahls kildeutsagn slik de forekommer i de fire utvalgte monografier. På den andre side er kildeutnyttelsen av den vitenskapsteoretiske litteraturen som det finnes hyppige referanser til i Dahls monografier og utnyttelsen av det upubliserte materiale fra Dahls privatarkiv. Med dette vil jeg redegjøre for bruken av den litteraturen Dahl referer til, samt bruken av det upubliserte materialet.

Flere av Ottar Dahls monografier har omfattende referanser til vitenskapsteoretisk litteratur, og Dahls egne teorier har ofte likhetstrekk til den litteraturen Dahl refererer til. For å få innsikt i Dahls vitenskapsteoretiske forestillingsverden, er det derfor gjort et betydelig forsøk på å lese de vitenskapsteoretiske verk som Ottar Dahl **refererer** til i sitt forfatterskap.¹⁵ Bruken av Dahls referanselitteratur som kilde til Dahls vitenskapssyn bør derimot komme med noen reservasjoner.¹⁶ For å identifisere de delene av Dahls referanselitteratur som er relevant for en forståelse av Dahls vitenskapssyn, er det foretatt en komparasjon mellom referanselitteraturen og Dahls egne teoretiske posisjoner. Hvis referanselitteraturens innhold har hatt sannsynlig innflytelse på Dahl, har jeg ansett denne litteraturen som viktig for forståelsen av Dahls vitenskapssyn. Styrken i min begrunnelse for slike kilde Slutninger varierer. Grovt sett kan det skilles mellom *Historisk materialisme* og Ottar

¹⁴ På dette området har jeg vært inspirert av, Apostolos Spanos, *An Annotated Critical Edition of an Unpublished Byzantine Maneion for June: Codex Lesbiacus Leimonos 11* (Bergen: Universitetsforlaget, 2007). Spanos legger sin fremstilling tett opp mot den eksakte formuleringen i de originale kildene.

¹⁵ Blant annet publikasjoner fra Bertrand Russell, Rudolf Carnap, Arne Næss og Karl Popper hadde innflytelse på Dahl, en kort introduksjon til Russell og Carnap finnes i, Scott Soames, *Philosophy of Language* (Princeton: Princeton University Press, 2010). Soames tilnærming ved å vise hvordan Gottlob Frege, Bertrand Russell, Alfred Tarski og Rudolf Carnap bygger på hverandre, har hatt betydning for min tilnærming. En kort og klar introduksjon til Popper finnes i Bryan Magee, *Popper* (London: Fontana Press, 1988).

¹⁶ I analysen av Dahls hovedfagsoppgave står jeg ovenfor noe av den samme problematikken Narve Fulsås drøfter i sin bok om Ernst Sars. Fulsås finner det problematisk å hevde at Sars var påvirket av Comtes positivisme ca 1850, når Sars ikke eksplisitt drøfter Comtes teorier i denne tidsperioden. Hovedproblemet legger Fulsås til, er ikke bare mangelen på eksplisitt drøfting av Comte, men at Sars retorikk heller ikke viser betydelige innslag av Comtes positivisme implisitt. Fulsås bok har derfor vært veiledende for min drøftelse av påvirkningskilder hos Dahl, spesielt i hovedoppgaven hans. For Fulsås drøftelse se, Narve Fulsås, *Historie og nasjon: Ernst Sars og striden om norsk kultur* (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), 107.

Dahls senere publikasjoner. Dette er fordi *Historisk materialisme* inneholder få direkte referanser til andre vitenskapsteoretikere, til tross for at Dahl inntar posisjoner med stor likhet til andre vitenskapsteoretikere. Det er også slik at Dahls vitenskapssyn i *Historisk materialisme* generelt uttrykkes noe vagt av Dahl. Begrunnelsen for mine slutninger basert på *Historisk materialisme*, bør derfor generelt anses som svakere sammenlignet med min analyse av senere verk. Fra Dahls doktoravhandling og senere monografier finnes det hyppige referanser til den vitenskapsteoretiske litteraturen som var relevant i Dahls samtid. I undersøkelsen vil jeg altså bruke disse verkene som kilde til Dahls vitenskapssyn, og anser derfor ikke en omfattende redegjørelse for dem som nødvendig her. Jeg vil nøye meg med å nevne at de verkene som har hatt størst betydning for Dahls vitenskapssyn er blant annet Arne Næss' *Interpretation and Preciseness*, Karl Poppers *The Logic of Scientific Discovery*, og Rudolf Carnaps *Logical Foundations of Probability* og «Testability and Meaning».¹⁷ Jeg vil gjøre oppmerksom på at jeg ved noen anledninger vil drøfte mer spekulative men sannsynlige påvirkningsrelasjoner. Jeg mener dette er fruktbart så lenge det er tydelig at disse slutningene har et mer spekulativt preg enn de som er basert på eksplisitt referanse og synlig innflytelse.¹⁸

Det upubliserte materiale er brukt på samme måte som den vitenskapsteoretiske litteraturen. Det er utnyttet for den informasjon det kan gi om Dahls publiserte monografier.¹⁹ Masteroppgavens omfang har satt begrensinger for bruken av Dahls artikler. Av forskningsøkonomiske grunner er Dahls produksjon av artikler kun brukt ved særegne anledninger for den innsikt de kan gi om Dahls monografier. Helt til slutt vil jeg redegjøre for de monografier som ikke er brukt i denne undersøkelsen. Dahl utgav tre monografier av realhistorisk art: et historiografisk oversiktsverk, *Norsk Historieforskning i det 19. og 20. århundre*, og to verk om fascisme, *Fra konsens til katastrofe: kapitler av fascismens historie i Italia* og *Syndicalism, Fascism and Post-Fascism in Italy 1900-1950*. Disse monografier er nedprioritert primært av forskningsøkonomiske grunner. En

¹⁷ Jeg siterer fra Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (New York: Routledge Classics, 2002). Dahl refererer til den tyske utgaven *Logik Der Forschung* (Wien: Springer Verlag, 1935). Ved sammenligning har jeg funnet tekstene tilnærmet meningslike.

¹⁸ Bruken av Dahls referanselitteratur som kilde til Dahls vitenskapssyn, bygger dels på en drøftelse av Jan Thomas Kobberrød om muligheten for å begrunne hypoteser om påvirkning. Se Jan Thomas Kobberrød, *Sverre Steen- sosialdemokratiets historieforteller* (Trondheim: Institutt for historie og klassiske fag, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2004), 80-81.

¹⁹ Også bruken av upublisert materiale som et utdypende supplement til Dahls publiserte monografier, er en kildeanvendelse jeg fant fruktbar i Jan Thomas Kobberrøds doktoravhandling. Kobberrøds avhandling fungerte derfor som et opphav til tanken bak min kildebruk. Se Jan Thomas Kobberrød, *Sverre Steen- sosialdemokratiets historieforteller* (Trondheim: Institutt for historie og klassiske fag, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2004), 15.

masteroppgave har begrenset omfang. Disse tekstene bør derimot kunne brukes som fruktbare kilder i undersøkelser som sentrerer seg rundt blant annet Dahls politiske syn.

Om tilnærming/metode

Tilnærmingen som er valgt i denne oppgaven, er først og fremst valgt for å kunne løse utfordringer som springer ut av oppgavens problemstilling. En historiografisk analyse av et vitenskapssyn krever en fremstillingsform og et analyseapparat, som er egnet til å fremstille og analysere vitenskapsteori. En sentral utfordring har derfor vært å redegjøre for kompleksiteten i Ottar Dahls vitenskapssyn på en fruktbar måte. Her har *Carnap's Construction of the World* av historiker Alan W. Richardson og *Russell's Logical Atomism* av David Bostock hatt betydning for min tilnærming.²⁰ Problematikken som følger en redegjørelse for Ottar Dahls vitenskapssyn, har likhetstrekk til den som følger med en redegjørelse av Rudolf Carnaps og Bertrand Russells vitenskapssyn. Ved å anvende en tilnærming basert på analytisk filosofi klarer Richardson å redegjøre for den teoretiske dybden i Carnaps publikasjoner (spesielt *Der Logische Aufbau der Welt*), samtidig som fremstillingen beholder en viss klarhet. Det samme gjelder Bostocks behandling av innholdet i og konteksten til Russells *Principia Mathematica* og Russells paradox.²¹ For å kunne studere vitenskapssyn kommer man altså ikke utenom å bruke en eller annen relevant fagdiskurs. Jeg mener epistemologien, språkfilosofien og vitenskapsteorien er fagdiskurser med konsepter som kan analysere og fremstille vitenskapshistorie. For å kunne skrive historie om vitenskapssyn tror jeg at dette er en nøkkel til forståelse og god utnyttelse av kildematerialet, så lenge man er bevisst de svakhetene og styrkene som følger med det perspektivet som er valgt.

For å gi leseren en forventning om hvordan jeg har tilnærmet meg Dahls vitenskapssyn, vil jeg si litt om hvordan et vitenskapssyn er en slags **forestillingsverden**.²² Etter mitt skjønn ser forskere

²⁰ For analysen se, Alan Richardson, *Carnap's Construction of the World* (Cambridge: Cambridge University Press 1998) og David Bostock, *Russell's Logical Atomism* (Oxford: Oxford University Press, 2012).

²¹ Spesielt interessant er Bostocks fremstilling av hvordan Gottlob Frege, Georg Cantor og Guiseppe Peano påvirket Russells formale logikk og språkfilosofi. Se David Bostock, *Russell's Logical Atomism* (Oxford: Oxford University Press, 2012), 6-24.

²² Mitt syn på dette området har nok i løs forstand blitt påvirket av blant annet, Thomas Kuhn, Michael Adas og Jan Thomas Kobberrød. Kuhn drøfter hvordan Paradigmer innebærer ulike verdensbilder. Se Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago: The University of Chicago Press, 2012), 111-113. Michael Adas undersøker hvordan meningsinnholdet i "science" og "Technology" har forandret seg over tid. Adas viser blant annet hvordan teknologisk nivå har blitt brukt som målestokk for en sivilisasjons utviklingsnivå. Se Michael Adas, *Machines as the Measure of Men* (New York: Cornell University Press, 1989), 1- 10. Kobberrøds drøftelse av tekst og kontekst, har fått meg til å anse akademiske tekster som eksistensielle og meningsfulle. Det er stor sannsynlighet for at Vitenskapsteori var høyst **eksistensielt** og **meningsfullt** for Ottar Dahl. Se Jan Thomas Kobberrød, *Sverre Steen- sosialdemokratiets historieforteller* (Trondheim: Institutt for historie og klassiske fag, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2004), 38-39

verden gjennom sin forestillingsverden. Denne forestillingsverdenen består langt på vei av et sett av teoretiske posisjoner som forskeren aksepterer, avviser, anser som fruktbare eller problematiske. Disse posisjonene fungerer som en målestokk for vurdering av rivaliserende teorier, empirisk evidens, språklig presisjon osv. Det er også slik at jeg anser en slik forestillingsverden som potensielt eksistensiell og meningsfull. Formålet med min problemstilling er langt på vei å sirkle inn slike aksepterte posisjoner hos Dahl. I arbeidet med kildemateriale fra Dahls analytiske periode vil jeg gjøre leseren oppmerksom på at dette har ført til en spesiell innfallsvinkel. Jeg forsøker ofte å si noe om hvilke teoretiske premisser som ligger til grunn for Dahls kritikk av Bull og Koht.²³ Bull og Kohts tekster hadde innflytelse over en lang tidsperiode og ble oppfattet ulikt over tid. Dahls lesning og kritikk av Bull og Koht må derfor forstås ut fra Dahls premisser for normativt god forskning. Det samme gjelder Dahls analyse av årsaksforklaringer i Norsk historieforskning. Dahls analyse er kilde til Dahls premissgrunnlag for fruktbar forskning. Som jeg tidligere har nevnt, har dette ført til et fokus på å bruke den litteraturen som Dahl leste og var påvirket av, som kilde til Dahls premisser for god vitenskap, med de reservasjoner en slik kildebruk bør ha.

Siden historiefaget er et flerparadigmatisk og multimetodisk fag,²⁴ er faglige posisjoner ofte fylt med patos. Jeg vil derfor presisere at jeg anser de ovenstående fagdisiplinene og konseptene som **verktøy** til å undersøke vitenskapsteoretiske grunnsyn i kildematerialet, men anerkjenner også at det finnes flere andre fruktbare tilnærminger. Jeg anser altså det multimetodiske aspekt som en styrke ved historiefaget, ved at forskningsmiljøet kan bidra med flere ulike perspektiver. Til slutt vil jeg redegjøre for noen aspekter ved oppgavens struktur. Analyse av vitenskapsteori blir lett uoversiktlig og tilnærmingen er derfor tilpasset innholdet i et forsøk på en viss klarhet. Ved å skille fra hverandre sentrale elementer med nummerering (for eksempel slik (1)) og ved å markere nøkkelord med fet skrift, tror jeg oppgavens struktur kan bidra til klarhet.²⁵ I tillegg brukes noteapparatet aktivt til kommentarer.

²³ Det er ingen grunn til å være **naiv** på dette området. Det er ingen enkel vei til en forståelse av Dahls premisser for god vitenskapelig aktivitet. Men det bør heller ikke utelukkes at en viss innsikt er mulig.

²⁴ Harald Rinde, *Kontingens og kontinuitet framveksten av stiavhengige organisasjonsmønstre i skandinavisk telefoni* (Oslo: Unipub AS, 2004), 283.

²⁵ Bruken av fet skrift til å merke nøkkelord er noe obskur. Etter at jeg leste May-Brith Ohman Niensens avhandling *Jord og ord* er jeg ikke lenger i tvil om at det kan være et fruktbart grep. Se May-Brith Ohman Nielsen, *Jord og ord. En studie av forholdet mellom ideologi, politikk, strategi og mobilisering hos den tredje pol i det norske partisystemet. Bondepartiet 1915- 1940.* (Bergen: Universitetsforlaget, 1997).

Forskningsfronten og oppgavens bidrag til forskningsstatus

Det er gjort lite systematisk forskning på Ottar Dahls forfatterskap. I historisk forskningslitteratur blir Dahl ofte referert til i en fotnote, men dyptgående og detaljerte analyser av Dahls forfatterskap mangler. Det er derimot begrenset hva en mastergradsstudent kan bidra med og jeg har derfor valgt å ta for meg en rimelig **avgrenset** del av Dahls forfatterskap. Denne oppgaven er på ingen måte en definitiv analyse og jeg anser ikke undersøkelsen som et isolert historiografisk prosjekt. Flere undersøkelser på Dahls forfatterskap må til for at det skal foreligge en god forståelse av forfatterskapet som helhet. Oppgavens bidrag til forskningsstatus består primært i at den vil presentere et slags grunnarbeid på en avgrenset del av Dahls forfatterskap, hans vitenskapssyn. Slik håper jeg oppgaven kan fungere som litteratur for videre forskning på Dahls forfatterskap, enten ved at mine standpunkter blir utbedret, supplert eller brukt som kilde til et annet emne av forfatterskapet. Det som allerede finnes av studier med Ottar Dahl som primært studieobjekt, er publisert i artikler.

Viktige bidrag er «Kritisk empirisme: historie og vitenskapsoppfatningen i Ottar Dahls Grunntrekk i historieforskningens metodelære av Odd-Bjørn Fure».²⁶ Her analyserer Fure Dahls første metodebok. I tillegg til selve analysen av Dahls metodebok, gir Fure en komprimert kontekstualisering av Dahls forfatterskap.²⁷ Her gir Fure uttrykk for et syn som sammenfaller med mitt, nemlig at Arne Næss, Karl Popper og Jens Arup Seip er blant de viktigste av Dahls inspirasjonskilder. Problemet for mitt formål er at Fure har et noe normativt polemisk formål.²⁸ Da min problemstilling ikke tar for seg om Dahls vitenskapsteoretiske posisjoner er gode eller dårlige, mister noen deler av Fures analyse uheldigvis relevans for meg. Dette betyr ikke at jeg vil underslå viktigheten av Fures artikkel, bare at den gir en begrenset mengde opplysninger, med direkte relevans for min problemstilling.

I Francis Sejersteds artikkel «Et oppgjør med den metodologiske individualisme», redegjør Sejersted for hvordan han oppfatter noen av elementene i Dahls vitenskapssyn som problematiske for syntetiske ambisjoner i historiefaget, spesielt innholdet i den metodologiske individualisme. Etter mitt skjønn redegjør ikke Sejersted utdypende for innholdet eller mekanikken i den

²⁶ Odd-Bjørn Fure, «Kritisk empirisme: historie og vitenskapsoppfatningen i Ottar Dahls Grunntrekk i historieforskningens metodelære» i *Historisk Tidsskrift* nr1. (1993).

²⁷ Odd-Bjørn Fure, «Kritisk empirisme: historie og vitenskapsoppfatningen i Ottar Dahls Grunntrekk i historieforskningens metodelære» i *Historisk Tidsskrift* nr1. (1993), 37- 39.

²⁸ Odd-Bjørn Fure, «Kritisk empirisme: historie og vitenskapsoppfatningen i Ottar Dahls Grunntrekk i historieforskningens metodelære» i *Historisk Tidsskrift* nr1. (1993), 37.

metodologiske individualisme. Mitt formål har dels vært å vise hvordan den metodologiske individualisme fungerer ved å redegjøre for dens vitenskapsteoretiske elementer.

Knut Kjeldstadli har i sin metodebok *Fortida er ikke hva den engang var*, plassert Dahl i en generasjon av historikere han omtaler som etterkrigsempirister.²⁹ Utpreget empirisme og skepsis mot ideologisk innslag i historieforskningen kjennetegner, ifølge Kjeldstadli, denne generasjonen.³⁰ Jeg er enig i at empirisme og skepsis kjennetegner Dahl, men å omtale en historiker som empirist sier egentlig lite om historikerens vitenskapssyn. De fleste historikere kan vel betegnes som empirister i en eller annen forstand? Formålet med min undersøkelse er langt på vei å utdype innholdet i Dahls empirisme.

Historiografen Georg G. Iggers' verk, *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, tar for seg sentrale utviklingstrekk i historiefagets vitenskapssyn. For meg har Iggers' bok vært sentral bakgrunns litteratur for min analyse. Iggers betegner derimot sannhetsteorien til Herodot, Thukydid og Leopold Von Ranke som: «Correspondence theory of truth».³¹ Korrespondanse teorien for sannhet spiller en viktig rolle i min undersøkelse. Terminologien til Iggers synes derimot å sløre over noen viktige nyanser. Når jeg omtaler Dahls sannhetsteori som korrespondanseteori, mener jeg at Dahls syn på sannhet har likhetstrekk til synet på sannhet som forekom i sentral vitenskapsteori fra Dahls samtid. Den korrespondanseteorien jeg henviser til, ble sentral i vitenskapsteorien etter at den polske logikeren Alfred Tarski formulerte den i 1933.³² Det er denne sannhetsteorien som blant annet Rudolf Carnap legger til grunn for boken *Logical Foundations of Probability*,³³ en bok som hadde stor innflytelse på Ottar Dahls doktoravhandling fra 1956, og det er Tarskis teori Dahl eksplisitt tilknytter seg i 1999.³⁴ Jeg anser det derimot som lite sannsynlig at meningsinnholdet i terminologien til Tarski og Carnap er synonymt med Ranke, Herodot og Thukydids. Det er utvilsomt likheter, men ingen synonymitet. Lesere som kjenner til Iggers' bruk av korrespondanseteorien må derfor være oppmerksomme på ulikheten i meningsinnhold mellom Iggers' terminologi og min.

²⁹ Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den engang var* (Oslo: Universitetsforlaget, 2010), 69.

³⁰ Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den engang var* (Oslo: Universitetsforlaget, 2010), 69.

³¹ Georg G. Iggers, *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge* (Middletown, Connecticut: Wesleyan University Press, 1997), 3.

³² Jeffrey C. King, et al. *The Oxford Handbook of Philosophy of Language* (Oxford: Oxford University Press, 2006), 556- 559.

³³ Rudolf Carnap, *Logical Foundations of Probability* (Chicago: The University of Chicago Press, 1950), 68- 69.

³⁴ Ottar Dahl, «Om «Sannhet» i historien» i *Historisk Tidsskrift* (1999), 365- 374.

Kapittel 2

Dahls analyse av Bull og Koht

Kildematerialet i dette kapitlet er Ottar Dahls hovedoppgave *Historisk materialisme*.

Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht (heretter forkortet HM). Knut Kjeldstadli skriver om HM:

«Hovedoppgaven hans innledet etterkrigstidas viktigste norske forskningsinnsats og forfatterskap omkring historiefagets historie, grunnlagsproblemer og metode.»³⁵

Jeg er langt på vei enig og mener vi allerede i HM kan se betydelige ansatser til det vitenskapssynet Dahl videreutvikler i senere verk.³⁶ Jeg mener HM representerer det første verket i Dahls analytiske periode. Det er imidlertid snakk om et noe vagt vitenskapssyn, som først kommer eksplisitt frem i Dahls doktoravhandling fra 1956. Jeg leser derfor HM som et formativt verk, med **ansatser** til Dahls senere vitenskapssyn. Et sentralt aspekt i dette kapitlet er derfor å vise hvilke ansatser i HM, som tilsynelatende blir videreutviklet i doktoravhandlingen fra 1956. Dette gjelder spesielt begrepsanalysen og den dels deskriptive dels normative tilnærmingen i HM. Det noe uklare og ansatsvise ved HM, setter også begrensinger på graden av begrunnelse mine hypoteser om Dahls vitenskapssyn i HM kan oppnå. Dahl gir sjelden referanser til vitenskapsteoretisk litteratur i HM, og Dahls analyse synes ofte å bygge på implisitte premisser. Dette er derimot ikke noe nytt problem i historiografien, og jeg mener blant annet Narve Fulsås og Jan Thomas Kobberrød har gitt gode retningslinjer for hvordan en kan forholde seg til en slik problematikk på en fruktbar måte. Dette innebærer blant annet at betydelig likhet mellom Dahl og potensielle inspirasjonskilder, er et minimumskrav for å sannsynliggjøre påvirkning.³⁷

Jeg vil gjerne avklare noen generelle trekk ved HM, og si noe om hvordan jeg brukt HM som kilde. Tilnærmingen Dahl følger i HM er dels deskriptiv, dels normativ.³⁸ Dette ved at Dahl uttrykker at han vil kaste lys over hvilke deler av Koht og Bulls historiske virksomhet som fremdeles

³⁵ Knut Kjeldstadli, *Historie og teori* (Oslo: Unipub forlag, 2004), 8.

³⁶ Et generelt problem ved HM er vaghet. Dahls vitenskapsteoretiske posisjoner, er betydelig klarere formulert i hans senere forfatterskap.

³⁷ Narve Fulsås, *Historie og nasjon: Ernst Sars og striden om norsk kultur* (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), 107. Jan Thomas Kobberrød, *Sverre Steen- sosialdemokratiets historieforteller* (Trondheim: Institutt for historie og klassiske fag, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2004), 80- 81.

³⁸ Den dels deskriptive, dels normative tilnærmingen Dahl inntar i HM, er en tilnærming som preger samtlige perioder av Dahls forfatterskap. I Dahls metodenotater kommer det frem at Dahl ser for seg en slik dels deskriptiv, dels normativ tilnærming, som et hovedmoment i all vitenskapelig forskning. Jeg mener HM taler for at Dahl var inne på denne tanken allerede i 1952. For drøftelsen av metodenotatene se avsnittet *Kritisk empirisme: historieforskningens grunnlagsteori*.

oppretholder fagets krav til forskning.³⁹ Tilnærmingen Dahl velger for dette formålet, karakteriserer han selv som en type begrepsanalyse.⁴⁰ Siden Dahls begrepsanalyse har et normativt formål, er begrepsanalysen en inngang til Dahls eget syn på hva som utgjør normativt god forskning. I dette kapittelet forsøker jeg altså å avgjøre hva Dahls begrepsanalyse kan fortelle om Dahls vitenskapssyn. Et sentralt poeng vil være å vise hvordan Dahl vektlegger at syntaktiske og semantiske elementer i Koht og Bulls begrepsapparat, gjør den empiriske begrunnelsen av Bull og Kohts teorier problematisk for Dahl. Jeg har altså brukt Dahls begrepsanalyse blant annet som en kilde til Dahls premisser for god forskning.

Syntaks, semantikk og epistemologi: hovedelementer i Dahls begrepsanalyse

Min analyse av HM tar for seg et stort antall kildeutsagn fra HM, og inneholder derfor mye informasjon. Det finnes derimot noen tendenser som stadig **vender tilbake** i Dahls begrepsanalyse, og jeg anser det som fruktbart å gi en kort presentasjon av disse før jeg utdyper innholdet i spesifikke deler av Dahls begrepsanalyse. Slik får leseren en forventning om hva analysens innhold består i. Jeg mener Dahls analyse av Koht og Bulls *teorier* uttrykker tre bærende tendenser som gjør at vi får innblikk i problemstillingens (A), (B), (C) og (D). Disse tendensene er innledningsvis forenklet i nummererte kategorier. I hvert avsnitt legger jeg fram evidens for kategoriens innhold, og de nummererte kategoriene er kun ment for å skape en viss oversikt over innholdet av Dahls begrepsanalyse. Jeg mener Dahls begrepsanalyse primært består av: (1) analyse av syntaktiske elementer i begrepsapparatet til Bull og Koht,⁴¹ (2) analyse av semantiske elementer i begrepsapparatet til Bull og Koht, og (3) de epistemiske konsekvensene av de syntaktiske og semantiske elementene i begrepsapparatet til Bull og Koht. Dette kommer klart frem av innledningen til HM. Her sier Dahl at det er to typer utsagn hos Bull og Koht som interesserer ham mest: generelle utsagn som *all*, *alle*, og *alltid*,⁴² og nødvendighetsutsagn som uttrykker at noe i historien må være på en bestemt måte.⁴³ Dahl viser altså stor interesse for de logiske termene

³⁹ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 9.

⁴⁰ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 13.

⁴¹ Med syntaks mener jeg logisk syntaks, til forskjell fra grammatisk syntaks. Logisk syntaks angår språkets struktur/form. For en kort drøftelse av logisk syntaks se, Ralph Henk Vaags, *Filosofiens hovedspørsmål* (Bergen: Fagbokforlaget, 2004), 51- 52. Utdypende om logisk syntaks se, Alan Hausman, Howard Kahane og Paul Tidman, *Logic and Philosophy* (United States of America: Wadsworth, Cengage Learning, 2013).

⁴² Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 11.

⁴³ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 11.

(syntaks) **alle**, og **nødvendig**. En undersøkelse av syntaks er derfor en del av Dahls begrepsanalyse. Dahl retter en lignende interesse for semantiske elementer i Bull og Kohts begrepsapparat. Dette gjelder blant annet hvilken mening (semantikk) nødvendighetsutsagn og generelle utsagn har i Bull og Kohts teorier, samt teorienes **referensielle** egenskaper.⁴⁴ Dahl hevder at utsagn som: «refererer til «historien», «samfunnet» osv. på en slik måte at de tydelig omfatter mer enn noe konkret og bestemt avgrenset»⁴⁵ er av spesiell interesse i hans analyse. Det siste hovedtrekket ved Dahls begrepsanalyse er den epistemiske konsekvens av syntaktiske og semantiske egenskaper ved Bull og Kohts begrepsapparat. Dahl skriver om den epistemiske status til de nevnte begrepene:

Av stor interesse er utsagn om *nødvendighet*, om at noe i historien *må* være så eller så. Slike utsagn er viktige fordi de ofte *må* begrunnes i forutsetninger som strengt tatt ikke kan leses ut av kildene. Disse forutsetninger vil svært ofte være generelle utsagn av den før nevnte type.⁴⁶

I Dahls senere verk bruker han selv begrepene syntaks og semantikk, samt andre tekniske termer eksplisitt. I HM undersøker Dahl disse elementene i en mer uformell språkdrakt. Den lille referanselitteraturen i HM tilsier derimot at Dahl hadde innsikt i teknisk vitenskapsteoretisk litteratur i 1952. Dette gjelder spesielt Dahls referanser til Sidney Hooks artikkel «Problems of Terminology in Historical Writing».⁴⁷ Hook fokuserer også på referanse, ekstensjonalitet og testbarhet, blant annet i den historiske materialisme, men med et noe mer teknisk språk en Dahl.⁴⁸ Særlig Hooks analyse av ekstensjonaliteten til begrepet «economic»,⁴⁹ har fulgt med inn i Dahls analyse av begrepet basis (blant annet økonomi) hos Bull og Koht.⁵⁰ Mer om dette i påfølgende avsnitt.

Dahls uformelle språk er noe av grunnen til at Dahls posisjoner i HM har en viss vaghet, sammenlignet med hans senere publikasjoner. Når det kommer til innholdet i Dahls begrepsanalyse,

⁴⁴ For norsk utdypende litteratur om referanseteori, vil jeg anbefale, Ralph Henk Vaags, *Egennavnenes referanserelasjon* (Oslo: Universitetsforlaget, 1992). Avhandlingen redegjør for en rekke referanseteorier i tillegg til en original tese om egennavnenes referanse.

⁴⁵ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 11.

⁴⁶ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 11.

⁴⁷ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 98.

⁴⁸ Sidney Hook «Problems of Terminology in Historical Writing» i *Theory and Practise in Historical Study: A Report of the Committee on Historiography* (1946), 119-123.

⁴⁹ Sidney Hook «Problems of Terminology in Historical Writing» i *Theory and Practise in Historical Study: A Report of the Committee on Historiography* (1946), 122.

⁵⁰ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 98.

er det derimot en betydelig grad av kontinuitet fra HM til Dahls senere publikasjoner. Innholdet i (1), (2) og (3) fra HM er langt på vei Dahls analyseprogram også i hans doktoravhandling fra 1956, men her er begrepsanalysen mer omfattende med utpreget bruk av tekniske termer og formaliserte eksempler. Poenget er altså at de syntaktiske og semantiske elementene Dahl sjalter ut i HM med en uformell språkdrakt, langt på vei er de samme elementene Dahl tar for seg med formelt språk i hans senere doktorgradsavhandling. Jeg anser derfor HM som et formativt verk med **ansatser** til konsepter som utvikles gjennom Dahls forfatterskap.

Jeg mener også det er fruktbart å si noe innledningsvis om Dahls syn på sannhetsbetingelser i HM. Jeg vil argumentere for at Dahl uttrykker en korrespondanseteori for sannhet.⁵¹ Dette innebærer at **korrespondanse** med kildene er den primære sannhetsbetingelsen Dahl setter for påstander og teorier.⁵² Grunnen til at Dahl undersøker syntaktiske og semantiske egenskaper ved Bull og Kohts begrepsapparat, synes å være forestillingen om at en viss innsikt i syntaks og semantikk er nødvendig for å avgjøre om det foreligger korrespondanse mellom Bull og Kohts utsagn og deres kildematerialet. Legg også merke til at Dahls begrepsanalyse antyder at påstander og teorier hovedsakelig består av syntaktiske og semantiske elementer. Det er altså en sammenheng mellom elementene (1), (2) og (3) i Dahls begrepsanalyse. Dette ved at (1) har konsekvens for (3) osv.

Dahls begrepsanalyse av basis og overbygning

I dette avsnittet tar jeg for meg Dahls analyse av forholdet mellom basis og overbygning i det teoretiske begrepsapparatet hos Bull og Koht.⁵³ Det som er relevant for mitt formål er å sirkle inn de elementene av Dahls begrepsanalyse som impliserer noe om Dahls vitenskapssyn. Innledningsvis drøfter jeg hvordan Dahl oppfatter forholdet mellom basis og overbygning som en **årsaksrelasjon**.⁵⁴ Et sentralt poeng videre i avsnittet er å vise hvordan Dahls begrepsanalyse sentrerer seg rundt de syntaktiske og semantiske aspekter Dahl hevder stor interesse for i innledningen til HM. Dette ved at Dahl påpeker at basis rangerer over **all** historisk utvikling med

⁵¹ Korrespondanseteorien ble dominerende i vitenskapsteorien etter at den polske logikeren Alfred Tarski definerte den i 1933. For mer om Tarski og innflytelsen hans teori fikk, se Jeffrey C. King, et al. *The Oxford Handbook of Philosophy of Language* (Oxford: Oxford University Press, 2006), 556-559, og Scott Soames, *Philosophy of Language* (Princeton: Princeton University Press, 2010), 33-44. Mer om sammenhengen mellom Tarski og Dahl i dette kapittelets konklusjon.

⁵² Dette blir spesielt tydelig i avsnittet som redegjør for metodologisk individualisme.

⁵³ Gjennom samtlige av Dahls verk, har han et helt bestemt forhold til teoriens egenskaper. Senere vil jeg argumentere for at Dahl anser teoriene i seg selv som det sannhetsbærende elementet i vitenskapelig aktivitet. Dette er et syn også de logiske positivistene hadde.

⁵⁴ Det er viktig å merke seg at Dahl i innledningen til sin doktoravhandling, hevder at hans interesse for årsaksforklaringer oppsto under arbeidet med HM. Dahl referer spesifikt til side 37 i HM, der **avledninger** fra økonomisk grunnlag drøftes. For Dahls påstand se, Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning*.

nødvendighet.⁵⁵ I tillegg presiserer Dahl at begrepet basis **refererer** til en stor mengde faktorer. Hovedtanken for Dahl synes å være at sammensetningen av disse syntaktiske og semantiske elementene i begrepet basis, gjør det mulig å **avlede** ethvert historisk fenomen fra basis uten mulighet for empirisk kontradiksjon. Slik finner Dahl den empiriske begrunnelsen for Bull og Kohts avledninger problematisk. Jeg drøfter også hvordan Dahls fokus på referanse og nødvendighet i kausale forklaringer bygger på Sidney Hooks artikkel «Problems of Terminology in Historical Writing». Avslutningsvis drøfter jeg hvordan Dahl finner konseptet om basis og overbygning som vanskelig å gripe. Her synes Dahl å antyde et krav om presisjon i teoretiske formuleringer, slik at begreper ekstensjon blir klargjort. Disse kravene er spesielt relevante for problemstillingens (A).⁵⁶

Innledningsvis i HM hevder Dahl at det vil være av stor interesse i hans analyse: «å undersøke både hvilke faktorer man vanlig opererer med som «årsaker» og hvilke man tillegger særlig vekt.»⁵⁷ Dahls analyse av basis og overbygning hos Bull og Koht synes å sentrere seg nettopp rundt hvordan overbygning er kausalt avledet fra basis. Allerede i HM viser altså Dahl en interesse for årsaksforklaringer. Ifølge Dahl er basis og overbygning det sammenbindende element i marxistisk teori, og hovedtanken er at materielle faktorer er de bestemende faktorer i historiske prosesser.⁵⁸ Ifølge Dahl ligger mye av marxismens forklaringskraft i denne tanken om de materielle faktorer som styrende, og samtidig mye av det Dahl oppfatter som problematisk. Dahl oppfatter nemlig forholdet mellom basis og overbygning som en årsaksrelasjon,⁵⁹ som gjør det mulig å **avlede** historiske fenomener fra materielle faktorer. I det som følger vil jeg vise hvordan Dahl finner slike avledninger hos Bull og Koht som et problematisk aspekt ved deres teorier.

Ifølge Dahl er forholdet mellom basis og overbygning formulert slik av Edv. Bull: «det nye økonomiske grunnlaget som ble lagt i landet, måtte nettopp bli grunnlaget for ny statsmakt; de som eide jorden, måtte også bli herrer i staten».⁶⁰ Det er på grunnlag av slike formuleringer at Dahl

⁵⁵ Jeg gjør oppmerksom på at Dahl også drøfter tolkninger av basis og overbygning som ikke innebærer streng nødvendighet.

⁵⁶ (A) En redegjørelse for Ottar Dahls sannhetsbetingelser (semantikk).

⁵⁷ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 11.

⁵⁸ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 10.

⁵⁹ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 11.

⁶⁰ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 52.

tolker relasjonen mellom basis og overbygning som å være tilnærmet lovmessig eller nødvendig. Dahl skriver videre om meningsinnholdet i Bulls bruk av det økonomiske grunnlag at det styrer: «*alle* forandringer, *all* utvikling». ⁶¹ Dahl sirkler altså inn to syntaktiske elementer ved basis: (1) at basis rangerer over **all** utvikling, og (2) at basis styrer all utvikling med **nødvendighet**. Derfor blir det mulig å avlede historiske fenomener fra basis. Dette formuleres slik av Dahl:

Hovedtanken i Bulls utsagn antydes allerede ved selve ordsammenstillingen «økonomisk grunnlag». Den sier at de økonomiske fenomener er *grunnlag*, dvs. på en eller annen måte primære i forhold til andre arter av historiske fenomener, og at disse derfor kan avledes «forklares» ut fra dette grunnlag. ⁶²

I siste setning fra ovenstående utsagn ser vi at et hovedpoeng for Dahl ved samfunnets basis (økonomisk grunnlag) slik det forekommer hos Bull, er å kunne **avlede** historiske fenomener fra det materielle grunnlaget. Jeg vil påstå at kjernen i Dahls kritikk av basis og overbygging går på den epistemologiske status slike **avledninger** har hos Bull og Koht. Jeg leser det følgende sitat fra Dahl som en klar indikator på dette:

Vi er her i nærheten av et sentralproblem i den marxistiske tenkning, nemlig spørsmålet om hvordan man konkret skal påvise sammenhengen mellom samfunnsforhold og ideer. ⁶³

I det som følger vil jeg forsøke å sirkle inn hva det er som gjør påvisning av sammenheng mellom samfunnsforhold og ideer til et sentralproblem for Dahl. Slik jeg forstår Dahl, er det slik at problemet om påvisning av sammenheng, er en konsekvens av selve formuleringen (syntaktiske og semantiske elementer) av teorien om basis/overbygning.

Dette fokuset på syntaks og semantikk i HM, synes å være relatert til Sidney Hooks artikkel «Problems of Terminology in Historical Writing». Derfor vil jeg presentere en passasje fra HM der Dahls analyse eksplisitt bygger på teorier fra Hooks artikkel. Hooks påvirkning er spesielt tydelig i Dahls analyse av det referensielle innholdet i den del av basis som kalles produktivkrefter. Ifølge Dahl **refererer** begrepet produktivkraft, slik det defineres hos Bull, til en svært omfattende mengde (ekstensjon) av faktorer. Videre synes Dahl å mene at denne omfattende ekstensjonen gjør avledninger fra produktivkreftene konsistente med ethvert saksforhold.

⁶¹ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 37. Det er en bærende hypotese i dette kapittelet at Dahl legger stor vekt på **syntaks** i sin begrepsanalyse. Dahls utheving av den logiske termen *alle* er i tråd med denne hypotesen.

⁶² Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 37.

⁶³ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 55.

Ifølge Dahl definerer Bull produktivkrefter som: (1) produksjonsmidler i egentlig forstand, som for eksempel redskaper, maskiner, råstoffer, (2) naturvilkår (klima, jordbunn osv.), (3) teknikk, vitenskap, og (4) befolkningens produksjonskraft.⁶⁴

Etter mitt skjønn er det ekstensjonaliteten i Bulls definisjon av produktivkrefter som Dahl finner problematisk, når det skal avledes historiske fenomener fra produktivkreftene. Dahl skriver om den omfattende ekstensjonen i Bulls ovenstående definisjon: «Men her begynner vanskelighetene».⁶⁵ For Dahl hevder at det siste leddet (4), altså befolkningens produksjonskraft, ifølge Bulls terminologi, betinges av så mange ulike faktorer at: «til syvende og sist kunde man derfor komme til å kalle hvadsomhelst for produktivkrefter.»⁶⁶ Dahl tilføyer at Bull selv skriver om sin egen definisjon av produktivkrefter at: «Den materialistiske historieopfatning vilde da komme til å bestå i den påstand at historien styres av alle mulige krefter.»⁶⁷ Dahls analyse av referanseinnholdet i begrepet produktivkrefter, bygger på Sidney Hooks artikkel, «Problems of Terminology in Historical Writing». Dahl refererer spesifikt til side 122,⁶⁸ der Hook analyserer begrepet «economic». Hook konkluderer at begrepet «economic», ofte blir anvendt på en måte som gjør: «economic phenomena coextensive with almost the whole of cultural life».⁶⁹ Altså tilnærmet samme konklusjon om ekstensjonalitet som Dahl trekker fra definisjonen av produktivkrefter hos Bull.

Nå er ikke Dahl helt entydig i hvilke konsekvenser hans kritikk innebærer. Jeg mener allikevel at dette eksempelet antyder noe viktig ved Dahls vitenskapssyn. De: «Vanskelighetene» Dahl synes å påpeke er rettet mot at avledningene fra produksjonsforhold (alle mulige krefter) er konsistent med ethvert saksforhold. En teori som har for omfattende ekstensjon (alle mulige krefter) kan vanskelig avkreftes, da alle mulige saksforhold vil passe inn/bekreftes teorien. Det vil si klassen av potensielt kontradiktoriske kildeutsagn er tom. Slik jeg forstår Dahls eksempel, så er problemet Dahl påpeker

⁶⁴ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieopfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 39.

⁶⁵ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieopfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 39.

⁶⁶ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieopfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 39.

⁶⁷ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieopfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 39.

⁶⁸ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieopfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 98.

⁶⁹ Sidney Hook «Problems of Terminology in Historical Writing» i *Theory and Practise in Historical Study: A Report of the Committee on Historiography* (1946), 122.

at teorien om basis/overbygning er konsistent med tilnærmet alle saksforhold. Vi står altså ovenfor følgende formale situasjon:

$(1 \vee 2 \vee 3 \vee 4) \rightarrow p$ og problemet er at vi vanskelig kan få en situasjon hvor $\sim p$ slik at $\{(1 \vee 2 \vee 3 \vee 4) \rightarrow p\} \bullet \sim p \therefore \sim (1 \vee 2 \vee 3 \vee 4)$.

Dette er hvis vi antar at relasjonen mellom produksjonskrefter (1), (2), (3), (4) og overbygning (p) gjelder med nødvendighet. Symbolene leses \vee (eller) \rightarrow (hvis, så) \bullet (og) \sim (ikke/negasjon) \therefore (derfor) p interpreteres som en forandring i overbygning.⁷⁰ Min formalisering av Dahls eksempel er ikke ment som et bevis på at teorien om basis og overbygning er konsistent med alle mulige saksforhold. Den skal bare presisere hva det er Dahl sannsynligvis finner problematisk, og hvorfor.⁷¹ Det er tydelig at under de fleste interpretasjoner av forholdet mellom basis og overbygning, vil forholdet vanskelig kunne falsifiseres. Falsifiserbarhet slik konseptet forekommer hos vitenskapsfilosofen Karl Popper, spiller en sentral rolle i Dahls senere vitenskapsteori.⁷² Dahls lesning av Sidney Hooks artikkel «Problems of Terminology in Historical Writing» taler derimot for at Dahl holdt en posisjon med likhetstrekk til falsifiserbarhet allerede i HM. I HM refererer Dahl direkte til Hooks avsnitt om kausalitet.⁷³ I dette avsnittet er det et hovedpoeng hos Hook at: «The hypothesis that e is the cause of F has been established by *eliminating* alternative hypothesis».⁷⁴ Den eliminasjonsmetoden Hook foreskriver for årsaksforklaringer har klar likhet til Poppers krav om falsifiserbarhet. Siden Dahl presser de ovenstående aspektene ved Bulls definisjon av produktivkrefter, indikerer det at Dahl implisitt legger et begrenset falsifiserbarhetskriterium til grunn for teoridannelse allerede i HM.

⁷⁰ En god innføring i formal logikk er, Alan Hausman, Howard Kahane og Paul Tidman, *Logic and Philosophy* (Wadsworth, Cengage Learning United States of America, 2013).

⁷¹ Jeg gjør igjen oppmerksom på at det er vanskelig å gripe momentene i Dahls begrepsanalyse, slik de forekommer i HM. Det virker som om Dahl ofte tar for gitt at leseren er innforstått med hvilke premisser han legger til grunn for sine bemerkninger om Bull og Kohts begrepsapparat.

⁷² Legg merke til at falsifiserbarhet i seg selv, inneholder elementer som er relevante for problemstillingens (A) (B) (C) (D) og at det kommer en utdypende redegjørelse for dette senere. Eksempelet må ses opp mot min analyse av Dahls senere forfatterskap. Dahls ovenstående kritikk av Bulls definisjon, er fullstendig i tråd med de krav Dahl senere formulerer for begrepsdannelse med utgangspunkt i Poppers konsept om falsifiserbarhet. Se spesielt avsnittet *Avsluttende bemerkninger om ÅP* fra kapittel 3 og avsnittet *Avgjørbarhet i GM* fra kapittel 4 for disse kravene.

⁷³ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 98.

⁷⁴ Sidney Hook «Problems of Terminology in Historical Writing» i *Theory and Practise in Historical Study: A Report of the Committee on Historiography* (1946), 112.

I det ovenstående eksempelet brukte Dahl Bulls definisjon av produktivkrefter som utgangspunkt for sin analyse. Det er tydelig fra innholdet i (1), (2), (3) og (4) at produktivkreftene ifølge Bulls definisjon inneholder en stor mengde faktorer. Ifølge Dahl har ikke denne definisjonen av produksjonskrefter kun en omfattende ekstensjon, men den er uavgrenset. I det som følger vil jeg derfor vise *vagheten* Dahl kritiserer teorien om basis/overbygning for å inneholde. Se på følgende kildeutsagn fra Dahl:

Det knytter seg mange vansker til de logiske distinksjoner her, f. eks. når det gjelder å skille mellom den «sosiale» og «juridiske» side av begrepet «eiendomsforhold». Det samme gjelder spørsmålet om hvordan en skal forstå *arten* av det avhengighetsforhold som etableres mellom «grunnlag» og «overbygning».⁷⁵

I første setning av ovenstående sitat, krever Dahl logiske distinksjoner mellom elementer i begrepet eiendomsforhold. I resten av sitatet blir kravet om logiske distinksjoner utvidet til avhengighetsforholdet mellom grunnlag og overbygning. Men hvorfor er Dahl så opptatt av logiske distinksjoner og forståelsen av begreper? Etter mitt skjønn oppfatter Dahl klarhet i begrepsbruk som en forutsetning for at en teori skal kunne prøves.⁷⁶ På grunnlag av uklarheten i den marxistiske forestilling om nødvendigheten mellom basis og overbygning skriver Dahl:

Tilbake blir problemet om hva som «in letzter Linie» er avgjørende faktorer, hva som er primært og hva som er sekundært. Dette er vel i virkeligheten et metafysisk spørsmål, i alle fall et «meta-historisk» («historiefilosofisk»), og der kan ikke gis noe svar av vitenskapelig interesse uten et omhyggelig presiseringsarbeid, som foreløpig ikke er tatt opp for alvor.⁷⁷

Legg merke til at Dahl i siste setning hevder at spørsmålet om avgjørende faktorer kan bli vitenskapelig interessant, hvis det gjennomføres et presiseringsarbeid. Med andre ord er det først og fremst teoriens språklige formulering som gjør dens prøvbarhet vanskelig. Det vil si at det er Bull og Kohts begrepsapparat som gjør det vanskelig å gi et vitenskapelig svar på hva som er primært eller sekundært av basis og overbygning. I HM uttrykker altså Dahl at vage teorier er metafysiske for ham (og derfor ikke empirisk prøvbare). La meg utdype dette litt. Jeg mener Dahls analyse antyder krav til hypotesers klarhet og testbarhet (i historiefaglig forstand). Klarhet synes først og

⁷⁵ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 50-51.

⁷⁶ Dette synet blir klart bekreftet i Dahls grunnlagsteoretiske periode. Se kapittel 4 og 5. Dette er også en forutsetning hos Sidney Hook, se Sidney Hook «Problems of Terminology in Historical Writing» i *Theory and Practise in Historical Study: A Report of the Committee on Historiography* (1946), 108-130.

⁷⁷ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 59.

fremst å innebære at teorier er tilstrekkelig entydige og avgrensede. At det er mulig å vite hva en teori refererer til, og hvilke logiske relasjoner som styrer forholdet mellom teoriens komponenter. Dette fokuset på utvalgte språklige aspekter ved historiske teorier er en tematikk som følger Dahl gjennom hele hans forfatterskap. At det er en betydelig sammenheng mellom Dahls posisjoner i HM og hans senere doktoravhandling, er et aspekt jeg vil drøfte i neste avsnitt.

Ansatter til doktoravhandlingen fra 1956

Jeg vil nå foreta en kort komparasjon og peke på hvilke ansatter i HM som videreutvikles i Dahls senere doktoravhandling *Om årsaksproblemer i historisk forskning* fra 1956 (heretter forkortet ÅP). Jeg vil hovedsakelig antyde noen utviklingstrekk i Dahls begrepsanalyse fra HM til ÅP, samt vise at interessen for årsaksforklaringer var tilstede allerede under arbeidet med HM.

I innledningen til ÅP skriver Dahl: «Min interesse for «årsaks»-problemene i historien vokste ut av mitt arbeid med problemer omkring den materialistiske historieoppfatningen.»⁷⁸ Dahl legger til en fotnote som referer til side 37 fra HM, der Dahl drøfter forholdet mellom basis og overbygning. Dahl synes langt på vei å hevde at ÅP er en mer inngående analyse av den årsaksproblematikken han fant i den historiske materialismen hos Bull og Koht.⁷⁹

I det foregående avsnittet skrev jeg at Dahl hevdet en spesiell interesse for de syntaktiske termene **alle** og **nødvendig** i tillegg til de **referensielle** aspekter ved basis og overbygning. Jeg mener interessen for slike elementer videreutvikles i ÅP. Når Dahl vil formalisere årsaksforklaringer slik i ÅP: $a_i x_i y_i z_i \rightarrow b s_i t_i = \text{å} ((a_i x_i y_i z_i) b s_i t_i)$, er dette en måte å **formalt** sile ut den typen syntaktiske og semantiske elementer Dahl interesserte seg for i teoriene til Bull og Koht.⁸⁰ Forskjellen ligger først og fremst i den formale notasjonen. Dette er en måte begrepsanalysen i HM inneholder ansatter til den videreutviklede begrepsanalysen i ÅP. Dahl interesserer seg altså for årsaksforklaringer i HM, og langt på vei interesserer han seg også for syntaks og semantikk. Begrepsanalysen i HM er derimot ført i naturlig språk, uten tekniske termer.

Jeg vil også legge til at Dahl i både HM og ÅP har pretensjoner om å klargjøre teories meningsinnhold. I HM skriver Dahl at et problem ved begrepsapparatet til Bull og Koht er at:

⁷⁸ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 12.

⁷⁹ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 12.

⁸⁰ I det ovenstående eksempelet gir Dahl ansatter til årsaksforklaringens syntaks (logiske form) og dens referanse til sted og tid (semantikk). For utdypende informasjon om Dahls formalisering av årsaksforklaringer se avsnittet, *Etablering av årsaksforklaringenes syntaks og referanse* fra kapittel 3.

Hverken «marxisme» eller «Historisk materialisme» er imidlertid uten videre entydige begreper, når en fra de svære teoretiske abstraksjoner søker å trenge ned til det mer konkrete innhold i begrepene.

I HM forsøker Dahl langt på vei å presisere meningsinnholdet i Bull og Kohts teorier, uten å anvende formale eksplikasjoner eller tekniske termer. Formaliseringen, den empirisk semantiske tilnærmingen fra Arne Næss og det tekniske språket som preger ÅP, anser jeg som et mer omfattende forsøk på presisering av meningsinnhold. Dette utdypes i kapittel 3 der jeg tar for meg Dahls doktoravhandling. Nå skal ikke sammenhengen mellom HM og ÅP overdrives heller. Det er klart at Dahl tar til seg nye impulser i tidsrommet mellom HM og ÅP. Formålet med dette avsnittet har vært å antyde noen utviklingstrekk mellom HM og ÅP. I neste avsnitt fortsetter jeg å undersøke Dahls begrepsanalyse i HM. Denne gangen med utgangspunkt i Dahls behandling av klassebegrepet hos Bull og Koht.

Dahl om klassebegrepet og metodologisk individualisme

I dette avsnittet vil jeg vise hvordan Dahl analyserer klassebegrepet hos Bull og Koht. Først drøfter jeg hvordan Dahl finner klassebegrepets meningsinnhold vanskelig å gripe. Dahl synes ikke å finne en entydig definisjon av klassebegrepet hos Bull og Koht. Deretter behandler jeg hvordan Dahl finner klassebegrepet problematisk som utgangspunkt for empiriske undersøkelser. Det er i denne forbindelse Dahl uttrykker det som senere er blitt kjent som Dahls metodologiske individualisme. For Dahl består all menneskelig aktivitet av enkeltmenneskers tanker og handlinger. Bull og Kohts klassebegrep blir, for Dahl, et begrep som i siste instans refererer til en mengde av individer.⁸¹ Det kommer derimot fram av Dahls begrepsanalyse at Bull og Kohts bruk av klassebegrepet ofte gir en misvisende beskrivelse av konkrete individer. Jeg vil derfor argumentere for at den metodologiske individualisme hos Dahl, innebærer en korrespondanseteori for sannhet. Dette ved at den metodologiske individualisme uttrykker et krav om korrespondanse mellom omtalen av klasser og individene som inngår i klassebegrepet.

Først vil jeg presentere Dahls kritikk av klassebegrepets vaghet. Avgrensingen av klassebegrepet er en problematikk som stadig vender tilbake i Dahls begrepsanalyse. Stadig kritiserer Dahl den: «løse bruk av klassebegrepet» hos Bull og Koht.⁸² Dahl legger til at Bull ikke var helt ubevisst

⁸¹ Legg merke til at Dahl anser referanse som en grunnleggende bestanddel av et begreps semantiske egenskaper. Problemet for Dahl synes å bestå i at beskrivelsen av individene som inngår i klassebegrepets ekstensjon ikke korresponderer med konkrete individer.

⁸² Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 49.

klassebegrepets uklarheter: «Når det gjelder den presise avgrensing av klassene, innrømmer Bull at det kan være meget uklarhet».⁸³ Hvorfor oppfatter Dahl denne uklarheten som problematisk i empirisk forskning? Dette er et spørsmål jeg vil følge i resten av avsnittet.

Jeg oppfatter det meste av kritikken Dahl retter mot klassebegrepets uklarhet, som mangel på subsumerbarhet. Subsumerbarhet er et krav til begrepers ekstensjon, som innebærer at begrepet er formulert slik at vi kan vite hvilke objekter som faller inn eller utenfor begrepets ekstensjon.⁸⁴ Som jeg nevnte innledningsvis, ser Dahl for seg at klassebegrepet i siste instans refererer til individer. Problemet for Dahl med et uavgrenset klassebegrep, er at vi egentlig ikke vet hvilke individer klassebegrepet refererer til. Det er nærliggende å tro, at for Dahl er konsekvensen av å bruke et uavgrenset begrep, at det fører til misvisende beskrivelser av empiriske forhold.⁸⁵ I forskning på middelalderhistorie hadde bruken av *aristokrati* som et uavgrenset begrep ført til misvisninger ifølge Dahl:

Den fare som kan ligge i en slik vid og ubestemt sosial klassifikasjon er først og fremst den at man lett kommer til å samle altfor mange og uensartede elementer under ett begrep. Denne tendens har f. eks. gjort seg gjeldene ved bruken av et begrep som «aristokrati» både i eldre og nyere framstilling av norsk middelalderhistorie. Man har altfor ofte latt seg forlede av dette samlebegrep til å overse muligheten av forskjeller og motsetninger mellom de elementer som inneholdes i begrepet.⁸⁶

I første setning introduserer Dahl konseptet om uensartede elementer som refereres til med samme begrep. I andre og tredje setning påstår Dahl at forskere har latt seg forlede av å referere ulike elementer med begrepet aristokrati. For Dahl er det altså slik at disse vide og ubestemte klassifikasjonene får forskeren til å behandle empirisk data på en måte som fører til misvisninger. Dahl tar opp den samme problematikken angående Kohts betegnelse av bøndene i Norge som en klasse:

⁸³ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 46.

⁸⁴ I Dahls første metodebok uttrykkes subsumerbarhet som et eksplisitt krav til begrepsdannelse, se, Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 102. Utdypende om dette i kapittelet om Dahls grunnlagsteoretiske periode. Poenget er at kravet om subsumerbarhet markerer seg allerede i HM.

⁸⁵ HM inneholder en referanse til «Problemer og metode i norsk middelalderforskning» av Jens Arup Seip. Her uttrykker Seip et lignende syn på konsekvensen av uklare begreper i historisk forskning. Seip skriver «I det øyeblikk man skal gå videre ut fra et begrep eller en teori som ikke er tilstrekkelig nyansert, vil feilen følge med og øke til det mangedobbelte, dersom man ikke til stadighet holder seg det opprinnelige virkelighetsgrunnlag for øye, og lempet sine skritt». Mer om forholdet mellom Seip og Dahl i avsnittet *Inspirasjonen til Dahls begrepsanalyse og metodologiske individualisme*.

⁸⁶ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 48.

Den samme kritikk kan rettes mot Kohts betegnelse av bøndene i Norge som en «klasse». Også denne begrepsbruk er så vid at den lett vil sløre over betydelige forskjeller og motsetninger innenfor bondesamfunnet.⁸⁷

Dette viser hvordan Dahl fokuserer på det referensielle innholdet i klassebegrepet, og hvilke konsekvenser Dahl mener en utydelig formulering kan ha i en forskningsprosess. For Dahl blir blant annet stridskonnotasjonen, som er latent i klassebegrepet, spesielt problematisk når klassebegrepet refererer til noe så generelt som bøndene i Norge. For Dahl kan slike formuleringer: «lede til etableringen av rent fiktive motsetningsforhold.»⁸⁸ Nå som jeg har vist noe av problematikken Dahl knytter til Bull og Kohts klassebegrep, vil jeg vise det metodologiske kravet Dahl formulerer for omtalen av mennesker i HM. Disse metodologiske kravene for omtalen av mennesker, er det som er blitt kalt den metodologisk individualisme hos Dahl.

Nå vil jeg ta for meg hvordan Dahl for første gang (i publisert kildematerialet) formulerer det som senere ble kjent som Dahls metodologisk individualisme. Også disse sitatene har klassebegrepet som utgangspunkt, men Dahl fokuserer nå på de psykologiske aspektene ved klassebegrepet. For Dahl er det slik at omtalen av klassenes tenkning, krever granskning av tenkningen til individene som klassebegrepet referer til. Se på følgende sitater, først hvordan Dahl krever undersøkelse av individene som omtales:

Det avgjørende her er nødvendigheten av en inngående og konkret granskning av *enkeltmennesker* for i det hele tatt å kunne stille og besvare de psykologiske problemer i historien.⁸⁹

og dernest hvordan Dahl mener en inngående analyse av enkeltmennesker vil vær svært vanskelig hvis det anvendes et utpreget kollektivistisk utgangspunkt:

Til en viss grad er vel dette uunngåelig når man arbeider ut fra kollektivistiske synspunkter, idet man da ikke kan gi ubegrenset plass for studiet av det enkelte menneske, som er forutsetningen for en enhver psykologisk problemstilling som går utover det rent skjematisk. Denne innstilling kan imidlertid føre til at man helt taper kontakten det konkrete menneskelige motivgrunnlag bak de ytre handlinger og forhold. Det sier seg selv at dette er en høyst betenkelig abstraksjon i historieforskningen.⁹⁰

⁸⁷ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 48.

⁸⁸ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 48.

⁸⁹ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 65.

⁹⁰ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 64.

Fra de ovenstående sitatene blir det klart at Dahl krever granskning av enkeltindividenes tenkning slik det forekommer i et kildematerialet, før man kan påstå noe om hvordan en gruppe av mennesker har tenkt eller handlet. Hvis en skal påstå noe om en klasse, må det ifølge Dahl, undersøkes empirisk om påstanden faktisk er sann om alle medlemmene i klassen, ved: «inngående og konkret granskning av *enkeltmennesker*».⁹¹ Jeg anser dette som noe av grunnen til at Dahl innledningsvis i HM skriver at den logiske termen **alle** er spesielt interessant slik den blir brukt i kombinasjon med klassebegrepet hos Bull og Koht.⁹² Var det slik at alle bønder ble utbyttet eller stod i strid med en overklasse? Ifølge Dahl kan ikke slike utsagn enkelt begrunnes ut fra et kildemateriale.⁹³ Den metodologiske individualisme er etter mitt skjønn et krav til begrunnelsen av en slik omtale. Det må begrunnes at hvert enkelt medlem av klassen faktisk hadde de egenskapene som påstås.

Jeg mener den metodologisk individualisme jeg har drøftet, antyder en form for korrespondanseteori hos Dahl. For å bedømme sannhetsverdien til en påstand om handlingsforløp som inneholder klasse-utsagn, krever Dahl at en undersøker om det foreligger empirisk evidens som taler for at alle individene (som klasse-utsagnet omtaler) utførte det handlingsforløp som omtalen påstår.⁹⁴ Innholdet i den metodologiske individualisme, uttrykker slik en korrespondanseteori om sannhet. Mer generelt innebærer dette at vi må sjekke om våre *påstander om historiske forhold korresponderer* med det empiriske materiale. Hvis min hypotese om korrespondanseteori stemmer, ser vi tydelig hvorfor uklarheter i Bull og Kohts formuleringer blir et problem for Dahl, når det kommer til bedømmelsen av påstanders sannhet. Hvis vi skal kunne undersøke om alle individer som omtales er i overenstemmelse med sannhetskriteriet (korrespondanse), må selve påstanden være særdeles klart formulert. Vi ser altså at det dreier seg om syntaktiske og semantiske aspekter som får konsekvens for den empiriske begrunnelsen for omtalen av klasser i historieforskningen.

Kontekstualisering av Dahls begrepsanalyse og metodologiske individualisme

Jeg har hevdet at Dahl frontet en begrepsanalyse med hovedvekt på syntaks, semantikk, samt kravet om metodologisk individualisme. Jeg har allerede vist at Dahls begrepsanalyse hadde store

⁹¹ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 65.

⁹² Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 11.

⁹³ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 47.

⁹⁴ Jeg vil legge til at Dahl selv ikke anså den metodologiske individualisme som et enkelt krav å oppfylle. Den fremstår etter min mening, mer som et **ideal** forskningen bør strekke seg etter.

likhetstrekk til den språkfilosofiske analysen i Sidney Hooks artikkel «Problems of Terminology in Historical Writing». I dette avsnittet vil jeg utvide den vitenskapsteoretiske konteksten til HM noe. Jeg vil ta for meg en forfatter som Dahl refererer direkte til i HM, og to forfattere som Dahl senere skulle knytte seg nært opp mot i resten av sitt forfatterskap.

Som jeg har påpekt tidligere er det et problem ved kildeutnyttelsen av HM at Dahl sjeldent refererer til vitenskapsteoretisk litteratur, slik han hyppig gjør i sitt senere forfatterskap. Dette fordi Dahls begrepsanalyse har utpregede likhetstrekk til samtidige analyseformer i analytisk filosofi og vitenskapsteori. Uten referanser fra Dahl blir det vanskelig å begrunne at Dahl var direkte påvirket av denne litteraturen.

En serie av epokegjørende publikasjoner i vitenskapsteorien populariserte både den metodologiske individualisme og konseptene som ligger til grunn for begrepsanalysen Dahl anvendte i HM. Jeg vil fokusere på Rudolf Carnaps «Testability and Meaning» fra 1936 og *Logical Syntax of Language* fra 1937, Karl Poppers *The Open Society and Its Enemies* fra 1945, samt Jens Arup Seips «Problemer og metode i norsk middelalderforskning» fra 1940. Jeg siler ut de to førstnevnte forfatterne fordi referansene fra Dahls senere doktoravhandling tilsier at Dahl hadde stor innsikt i denne litteraturen samt at Dahl eksplisitt anvendte teorier og metoder fra disse verkene i sin avhandling. Jeg vil derimot argumentere for at Dahl sannsynligvis var kjent med og påvirket av denne litteraturen allerede under arbeidet med HM.⁹⁵ Seip er det derimot direkte referanse til i HM. Når det også tas til betraktning at Seip var dosent i historie ved Universitetet i Oslo da Dahl skrev HM, bør Seip regnes som en viktig inspirasjonskilde for den unge Ottar Dahl.

Jeg vil starte med å undersøke metodologisk individualisme. En av de få direkte referansene til vitenskapsteoretisk litteratur i HM er Jens Arup Seips «Problemer og metode i norsk middelalderforskning».⁹⁶ I denne artikkelen knytter Seip seg tydelig til en metodologisk individualisme. Særlig interessant er det, at også hos Seip uttrykkes den metodologiske individualisme i sammenheng med Bull og Koht. Seip skriver at historieoppfatningen som fikk gjennomslag med Bull og Koht: «har hatt en tilbøyelighet til å redusere betydningen av det enkelte

⁹⁵ Husk at jeg tidligere har redegjort for noen av fallgruvene ved drøftelsen av påvirkning. Jeg har tatt utgangspunkt i refleksjoner fra Narve Fulsås, *Historie og nasjon: Ernst Sars og striden om norsk kultur* (Oslo: Universitetsforlaget, 1999), 107. Og Jan Thomas Kobberrød, *Sverre Steen- sosialdemokratiets historieforteller* (Trondheim: Institutt for historie og klassiske fag, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2004), 80-81.

⁹⁶ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 99.

menneskes skapende innsats.»⁹⁷ Det er vel rimelig sannsynlig at Dahl plukket opp sitt individualistiske syn dels fra Seips artikkel? Men også en annen sentral skikkelse i Dahls forestillingsverden agiterte for en metodologisk individualisme. Karl Popper ga uttrykk for en utpreget metodologisk individualisme i sin kritikk av blant annet Marx metodologiske kollektivismen:

Also, we must not overlook the great merits of psychologism in propounding a methodological individualism and in opposing a methodological collectivism; for it lends support to the important doctrine that all social phenomena, and especially the functioning of all social institutions, should always be understood as resulting from the decisions, actions, attitudes, etc., of human individuals.⁹⁸

Her kommer det frem at alle sosiale fenomener bør forstås som et resultat av menneskelige individers aktivitet. Dahls formulering av metodologisk individualisme i HM synes å være nært synonym med Poppers formulering fra *The Open Society and Its Enemies*.⁹⁹ Nå er det også slik at Poppers bok inneholder en notorisk kritisk analyse av marxismens ulike teoretiske elementer. Et hovedpunkt i Poppers kritikk er at den historiske materialisme postulerer en lovmessighet som ikke kan begrunnes.¹⁰⁰ Som jeg tidligere har hevdet, omtaler Dahl spørsmålet om hvilke faktorer som er styrende i historiens utvikling som et: «metafysisk spørsmål».¹⁰¹ Også her er det altså samsvar med Popper. Argumentasjon for en metodologiske individualisme i sammenheng med kritikk av marxistisk teori var altså ikke noe nytt konsept i vitenskapslitteraturen da Dahl skrev HM. Heller ikke elementene i Dahls begrepsanalyse var noe nytt i vitenskapslitteraturen da Dahl skrev HM.

Mangelen på referanser i HM gjør enhver påstand om innflytelse vanskelig å begrunne. Det er derimot ikke vanskelig å peke på litteratur som fokuserer på de samme vitenskapsteoretiske elementene som Dahl sirkler inn i sin begrepsanalyse. Rudolf Carnaps «Testability and Meaning» tar for seg sammenhengen mellom syntaks, semantikk og bekreftelse av hypoteser.¹⁰² i *Logical Syntax of Language* uttrykker Carnap følgende pretensjoner for studiet av språkets logiske syntax:

⁹⁷ Jens Arup Seip «Problemer og metode i norsk middelalderforskning» i *Historisk Tidsskrift* (1940), 100

⁹⁸ Karl Popper, *The Open Society and Its Enemies* (London: George Routledge & Sons Ltd, 1945), 91

⁹⁹ Se avsnittet *Dahl om klassebegrepet og metodologisk individualisme* for sitat fra Dahl Om metodologisk individualisme.

¹⁰⁰ Karl Popper, *The Open Society and Its Enemies* (London: George Routledge & Sons Ltd, 1945), 91. Jeg påstår ikke at Popper var opphavspersonen bak den metodologiske individualisme. Poenget er at den metodologisk individualisme var utbredt i den litteraturen Dahl sannsynligvis var kjent med.

¹⁰¹ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 59

¹⁰² Rudolf Carnap, «Testability and Meaning» i *Philosophy of Science*, nr. 4. (Chicago: The University of Chicago Press, 1936), 434

*Philosophy is to be replaced by the logic of science – that is to say, by the logical analysis of the concepts and sentences of the sciences, for the logic of science is nothing other than the logical syntax of the language of science.*¹⁰³

Jeg påstår ikke at Dahl delte det uvanlige pretensjonsnivået angående syntaks som Carnap uttrykker i ovenstående sitat fra *Logical Syntax of Language*. Det er derimot liten tvil om at logisk syntaks utgjør en sentral komponent i Dahls begrepsanalyse, og at Dahl derfor har ansett syntaks som en viktig komponent i språkanalyse. Dette er vel også noe av grunnen til at Dahl doktoravhandling bygger eksplisitt på Carnaps arbeid. Hvis vi antar at Dahl ble kjent med Popper og Carnap etter arbeidet med HM, må Dahl ha møtt forfatterskapet deres som en relativt likesinnet mann under arbeidet med ÅP. Det er allerede betydelig sammenfall mellom interesseområdene hos Dahl i HM og forfatterskapet til Carnap og Popper.

Empiriens teoriavhengighet

Til nå har jeg vist hvordan elementer av Dahls begrepsanalyse av basis/overbygning og klassebegrepet hos Bull og Koht, kan brukes som kilde til Dahls vitenskapssyn. I dette avsnittet vil jeg vise hvordan Dahl anser blant annet teorien om basis/overbygning og klassebegrepet, som forestillinger Bull og Koht tar med seg inn i forskningsprosessen, som noe de **møter** kildematerialet med. Jeg vil utdype i hvilken grad Dahl anså historieoppfatning generelt som styrende i ulike deler av en forskningsprosess.¹⁰⁴ Avsnittet tar altså for seg Dahls syn på empiriens **teoriavhengighet** ved å drøfte hvordan Dahl anser Bull og Kohts generelle forutsetningsapparat som formende i deres forskning. Forutsetningene Dahl anser som innfluerende i forskningen til Bull og Koht, strekker seg fra følelser og moral til marxismens elementer. Etter mitt skjønn stiller Dahl seg ambivalent til følelser og andre ikke-vitenskapelige elementer i forskningen, med en noe sterkere dreining mot det negative. Allikevel gir Dahl uttrykk for at ikke-vitenskapelige faktorer spiller en viktig rolle i vitenskapelig aktivitet. Avsnittet skiller seg altså tematisk fra min tidligere analyse, der jeg har fokusert på hvordan Dahl finner meningsinnholdet i Bull og Kohts teorier vanskelig å gripe, samt hvordan meningsinnholdet gjør teoriene vanskelig å begrunne.

Følgende sitat antyder at for Dahl er historieoppfatning langt på vei det som former en forskningsprosess:

¹⁰³ Rudolf Carnap, *The Logical Syntax of Language* (London: Routledge & Kegan Paul Ltd, 1937), xiii

¹⁰⁴ Historieoppfatning skal her forstås som totaliteten av en persons syn på hva historie er, og hvordan historie bør studeres.

I det praktiske forskningsarbeid vil de generelle skjemaer eller tankemodeller i en gitt historieoppfatning, først og fremst fungere som metodiske orienteringsmidler overfor det historiske stoff, forme forskerens problemstillinger og tjene som et slags skjelett ved oppbygningen av større framstillinger.¹⁰⁵

Det er slik at for Dahl kan ikke historikere unngå å møte kildematerialet uten forhåndsteorier eller en **forforståelse**. Han skriver således at Bull og Koht ikke er noe unntak: «Bull og Koht har i sitt historiske arbeid like lite som noen andre historikere unngått å være bundet av sine forutsetninger, av sin historiefilosofi.»¹⁰⁶ I sin helhet blir den historiske materialismen for Dahl et utpreget og omfattende historiesyn som Bull og Koht bærer med seg inn i forskningsprosessen. Jeg leser blant annet følgende påstand som en bekreftelse på hvordan Dahl oppfatter at forhåndsteori former forskningens resultater: «de marxistiske skjemaer er av grunnleggende betydning i den nye oppfattelse av de politiske forhold i sagatiden som Koht første gang la fram omkring 1913».¹⁰⁷ Forhåndsteoriens påvirkning strekker seg helt til de kildekritiske metoder. Med andre ord er ikke kildekritikken en teorinøytral metode for Dahl. Når Bull og Koht bruker beretninger som levninger og i økende grad betoner kilder som produkter av sosiale situasjoner, er dette også på grunnlag av deres historiesyn. Selv om dette også lå latent i den eldre kildekritikk, var det marxismen som for alvor førte denne forskyvningen i kildekritikk frem, da det ifølge Dahl er naturlig å bruke kilder for deres verdi som levning, fra et marxistisk perspektiv.¹⁰⁸

Også i det nasjonale synet til Koht og Bull, finner Dahl tydelig påvirkning fra marxismen. Marxismen synes å tvinge dem til å reformulere sine syn på nasjonen, og utfallet er noe ulikt hos Koht og Bull.¹⁰⁹ Der Koht synes å gjøre et forsøk på forening mellom det nasjonale og klasseaspektet, anser Bull det nasjonale som uekte, og det spiller i det hele en mindre rolle i hans historieskrivning.¹¹⁰ For Bull gjelder dette også demokratiet, han anser det som fantasi fra forrige

¹⁰⁵ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 12.

¹⁰⁶ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 90.

¹⁰⁷ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 68.

¹⁰⁸ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 69.

¹⁰⁹ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 77-79.

¹¹⁰ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 75-77.

århundre.¹¹¹ Det som er av vitenskapsteoretisk relevans her er hvordan Dahl igjen fremhever hvordan historiesynet fargelegger forskningen. Det synes å være Koht og Bulls forestillinger som strider mot hverandre og bestemmer utfallet av historieskrivningen på visse områder, ikke kildematerialet. Dette undersøkes i dybden i kapittelet *Historien og forskeren* i HM. Her finner vi faktisk at Dahl anser historiefaget som en fagdisiplin som er særegent påvirket av forskerens personlighet. Han skriver:

Historien har mer enn de fleste vitenskaper en nær tilknytning til forskerens personlige verdisystem og temperament. Et historisk arbeid vil i svært mange tilfelle gi oss et bilde, ikke bare av det stoff som behandles, men også av historikerens egen personlighet.¹¹²

Ifølge Dahl forteller altså et historisk verk, ikke bare om fortiden, men om forskeren selv. Det er nettopp dette synet som ligger til grunn i hans fremstilling av forholdet mellom Marx innflytelse på Koht og Bull. I en del av HM som er biografisk orientert, viser Dahl hvordan Koht og Bulls historiefremstillinger, endrer karakter, etter graden av marxistisk innflytelse. Dahl omtaler den teoretiske utvikling hos Koht som en overgang fra Ernst Sars til Marx:

Utviklingslinjen hos Koht kan angis slagordmessig med de ord som er satt over dette kapitel: «Fra Sars til Marx». Det er tydelig hvordan Koht fra først av rent ureflektert tenker i hovedsakelig de samme tankebaner som vi finner hos Ernst Sars, men man kan påvise hvordan nye grunntanker og grunnbegreper etter hvert vinner fram og til sist finner form i de marxistiske hovedskjemaer.¹¹³

Det er også av interesse for mitt formål å presisere hvordan Dahl fremhever det følelsesmessige som en slags drivkraft hos Bull og Koht. Dette fordi det sier noe om Dahls syn på det ikke-vitenskapeliges påvirkning på det vitenskapelige.

Om Bull skriver Dahl at de sosialistiske samfunnsidealene hadde forrang i Bulls verdisystem. Legg merke til hvordan Dahl ser for seg fedreland, demokrati og sosialisme som inndelt i et **hierarki**:

Hos Bull synes det ganske klart at det er tanken om *en rettferdig samfunnsordning*, nærmere bestemt de sosialistiske samfunnsidealene, som og fremst engasjerer ham personlig. Overfor dette mål må alle andre verdier underordnes: «fedreland» «demokrati» historiske tradisjoner osv.¹¹⁴

¹¹¹ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 79.

¹¹² Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 80.

¹¹³ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 17.

¹¹⁴ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 89.

Om Koht skriver Dahl:

Kohts sterke følelsesbinding til de nasjonal-demokratiske idealer fra forrige århundre blir på denne måte et vesentlig element til forståelse av hans historiske arbeid. Den vil således gi en viktig del av forklaringen til Kohts sterke interesse for *bøndenes* sosiale, politiske, og nasjonale kamp.¹¹⁵

Det er altså ingen tvil om at Dahl anser forskningen som preget av personlige forestillinger. Det er heller ingen tvil om at han mener dette er umulig å unngå, men hva kan vi slutte om Dahls syn på dette forholdet generelt? Er det positivt eller negativt for Dahl? Dette er et vanskelig spørsmål. Det bør allikevel ikke være urimelig å hevde at Dahls syn på førforståelse er sterkt ambivalent. For samtidig som HM inneholder betydelig kritikk av måten marxistisk teori styrer Bull og Kohts forskning, er det ingen tvil om at Dahl anser Bull og Kohts historiske virke som fruktbart, og at fruktbarheten er knyttet til marxismen. I neste avsnitt vil jeg drøfte et emne som er relatert til den ambivalens Dahl antyder om teoriavhengighet. For selv om Dahl hevder at våre forestillinger om historie kan føre til misvisninger, så er ikke disse forestillingene utenfor kritikkens rekkevidde. For Dahl blir muligheten for kritikk et utgangspunkt for å anse historieforskningen som progressiv.

Et progressivt og fallibilistisk vitenskapssyn

I dette avsnittet vil jeg argumentere for at Dahl hadde et progressivt vitenskapssyn, og drøfte hva et progressivt vitenskapssyn innebærer for Dahl. Jeg vil argumentere for at Dahl anser vitenskapelig aktivitet som en skrittvis bevegelse mot sannhet, gjennom korrigerende av teorier. En viktig konsekvens av at Dahl ser for seg bevegelsen mot sannhet som negativ, er at menneskets erkjennelse av sannhet, synes å være utsatt for en fallibilisme hos Dahl. Selv om Dahl operer med sannhet som en regulativ størrelse, betyr ikke dette at Dahl mener sannhet kan erkjennes. Jeg vil gjøre oppmerksom på at mine påstander bør anses som hypoteser. I Dahls senere forfatterskap kommer for eksempel fallibilismen mer eksplisitt frem. Jeg mener derimot at Dahls syn på vitenskapelig aktivitet som en skrittvis bevegelse mot sannhet, antyder en implisitt fallibilisme også i HM.

De implikasjoner som ligger latent i et progressivt syn på sannhet er viktig for problemstillingens (C). Dette gjennom at det utdyper innholdet og betydningen av Dahls korrespondanseteori. For Dahl synes det å være slik at en teoris egentlige sannhetsverdi er gitt uavhengig av vår epistemiske mulighet til å erkjenne om teorien er sann eller falsk. Hos Dahl synes dette å skape et desto større

¹¹⁵ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 89.

behov for å finne metoder som kan gjøre en slik erkjennelse mulig. For Dahl er det slik at kritisk analyse av teorier er en prosess som negativt kan korrigere teorier. Vitenskapelige teorier utvikler seg gjennom at det formuleres teorier som korresponderer bedre og bedre med de saksforhold som omtales, og derfor befinner seg nærmere sannhet. Nøkkelen til å forstå Dahl, ligger derimot i måten Dahl ser for seg **veien** til bedre teorier. Veien mot en bedre teori er negativ, gjennom eliminering av feil. I følgende kildeutsagn formulerer Dahl tydelig et progressivt syn på vitenskap, gjennom feileliminasjon:

Om det kan ha vært misvisninger i deres forutsetningsapparat, så vil disse i sin tid bli korrigert, av nye forutsetninger, hypoteser og teorier. Det er enhver vitenskapelig teoris skjebne å bli kastet på skraphaugen når den har gjort sin tjeneste. Og selv om en stor del av Bulls og Kohts teorier skulle komme til å lide denne skjebne, så betyr ikke dette i og for seg noen diskreditering av disse to historikere. Det betyr framfor alt at historievitenskapen stadig er i bevegelse, som vi må tro, mot en stadig mer fullstendig, en «sannere», erkjennelse av fortidens virkelighet.¹¹⁶

For Dahl gjorde altså marxismen sin tjeneste på vei mot noe sannere. Jeg vil gjerne drøfte hva dette innebærer i resten av avsnittet. For meg synes muligheten av å kunne korrigere eldre teorier, også å innebære muligheten for at nye teorier inneholder feiltakelser.¹¹⁷ Dahls syn på sannhet synes derfor å være utsatt for en fallibilisme. I tillegg til en implisitt fallibilisme, synes Dahls forestilling om sannhet å komme med en ontologisk forpliktelse. Bevegelsen mot sannhet, synes også å forutsette eksistensen av sannhet. For at en gradvis erkjennelse av sannhet skal være mulig, forutsettes det vel eksistensen av en sannhet å bevege seg mot? Dette innebærer derimot ikke at vi faktisk kan erkjenne den. Dette betyr at våre påstander og teorier er sanne eller falske uavhengig av vår evne til erkjenne at teoriene er sanne eller falske. Et slikt syn skjerper epistemologiens betydning i forskningen. Den eneste måten å nærme seg sannhet på, er gjennom kritikk av teoriers formuleringer og utbedring av prosedyrer for å teste teorier. Dette er et syn Dahl tar med inn i sin senere metodeundervisning. Også der poengterer Dahl at vitenskapelig fremgang er knyttet til utbedring av metoder og teorier gjennom kritikk.¹¹⁸

¹¹⁶ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 90.

¹¹⁷ Her er det viktig å se likheten til Poppers høyere grad av verisimilitude gjennom falsifisering av teorier. For enkelhets skyld vil jeg undersøke relasjonen mellom Popper og Dahl senere. For øyeblikket skal jeg kun drøfte hva et progressivt vitenskapssyn innebærer.

¹¹⁸ Ottar Dahl, *Alment om metode (lære)*, (RA/PA-0935/H/L0008, udatert), 2.

Avsluttende bemerkninger om HM

I en dyptgående analyse er det lett å grave seg ned i tekstens detaljer. Mange kapitler vil derfor ha avsluttende bemerkninger. Der vil jeg forsøke å heve blikket, skape oversikt og sammenheng. En masteroppgaves omfang setter derimot begrensninger for hvor høyt blikket kan heves. Jeg mener en viss oversikt er oppnåelig ved å stille spørsmål om hvilket overordnet problemkompleks Ottar Dahl arbeider med i hvert enkelt verk. Med hensyn til HM blir derfor spørsmålet, hvilket problemkompleks er HM styrt av og hvorfor?

Innledningsvis nevnte jeg noe viktig angående problemkomplekset, nemlig at Dahl vil kaste lys over hvilke deler av Koht og Bulls historiske virksomhet som fremdeles opprettholder fagets krav til forskning.¹¹⁹ Helt eksplisitt skriver Dahl:

En undersøkelse av disse to menn som historikere kan imidlertid ha sin nytte også ut fra et *metodologisk* sikte, ut fra spørsmålet om hvilke elementer i deres arbeidsmåte og deres problemstillinger vi kan bruke i vår historieforskning i dag og hvilke vi må forkaste.¹²⁰

Det er altså dette normative formål som driver HM, og dette må ses i lys av Dahls progressive vitenskapssyn. Det er gjennom kritikk og utbedring av tidligere forskning, at vitenskapen utvikler seg for Dahl. Noe av grunnen til at Dahl velger akkurat Bull og Koht for sin analyse, mener jeg er en reaksjon på at Dahl oppfatter det marxistiske begrepsapparat som en slags inflasjon av metafysiske elementer i historisk forskning. Her har min posisjon likhetstrekk til Knut Kjeldstadli syn på etterkrigstidens forskning. Ifølge Kjeldstadli bør Dahl betraktes som medlem i en generasjon av historikere, som Kjeldstadli omtaler som etterkrigsempirister.¹²¹ Kjeldstadli skriver at karakteristiske trekk ved etterkrigsempiristene er at: «Krigstida gav en aversjon mot det en oppfattet som ideologisert historie, og et ønske om å etablere fakta.»¹²² Min hypotese er at for Dahl var veien til å etablere fakta¹²³ utbedring av tidligere teorier og metoder gjennom kritisk analyse av disse teorier og metoder. Et naturlig utgangspunkt for en slik begrepsanalytisk virksomhet, blir da de dominerende teorier og metoder hos forrige generasjon historikere. Tekstene til Bull og Koht har slik hatt påvirkningskraft over et langt tidsrom. En av de få tekstene med vitenskapsteoretisk

¹¹⁹ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 9.

¹²⁰ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 9.

¹²¹ Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den engang var* (Oslo: Universitetsforlaget, 2010), 69.

¹²² Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den engang var* (Oslo: Universitetsforlaget, 2010), 69.

¹²³ Jeg vil ikke lage en stråmann av Dahl. Dahls ønske om å etablere fakta, innebærer ikke at Dahl mente at fakta naivt kunne etableres i praksis.

innhold Dahl referer til i HM, er Jens Arup Seips «Problemer og metode i norsk middelalderforskning».¹²⁴ Her skriver Seip at Kohts teorier om sagalitteraturen fremsto som: «helt revolusjonerende på samtiden».¹²⁵ Kohts teorier fremsto vel som dristige også for Dahl? Dahl skulle derimot adoptere Seips skepsis til det revolusjonerende synet på sagalitteraturen.

HM bør derfor ses i lys av at det marxistiske begrepsapparatet var en etablert del av den historiske forskningslitteratur Dahl var kjent med, og derfor et naturlig utgangspunkt for kritisk analyse. Med stor sannsynlighet er dette en av grunnene til at han velger seg ut akkurat Koht og Bull til sin hovedoppgave. Flere av elementene i Bull og Kohts historiske materialisme kan ifølge Dahl ikke begrunnes gjennom korrespondanse og oppfattes derfor som metafysiske.¹²⁶ Denne inflasjonen av metafysiske elementer i historisk forskning skulle lukes bort ved en vitenskapsteoretisk deflasjon i form av den analyse som utføres i HM. Det viktige poenget her er at selve kritikken av begrepsapparatet til Bull og Koht oppfattes av Dahl som en progressiv prosess mot større grad av sannhet.¹²⁷ Selve ønsket om å utføre en deflatorisk analyse av et etablert begrepsapparat og synet på dette som noe progressivt kan og bør knyttes opp mot to ting. Det første er at de logisk positivistene Ottar Dahl var inspirert av, langt på vei delte ønsket om en smalere demarkasjonslinje for vitenskapen. Det er også velkjent at et sentralt formål ved den logiske positivisme var å utelukke metafysikk, fra vitenskapelig forskning.¹²⁸ Det andre er likheten mellom Ottar Dahls og Karl Poppers syn på forkastelse av teorier som noe progressivt. Selve prosessen ved å forkaste teorier bringer oss skrittvis nærmere sannhet.¹²⁹ Dahl skriver som sagt om avkreftelse av teorier at: «Det betyr framfor alt at historievitenskapen stadig er i bevegelse, som vi må tro, mot en stadig mer fullstendig, en «sannere», erkjennelse av fortidens virkelighet.»¹³⁰ Dette er et syn på vitenskapelig fremskritt som ligger meget nært det Karl Popper beskrev i *Logik der Forschung* fra 1933, og som Popper senere ga navnet verisimilitude. Ifølge Poppers teori beveger vitenskapen seg skrittvis mot

¹²⁴ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 98.

¹²⁵ Jens Arup Seip «Problemer og metode i norsk middelalderforskning» i *Historisk Tidsskrift* (1940), 53.

¹²⁶ Her mener jeg metafysisk fra Dahls synspunkt.

¹²⁷ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 90.

¹²⁸ Mye tyder på at Dahls skepsis til metafysikk var langt mer moderat enn den skepsis mot metafysikk som forbindes med logisk positivisme. Det er allikevel en likhet. Dette drøftes mer inngående i kapittel 3.

¹²⁹ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 90.

¹³⁰ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 90.

teorier som inneholder flere sanne og færre falske komponenter, og dette kan ifølge Popper måles i verisimilitude slik:

If we now work with the (perhaps fictitious) assumption that the truth content of a theory a are in principle **measurable**, then we can go slightly beyond this definition and can define $V_s(a)$, that is to say, a measure of the **verisimilitude** or **truthlikeness** of a . the simplest definition will be $V_s(a) = Ct_t(a) - Ct_f(a)$ where $Ct_t(a)$ is measure of the truth- content of a and $Ct_f(a)$ is a measure of the falsity- content of a .¹³¹

Likheten til Popper vil bli utdypet senere i oppgaven, men de kan allerede nå kaste lys over min analyse. Grunnen til at dette er viktig for mitt formål, er at verisimilitude inneholder et bestemt syn på hva sannhet er i vitenskapelig forstand. At Dahl holdt et progressivt syn på sannhet er viktig for problemstillingens delkomponent (C).¹³²

Delkonklusjon

Delkonklusjonen for den foregående analysen av HM er noe forenklede og oppsummerende. Dette gjelder spesielt i hvilken grad Dahl selv anså sitt vitenskapsideal som oppnåelig. Basert på analysen av HM kan følgende slutninger trekkes med hensyn til problemstillingens (A), (B), (C) og (D).¹³³ I HM uttrykker Dahl et syn på en påstands sannhetsbetingelser som er kjent som korespondanseteorien for sannhet. Korrespondanseteorien er ofte formulert slik: En påstand p er sann, hvis og bare hvis, den korresponderer med et saksforhold p .¹³⁴ Korrespondanse angår altså relasjonen mellom en påstand p og et saksforhold p . Dahls begrepsanalyse i HM antyder at påstanden p består av syntaktiske og semantiske elementer. Dahls begrepsanalyse antyder derfor at innsikt i disse elementene er nødvendig for å kunne vite om korrespondanse foreligger. Den ovenstående formuleringen av korrespondanseteorien ligger nært opptil den formuleringen av korrespondanseteorien Alfred Tarski publiserte i 1933 og som fikk utbredt innflytelse på samtidens vitenskapsteori.¹³⁵ Det er først i *Historisk tidsskrift* fra 1999 at Dahl eksplisitt knytter seg til Tarski's sannhetsdefinisjon.¹³⁶ Jeg mener derimot det er liten tvil om at Dahl operer med et nærliggende

¹³¹ Karl Popper, *Conjectures and Refutations* (New York: Basic Books, 1961), 233-234.

¹³² (C) En redegjørelse for Ottar Dahls generelle sannhetsteori.

¹³³ (A) En redegjørelse for Ottar Dahls sannhetsbetingelser (semantikk). (B) En redegjørelse for Ottar Dahls syn på avgjørelse av sannhetsverdi (epistemologi). (C) En redegjørelse for Ottar Dahls generelle sannhetsteori. (D) En redegjørelse for Ottar Dahls syn på ikke-vitenskapelige faktorerens rolle i vitenskapelig forskning.

¹³⁴ Ronnie Cann formulerer korrespondanseteorien for sannhet slik: «A statement in some language is true if, and only if, it corresponds to some state- of- affairs» i Ronnie Cann, *Formal Semantics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), 15.

¹³⁵ Jeffrey C. King, et al. *The Oxford Handbook of Philosophy of Language* (Oxford: Oxford University Press, 2006), 556-559.

¹³⁶ Ottar Dahl, «Om «Sannhet» i historien» i *Historisk Tidsskrift* (1999), 365-374.

sannhetsbegrep allerede i HM. Ifølge Dahl er altså en påstand sann hvis den korresponderer med det saksforhold den uttrykker noe om. Dette er Dahls syn på (A) sannhetsbetingelser i HM.

Selve sannhetsbetingelsen er kun en definisjon på hva det innebærer at en påstand er sann. Selve prosedyren som avgjør om sannhetsbetingelsen er tilfredstilt på, og derfor måten man tilskriver en påstand en sannhetsverdi (sann/usann), er ifølge Dahl ved å referere til en kilde som er konsistent med påstanden. Hvis påstanden er konsistent med kilden, kan påstanden inntil videre holdes som sann, hvis påstanden er kontradiktorisk med kilden, er påstanden usann. Det er altså gjennom kildegrunnlaget at en forsøker å **avgjøre** påstanders sannhetsverdi gjennom påvisning av et korrespondanseforhold. Dahls metodologiske individualisme er et godt eksempel på at korrespondanse som sannhetsbetingelse (A) har betydning for avgjørelse av sannhetsverdi (B). Dette gjennom at alle entiteter som påstanden uttrykker noe om, må sjekkes mot et kildematerialet. Dahls metodologiske individualisme antyder også at det må foreligge korrespondanse mellom alle entiteter som omtales og kildematerialet for at påstanden skal være sann. Slik er det kildematerialet som avgjør sannhetsverdi for Dahl, og dette utføres i praksis med kildekritikken som prosedyre. I HM uttrykker Dahl at kun påstander som det i praksis er mulig å avgjøre sannhetsverdi på, kan regnes som vitenskapelige. Dette betyr at påstander som ikke kan avgjøres gjennom kildekritikk, ikke nødvendigvis er falske, men at de er uavgjørbare. I HM er det tydelig at store deler av Koht og Bulls påstander som er basert på marxismen, faller inn under sistnevnte betegnelse for Dahl. Formulert som en komprimert minimumsdefinisjon, er Dahls krav for vitenskapelighet at påstanders sannhetsverdi kan tilstrekkelig begrunnes gjennom kildekritikken.¹³⁷ For Dahl er det altså slik at historikernes epistemiske muligheter betinger hvilke påstander som regnes som vitenskapelige.

På grunnlag av (A) og (B) kan vi si at Dahls generelle sannhetsteori (C), slik den uttrykkes i HM, er en form for korrespondanseteori. Dahls korrespondanseteori har derimot implikasjoner som går utover det å fungere som sannhetsbetingelse for en påstand. Mitt inntrykk er at Dahl anser påstander og teorier som sannhetsbærere og den fysiske virkeligheten som en konfigurasjon av saksforhold. Et saksforhold kan ikke i seg selv være sannhetsbærende (sann/usann) bare våre påstander og teorier om saksforhold. Jeg mener dette bør anses som grunnlaget for at Dahls vitenskapssyn er preget av et fokus på selve formuleringen av påstander og teorier. Dette kommer særlig klart frem i Dahls

¹³⁷ Hva Dahl anser som *tilstrekkelig* er uklart i HM. Det er derimot rimelig å anta at det må foreligge et kildematerialet av et visst omfang, som taler klart for eller imot en påstand.

begrepsanalyse, hvor han viser hvordan subtile ulikheter i begrepers syntaktiske og semantiske innhold får store konsekvenser for deres relasjon til de saksforhold som omtales. Ved å eksponere påstander som sannhetsbærende, uttrykker Dahl en semantisk realisme. Dette gjennom at sannhet er en faktisk egenskap ved påstander.¹³⁸ Dette innebærer at Dahl skiller mellom våre epistemiske muligheter til å gripe om en påstand er sann, og dens faktiske sannhetsverdi. Metafysiske påstander kan være sanne, men det foreligger ingen mulighet for å vite om de er sanne. Jeg anser dette som en av grunnene til at Dahl mener Bull og Kohts avledninger fra blant annet produksjonsforhold, kan bli vitenskapelige hvis avledningene presiseres til en testbar form.

I HM gir Dahl uttrykk for å ville avgjøre hvilke deler av Bull og Kohts begrepsapparat som fremdeles er vitenskapelig (ifølge Dahls vitenskapssyn). Bull og Kohts begrepsapparat blir altså analysert opp mot Dahls vitenskapssyn. Her blir det klart at Dahl vil forkaste flere elementer av Bull og Kohts begrepsapparat, men at han også anser begrepsapparatet som progressivt fra et historiografisk perspektiv. Dette fordi Bull og Kohts begrepsapparat på et tidspunkt konstituerte et fremskritt på flere historiefaglige områder. Slik får vi et innblikk i (D) gjennom at marxismens begrepsapparat, som ifølge Dahl langt på vei er metafysisk, allikevel har hatt en positiv effekt på vår historiefaglige innsikt.

¹³⁸ Legg merke til at denne posisjonen utdypes betydelig i Dahls senere forfatterskap, og at jeg tidligere har redegjort for at konklusjonene som er basert på HM, i langt større grad må betraktes som antydninger, sammenlignet med konklusjoner som er basert på Dahls senere verk.

Kapittel 3 Om årsaksproblemer i historisk forskning

I 1956, fire år etter HM, disputerte Ottar Dahl for graden Dr. Philos. med avhandlingen *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (heretter forkortet ÅP). På de fleste områder er det kontinuitet i Dahls vitenskapssyn fra HM til ÅP. Ifølge Dahl bygger problemkomplekset i ÅP på hans tidligere undersøkelse av den materialistiske historieoppfatning i HM.¹³⁹ Den vaghet rundt vitenskapsteoretiske posisjoner som Dahl uttrykte i HM, er langt på vei borte i ÅP. I tillegg til å bli klarere er de vitenskapsteoretiske tendenser fra HM langt mer omfattende i ÅP. Dahl deler ÅP inn i to hoveddeler. Først foretar Dahl en **empirisk semantisk** undersøkelse av årsaksforklaringer, deretter en drøftelse av årsaksforklaringenes **begrunnelse**.¹⁴⁰

Sentrale poenger i kapittelet vil være å vise hvilke vitenskapsteoretiske aspekter som ligger til grunn for Dahls empirisk semantiske undersøkelse og hans drøftelse av årsaksforklaringenes begrunnelse. Spesielt viktige poenger ved min analyse av Dahls empirisk semantiske undersøkelse, vil være (1) å fremheve empiriens rolle i denne typen språkanalyse. (2) å vise hvordan den empirisk semantiske undersøkelses funksjon er å klargjøre årsaksforklaringenes sannhetsbetingelser, slik at det blir mulig å drøfte årsaksforklaringenes begrunnelse.¹⁴¹ Hovedpoenget i min analyse av Dahls syn på årsaksforklaringenes begrunnelse, vil være å redegjøre for hva begrunnelse innebærer for Dahl. I tillegg er det slik at Dahls empirisk semantiske undersøkelse, og hans drøftelsen av begrunnelse, langt på vei er drevet av metoder og teorier som har sitt opphav hos blant annet Rudolf Carnap, Karl Popper og Arne Næss. Et poeng vil være å drøfte hvordan Dahls anvendelse og syn på disse forfatternes metoder og teorier kan brukes som kilde til Dahls vitenskapssyn.

Tesen om logikk, språk og empiri

I min undersøkelse av HM hevdet jeg at Dahl tilsynelatende la vekt på visse syntaktiske og semantiske elementer i begrepsapparatet til Bull og Koht. Spesielt de syntaktiske og semantiske elementene som Dahl anså som relevante for begrunnelsen av Bull og Kohts teorier. I ÅP er dette synet på syntaks og semantikk langt mer utpreget. Min tese er derfor at Dahl anser innsikt i følgende elementer som nødvendige for å kunne drøfte begrunnelsen av en teori: (1) Syntaks

¹³⁹ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956) 12.

¹⁴⁰ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956) 12. Etter mitt skjønn er Dahl analyseprogram i ÅP en videreutvikling av den begrepsanalyse Dahl førte i HM. Forskjellen er at Dahl i HM undersøkte semantisk/syntaktiske elementer og deres relasjon til empirisk evidens samtidig. I ÅP er den syntaktisk/semantiske analysen og drøftelsen av begrunnelse delt inn i separerte deler, i tillegg til at analysens innhold har fått et mer teknisk preg.

¹⁴¹ Legg merke til at vi her får innsikt i sammenhengen mellom sannhetsbetingelser og avgjørelse av sannhetsverdi, med andre ord sammenhengen mellom delkomponent (A) og (B) i et vitenskapssyn.

(språkets logiske form), (2) semantikk (språkets mening, for eksempel språkets referanse), og (3) empirisk konsekvens basert på syntaks og semantikk. Jeg mener derfor at en kombinasjon av logiske, språklige og empiriske elementer inngår i Dahls syn på begrunnelse, og har derfor kalt det ovenstående tesen om logikk, språk og empiri. Det er viktig å se sammenhengen mellom elementene. For Dahl er det slik at vi må forstå visse språklige og logiske aspekter ved en fremsatt teori, før vi kan drøfte teoriens begrunnelse. Jeg mener altså at Dahls syn på sannhetsbetingelser er betinget av (1) og (2). Dette er et syn på sannhet som ligger nært opp mot prinsippet om **komposisjonaltet** i logikk.¹⁴² Jeg mener denne tesen underbygges av ÅP. Den forklarer hvorfor ÅP er todelt i en begrepsanalytisk drøftelse og en påfølgende drøftelse av begrunnelse. Tesen forklarer også hvorfor Dahl vil formulere årsaksforklaringene på følgende måte: $a_i x_i y_i z_i \rightarrow b s_i t_i = \text{å} ((a_i x_i y_i z_i) b s_i t_i)$.¹⁴³ Her gir Dahl ansatser til årsaksforklaringens syntaks (logiske form) og dens referanse til sted og tid (semantikk). Etter mitt skjønn, forestiller Dahl seg at vi må vite hvilke årsaker en teori referer til og hvilken syntaktisk struktur teorien har, før det kan legges frem evidens for eller imot årsakens eksistens. Jeg vil også argumentere for at dette synet gjelder for samtlige perioder av Dahls forfatterskap,¹⁴⁴ og støtter derfor min tese om kontinuitet i Dahls vitenskapssyn.

Eksplikasjon

I dette avsnittet vil jeg drøfte hvordan Dahls ønske om å eksplisere begrepene som inngår i historiske årsaksforklaringer kan brukes som kilde til hans vitenskapssyn. Fokuset vil ligge på hva Dahls konseptuelle forestilling om eksplikasjon innebærer.¹⁴⁵ Jeg vil også drøfte hvordan Dahls konsept om eksplikasjon er tilknyttet Arne Næss og Rudolf Carnaps konsept om eksplikasjon. Her

¹⁴² Prinsippet om komposisjonaltet fikk gjennomslag i logikken og språkfilosofien etter Gottlob Freges' anvendelse av prinsippet i *Begriffsschrift*. Varianter av prinsippet om komposisjonaltet har vært sentrale i logikken og språkfilosofien siden Freges anvendelse av prinsippet (blant annet hos Rudolf Carnap, som hadde stor innflytelse på Dahl). Komposisjonaltetsprinsippet innebærer at setningers sannhetsverdi er betinget av sannhetsverdiene til deres **komponenter**. Legg derimot merke til at Dahl aldri bruker uttrykket prinsippet om komposisjonaltet eksplisitt. Jeg oppfatter derimot Dahls formuleringer som nært synonyme med komposisjonaltetsprinsippetets innhold. Det er derfor usikkert om Dahl har kommet fram til sin posisjon uavhengig eller via sin lesning av blant annet Rudolf Carnaps artikkel «Testability and Meaning» fra 1937 hvor prinsippet spiller en avgjørende rolle. For Carnaps definisjon av prinsippet om komposisjonaltet se, Rudolf Carnap, «Testability and Meaning» i *Philosophy of Science*, nr. 1. (Chicago: The University of Chicago Press, 1937), 15. Jeg drøfter forholdet mellom Dahl og komposisjonaltet i avsnittet *Begrunnelse og uavgjørbarhet*. For en kort utdypning av prinsippetets innhold og historiske opphav se, Ronnie Cann, *Formal Semantics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), 2- 5.

¹⁴³ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956). 28

¹⁴⁴ Med ett viktig unntak. Dahl uttrykker ikke noe som ligner på komposisjonaltetsprinsippet i HM. Tanken om komposisjonaltet spiller først en eksplisitt rolle i ÅP og Dahls senere metodebøker. For min drøftelse av komposisjonaltet i Dahls metodebøker, se avsnittet *Teorier* fra kapittel 4 og avsnittet *Teorienes iboende egenskaper* fra kapittel 5.

¹⁴⁵ I avsnittet *Etablering av årsaksforklaringenes syntaks og referanse* tar jeg for meg de formale resultatene av Dahls eksplikasjoner. Her kommer det fram at Dahl primært er opptatt av å klargjøre årsaksforklaringenes syntaks og referanse.

viser jeg hva eksplikasjon innebærer for disse forfatterne, og **hvordan** Dahl er påvirket av deres konsepter. Til slutt drøfter jeg hvordan forfatterne til tross deres felles ønske om å klargjøre begrepers mening, har en ulik tilnærming til eksplikasjonsprosessen. Den empirisk semantiske metode hos Dahl og Næss markerer et brudd med Carnaps tilnærming til eksplikasjon.

Dahl baserer sin eksplikasjon på terminologien til Rudolf Carnap, Arne Næss og Harald Ofstad. For samtlige forfattere innebærer eksplikasjon i minimumsversjon analysen av begreper med et formål om å klargjøre deres meningsinnhold. Dahls eksplikasjoner innebærer hovedsaklig en klargjøring av påstanders syntaks og referanse. Deretter trekker Dahl slutninger fra disse syntaktiske og referensielle aspektene. Det ligger altså latent i utførelsen av en slik analyse en tro på at analysen faktisk kan klargjøre begrepers meningsinnhold og at klargjøring er viktig. Etter mitt skjønn anser Dahl eksplikasjon som viktig fordi en eksplisering av begrepers innhold, kan klargjøre årsaksforklaringers sannhetsbetingelser. Klarhet i årsaksforklaringenes sannhetsbetingelser er igjen nødvendig for å kunne vite i hvilken grad årsaksforklaringene er begrunnet. Eksplikasjon forteller oss derfor om Dahls syn på forholdet mellom (A) og (B). Dahl utdyper hva eksplikasjon innebærer for ham slik i ÅP:

Jeg vil betegne denne virksomhet som «eksplisering» eller «transintensjonal analyse» i tilknytning til terminologien hos forfattere som Rud. Carnap, Arne Næss og Harald Ofstad. Det er en slik analytisk-konstruktiv ekspliserings- eller klargjøringsvirksomhet jeg først og fremst vil ta sikte på i det følgende.¹⁴⁶

I det ovenstående sitatet, refererer Dahl til terminologien hos Rudolf Carnap i *Logical Foundations of Probability*, Arne Næss i *Interpretation and Preciseness* og Harald Ofstad i *An Inquiry Into the Freedom of Decision*.¹⁴⁷ Dahl gir ikke selv noen videre utdypning av hva eksplikasjon innebærer for ham, og terminologien til Næss, Ofstad og Carnap må derfor brukes som kilde til hva eksplikasjon innebærer for Dahl. Ved undersøkelse av kapittelet Dahl refererer til fra Carnap, gis følgende definisjon av eksplikasjon. Carnap skriver:

By the procedure of explication we mean the transformation of an inexact prescientific concept, the explicandum, into a new exact concept, the explicatum. Although the explicandum cannot be given in exact terms, it should be made as clear as possible by informal explanations and examples.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956) 10.

¹⁴⁷ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956) 10.

¹⁴⁸ Rudolf Carnap, *Logical Foundations of Probability* (Chicago: The University of Chicago Press, 1950), 3.

Det er altså god grunn til å tro at for Dahl, innebærer eksplikasjon noe i nærheten av Carnaps definisjon. Poenget er dels å presisere eksisterende begrepers meningsinnhold, og dels formulere nye mer eksakte begreper. Det er også interessant at Carnap i *Logical Foundations of Probability* har lest et tidlig utkast av Næss IP og legger til følgende om likheten mellom Arne Næss eksplikasjon og sin egen tilnærming: «Arne Naess defines and uses a concept which seems related to our concept explicatum». ¹⁴⁹

Hvis vi undersøker eksplikasjon i Næss IP, blir det gitt en rekke prosedyrer for å eksplisere begreper. For Næss er det slik at begreper blant annet kan ekspliseres gjennom komparasjon. Hvis vi har to formuleringer U og T hvor det finnes tolkninger av T som ikke er tolkninger av U, men ingen tolkninger av U som ikke er tolkninger av T, så er U mer presis enn T. ¹⁵⁰ Harald Ofstad følger langt på vei Næss definisjon i første bind av *An Inquiry Into the Freedom of Decision*. ¹⁵¹ Fredrik W. Thue har også påpekt at Ofstads *An Inquiry Into the Freedom of Decision* fulgte det semantiske program som var utviklet av Næss i IP. ¹⁵² Thue omtaler derimot Næss semantiske program som et: «methodological paradigm». ¹⁵³ Hvis vi aksepterer Næss program som et paradigme, bør Dahls ÅP ses som et verk dels stående i dette paradigmet.

Dahl er altså tydelig kjent med, og inspirert av eksplikasjonsprosedyrene hos både Carnap, Næss og Ofstad. Det viktige for mitt formål er at både Dahl, Carnap, Næss og Ofstad anser logikk som et redskap til klargjøring (eksplikasjon) i både analytisk (formal) og empirisk vitenskap, samt at dette er en fruktbar prosedyre.

Det er derimot slik at eksplikasjon innebærer en annen praksis for Dahl og Næss sammenlignet med Carnap. ¹⁵⁴ Eksplikasjon er en svært vanlig virksomhet for de fleste analytiske filosofer. Ofte foregår dette på et abstrakt plan, uten grunnlag i empiriske undersøkelser. Carnap gjennomførte aldri noen utpreget empirisk analyse, og hans eksplikasjon foregikk på et abstrakt plan, ofte gjennom

¹⁴⁹ Rudolf Carnap, *Logical Foundations of Probability* (Chicago: The University of Chicago Press, 1950), 8.

¹⁵⁰ Arne Næss, *Interpretation and Preciseness* (Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi, 1953), 60 og 80. Næss eksplikasjon bygger på konseptene om subset og superset. For en introduksjon se, Thomas Jech, *Set Theory* (Berlin: Springer, 2006).

¹⁵¹ Harald Ofstad, *An Inquiry Into the Freedom of Decision* (Oslo: Institutt for Samfunnsforskning, 1954), 49- 53.

¹⁵² Fredrik W. Thue, *In Quest of a Democratic Social Order: The Americanization of Norwegian Social Scholarship 1918- 1970* (Oslo: Universitetsforlaget, 2006), 404.

¹⁵³ Fredrik W. Thue, *In Quest of a Democratic Social Order: The Americanization of Norwegian Social Scholarship 1918- 1970* (Oslo: Universitetsforlaget, 2006), 404.

¹⁵⁴ Jeg ser bort ifra Harald Ofstad i den videre analysen, da Ofstad tilsynelatende ikke har hatt noen betydelig påvirkning på Dahls tenkning i ÅP utover det nevnte sitatet.

tilnærmet rene formale studier. Ifølge Fredrik Thue avviste Arne Næss blant annet Carnaps syn på at språklig mening burde avdekkes rent formalt, og at empiriske studier av språk i bruk var nødvendig for å avklare språklig mening.¹⁵⁵ Når Dahl baserer sin språkanalyse på Næss empiriske semantikk, er det nærliggende å tro at også Dahl anser studiet av språk i bruk som nødvendig. Nøkkelordet i empirisk semantikk er derfor **empirisk** og jeg mener denne dreiningen mot empiriske studier av språk representerer en bevisst vitenskapsteoretisk dreining også hos Dahl. I det som følger vil jeg derfor undersøke Dahls empirisk semantiske tilnærming til eksplikasjonsprosessen.

Empirisk semantikk

I dette avsnittet vil jeg presentere noen grunnleggende aspekter ved den empirisk semantiske undersøkelse Dahl foretar i ÅP. Presentasjonen kan deles opp i to deler. Først drøfter jeg hvilken funksjon den empirisk semantiske undersøkelsen har i Dahls avhandling. Deretter hvordan den empirisk semantiske tilnærming, innebærer studiet av **språkbruk**. Et sentralt poeng ved min redegjørelse for Dahls empirisk semantiske undersøkelse, er å vise de vitenskapsteoretiske implikasjoner som er latent i denne typen undersøkelse.

Den empirisk semantiske metodens funksjon, må ses opp mot formålet Dahl tar for seg i ÅP. Formålet med verket som helhet er å avdekke meningsinnholdet og begrunnelsestyrken til årsaksforklaringer av historiske hendelser. For Dahl er det slik at en svakhet ved deler av tidligere vitenskapsteoretiske undersøkelser av årsaksforklaringer, er at undersøkelsene har manglet empirisk grunnlag. Dette kommer frem i følgende passasje:

En hoved-svakhet synes å være at man i alt for liten grad har søkt å knytte diskusjonen til et konkret eksempel materialet og til alvorlige semantiske detaljstudier.¹⁵⁶

For Dahl er det derfor ønskelig å knytte en vitenskapsteoretisk analyse av årsaksforklaringer, til konkrete årsaksforklaringer slik de forekommer i forskningslitteratur. Den empirisk semantiske metode blir derfor en egnet analyseform for et slikt formål. Dahl formulerer dette slik:

Jeg har imidlertid søkt å gi undersøkelsen et empirisk grunnlag eller utgangspunkt ved å starte i en deskriptiv semantisk-syntaktisk undersøkelse av et stort antall konkrete forekomster av slike formuleringer som antas å ha sammenheng med de hovedproblemer som behandles.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Fredrik W. Thue, *Empirisme og demokrati: norsk samfunnsforskning som etterkrigsprosjekt* (Oslo: universitetsforlaget, 1997), 71.

¹⁵⁶ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956) 14.

¹⁵⁷ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956) 11. Legg merke til at Dahl nå omtaler sin begrepsanalyse som semantisk-syntaktisk. Det er disse aspektene jeg har hevdet preget hans begrepsanalyse også i HM. Forskjellen er at Dahl ikke anvendte tekniske termer i HM.

Det er imidlertid viktig å merke seg første setning i ovenstående sitat. Der skriver Dahl at undersøkelsen **starter** i en deskriptiv semantisk undersøkelse. Det er nemlig slik at Dahls vitenskapsteoretiske avhandling er todelt. Den første delen tar for seg årsaksforklaringenes meningsinnhold, den andre delen tar for seg årsaksforklaringenes begrunnelsesstyrke. Etter mitt skjønn oppfatter Dahl gjennomførelsen av den første delen, som en forutsetning for gjennomførelsen av den andre delen.

Den empiriske semantikk fyller altså to viktige funksjoner i ÅP. Den gir Dahl et analyseapparat med pretensjoner om å kunne avdekke årsaksforklaringers meningsinnhold, samt at dette gjennomføres med utgangspunkt i faktiske årsaksforklaringer. Nå som jeg kort har drøftet hvilke funksjoner den empiriske semantikk har i ÅP, vil jeg drøfte hvordan den empirisk semantiske tilnærming mener å kunne avdekke meningsinnhold gjennom å studere **språkbruk**.

Det er slik at den empiriske semantikk, som anvendes i ÅP, først ble utarbeidet av Arne Næss i verket *Interpretation and Preciseness* (IP). Dahl skriver om sitt empirisk semantiske program og dets tilknytning til Arne Næss:

Disse uttrykkstyper er innsamlet og behandlet så vidt praktisk mulig etter de prinsipper for semantisk «forekomstanalyse» som først og fremst er utarbeidet av Arne Næss.¹⁵⁸

Forekomstanalysen Dahl omtaler fra Arne Næss har referanse til boken *Interpretation and Preciseness* kapittel VI,¹⁵⁹ og jeg vil derfor bruke dette kapittelet som en inngang til Dahls empirisk semantiske program. Arne Næss skriver følgende i IP kapittel VI om metoden Dahl påstår han baserer seg på:

The importance of connecting hypotheses about usage with definite, quoted, or otherwise described instances of the term whose use is under investigation, has motivated us to call the quest for reliable hypotheses of usage by analysis of occurrence by the name “occurrence analysis”.¹⁶⁰

Første setning i ovenstående sitat hevder at meningshypoteser skal knyttes til konkrete forekomster av det språklige uttrykk som undersøkes. Næss skriver videre: «From the use of the term, as observed in concrete situations, the linguist is believed to «see» what it means or «infer» it by clear cut- methods.»¹⁶¹ I de ovenstående utsagn fra Næss' IP blir det altså tydelig at empirisk semantikk

¹⁵⁸ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956) 17.

¹⁵⁹ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956) 17.

¹⁶⁰ Arne Næss, *Interpretation and Preciseness* (Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi, 1953), 272.

¹⁶¹ Arne Næss, *Interpretation and Preciseness* (Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi, 1953), 271.

svært forenklet er semantisk analyse av språk i **bruk**. Den empiriske semantikk innebærer derfor en forventning om at det er mulig å gripe begrepers mening ved å studere deres faktiske bruk. Altså en analyseform som har et utpreget empirisk grunnlag. I forhold til Carnap uttrykker både Næss' IP og Dahls ÅP en empirisk dreining i synet på hvordan språkets meningsinnhold bør avklares.¹⁶² Det er også viktig å se Dahls valg av empirisk semantikk i lys av hans filosofiske grunnholdning. I følgende passasje formulerer Dahl en empirisk holdning, som innebærer en grunnleggende skepsis ovenfor muligheten av å utvinne kunnskap om visse emner gjennom rene formale studier:

Denne undersøkelsen vil bli preget av en filosofisk grunnholdning som slagordmessig kan antydes kan antydes ved betegnelsen «empirisme». Denne holdning vil først og fremst innebære en generell skepsis ovenfor muligheten av å komme fram til pålitelige virkelighetsoppfatninger på rent deduktiv rasjonal vei.¹⁶³

Det er tenkbart at den empiriske semantikk derfor oppfyller Dahls ønske om et empirisk grunnlag for sin vitenskapsteori.

Til nå har jeg vist hvilken funksjon den empiriske semantikk spiller i ÅP, samt hvordan den sentrerer seg rundt studiet av språkbruk. Altså ganske generelle trekk ved den empiriske semantikk. I neste avsnitt vil jeg gå mer konkret inn på forekomstanalysens elementer og resultater.

Eksplisering av årsaksforklaringenes syntaks og referanse

Nå som jeg har vist at noe av grunntanken bak den empiriske semantikk er at språkets meningsinnhold kan avdekkes ved studiet av språkets konkrete **bruk**, vil jeg forsøke å vise hvordan de tekniske aspektene ved Dahls forekomstanalyse kan brukes som kilde til Dahls vitenskapssyn.¹⁶⁴ Jeg mener Dahls formaliserte eksplikasjoner antyder hvilke språklige komponenter som er viktige for Dahl.

Nå er det viktig å ha tesen om logikk språk og empiri in mente, da jeg vil ta for meg hvordan Dahls empirisk semantiske forekomstanalyse, er sentrert rundt etablering av årsaksforklaringenes **syntaks** og **referanse**.¹⁶⁵ Et annet hovedpoeng vil være å vise hvordan Dahls avklaring av syntaktiske og referensielle (semantiske) aspekter ved årsaksforklaringene, danner grunnlaget for Dahls senere

¹⁶² Dette blir utdypet i senere avsnitt.

¹⁶³ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956) 11.

¹⁶⁴ Også tekniske aspekter i formal logikk har en tidsdimensjon. Den formale notasjonen Dahls arbeid bygger på hadde en akselerert utvikling fra begynnelsen av 1900- tallet via blant annet Bertrand Russell og Alfred North Whiteheads *Principia Mathematica*. For mer bakgrunnsinformasjon om utviklingen av formal notasjon se, Scott Soames, *Philosophy of Language* (Princeton: Princeton University Press, 2010).

¹⁶⁵ Se avsnittet *Tesen om logikk, språk og empiri* for tesens innhold.

undersøkelse av årsaksforklaringenes begrunnelse i ÅP. For Dahl er det slik at visse syntaktiske og semantiske aspekter må avklares for at det skal være mulig å vite om årsaksforklaringene blir bekreftet eller avkreftet av kildematerialet. Påvirkningen fra Arne Næss er utpreget i Dahls forekomstanalyse. Derfor vil jeg underveis foreta korte drøftelser av de aspektene ved ÅP som har klare likhetstrekk til IP. Slik for vi et innblikk i den litteraturen som ligger til grunn for Dahls forekomstanalyse.

For å skape oversikt vil jeg først ta for meg strukturen i Dahls forekomstanalyse. Den kan formuleres ansatsvis slik: (1) Empirisk semantisk etablering av forekomstenes synonymitet (dels etter prosedyre fra IP), (2) empirisk semantisk etablering av årsaksrelasjonenes syntaks og referanse, og (3) empirisk semantisk etablering av årsaksforklaringenes relasjonsforhold (symmetri, transitivitet, refleksivitet).¹⁶⁶ (1), (2) og (3) er altså hoveddelen av Dahls empirisk semantiske program i ÅP. Formålet for Dahl er å etablere en eksplisitt formulering av de ovenstående aspektene, med utgangspunkt i hvordan årsaksforklaringer faktisk blir **brukt** i historisk forskning.¹⁶⁷ Det er i trinn (1) og (3) av Dahls semantiske program at inspirasjonen fra Arne Næss er mest påfallende.

Nå som jeg har tatt for meg strukturen i Dahls forekomstanalyse, vil jeg utdype innholdet i trinn (1), (2) og (3). Jeg starter med (1). Det første leddet i Dahls empirisk semantiske analyse handler om forekomstenes synonymitet. Dahl hevder at hans definisjon av synonymitet er foretatt med utgangspunkt i Næss drøftelse av fruktbare synonymitetsbegreper i IP.¹⁶⁸ Dahl definerer synonymitet som:

Med formuleringen «helt eller delvis synonyme», mener jeg at disse uttrykk I alle eller noen tilfelle betyr det samme eller nesten det samme for en relativt kompetent gruppe avsendere/mottakere.¹⁶⁹

¹⁶⁶ De ovenstående (1), (2) og (3) innebærer altså semantisk etablering. Dvs. Dahl avgjør hvilke årsaksforklaringer som er synonyme, om de er transitive, hvilket tilordningsforhold de har osv.

¹⁶⁷ Dahls analyse baserer seg hovedsakelig på årsaksforklaringer fra, Edvard Bull, S. Hasund, Andreas Holmsen, O.A. Johnsen, Halvdan Koht, J.E. Sars, Johan Schreiner, Jens Arup Seip, Ingrid Semmingsen, Arne Skaug og Sverre Steen i Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956) 191-192. Det er viktig å merke seg at for Dahl, er en viss innsikt i årsaksforklaringenes meningsinnhold, en forutsetning for å kunne avgjøre om årsaksforklaringenes sannhetsbetingelser er oppnådd. For Dahl er korrespondanse sannhetsbetingelsen for påstander og teorier. Derfor er det slik at deler av årsaksforklaringenes meningsinnhold må avklares gjennom empirisk semantisk analyse, før Dahl kan drøfte om det foreligger korrespondanse mellom årsaksforklaringene og det empiriske kildematerialet.

¹⁶⁸ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956) 17.

¹⁶⁹ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956) 17.

Dahls formål er å avklare graden av synonymitet i forklaringer som omtaler årsaksforhold. I den konkrete forskningen kan årsaksforhold uttrykkes på utallige måter, og ofte brukes ikke begrepet **årsak** eksplisitt i årsaksforklaringene. Dahl vil altså avgjøre hvilke termer som faktisk omhandler årsaksforhold, og om kildeutsagnene er dels eller helt synonyme med de rene årsaksuttrykk. Rene årsaksuttrykk definerer Dahl som uttrykk som inneholder ordet **årsak**.¹⁷⁰ Av dels eller helt synonyme uttrykk regner Dahl blant annet «avhenge av», (være) «avhengig av», «bero på», «bestemme», «bestemt av», «betinge», «betinget av», «ha betydning for», osv.¹⁷¹ Dette er altså indikatorord på de forekomstene Dahl regner som relevante for sin undersøkelse av årsaksforklaringer.

Neste trinn i Dahls forekomstanalyse er empirisk semantisk etablering av årsaksrelasjonenes syntaks og referanse altså kategori (2). Formålet for Dahl i (2) er altså å presisere årsaksforklaringenes tilordningsform. Dahl hevder at: «å-relasjonen rent syntaktisk kan fremtre med alle mulige tilordningsforhold: en-en, en-fler, fler-en, fler-fler».¹⁷² Dahl gir følgende eksempel på en-en tilordning med referanse til en individuell s/t: « $a \rightarrow b$ s_i t_i = å (a b s_i t_i)»¹⁷³ Hvor s/t leses som sted/tid og \rightarrow leses som tidligere (hvis, så). Denne delen synes å gi en oversikt over kombinasjoner av årsaksforklaringenes tilordningsforhold (rent syntaktisk). I tillegg til en syntaktisk struktur, vil årsaksforklaringene ifølge Dahl alltid: «ha en eksplisitt eller implisitt referanse til situasjon og tidspunkt».¹⁷⁴ Det er denne referanserelasjonen Dahl referer til med s_i t_i i det ovenstående eksempelet. Det er referanserelasjonen som utgjør den semantiske delen av Dahls formale ekspliseringer av forekomstmaterialiet. Etter mitt skjønn er ikke Dahls ønske om å fremsette årsaksforklaringenes struktur og referanse på en eksplisitt måte kun et ønske om presisjon. For Dahl er det slik at en viss presisjon i årsaksforklaringenes struktur og referanse er nødvendig for en drøftelse av årsaksforklaringenes begrunnelse. Poenget er at en årsaksforklaring med formen $a \rightarrow b$ s_i t_i = å (a b s_i t_i) krever en annen begrunnelse enn en årsaksforklaring med formen $a_i x_i y_i z_i \rightarrow b$ s_i t_i = å ((a_i x_i y_i z_i) b s_i t_i).¹⁷⁵ Formålet for Dahl i (2) er altså å presisere årsaksforklaringenes tilordningsform, slik at deres begrunnelsesstatus kan drøftes.

¹⁷⁰ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956) 16-17.

¹⁷¹ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956) 17.

¹⁷² Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956) 26.

¹⁷³ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956) 27.

¹⁷⁴ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 27.

¹⁷⁵ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 28

Nå vil jeg ta for meg det siste trinnet i Dahls forekomstanalyse (3), altså undersøkelse av om det foreligger symmetri, transitivitet eller refleksivitet i årsaksforklaringene. Her er det betydelig sammenfall med Arne Næss' tilnærming i IP. (3) er nemlig utgangspunktet for Næss' analyse av relasjonslogikk. Næss skriver i IP:

Among the many attributes of relations worthy of consideration, three pairs are rather basic and simple: reflexivity, symmetry, and transitivity, and their opposites.¹⁷⁶

Dahl legger de samme relasjonslogiske begreper til grunn for sin forekomstanalyse, og skriver i ÅP: «i første rekke vil vi spørre om tilordningsforhold, symmetri, transitivitet og refleksivitet.»¹⁷⁷ Dahl gir følgende definisjoner av (3). For symmetri: «at relasjonen gjelder identisk i begge retninger: symbolisert: $R(x, y) \& R(y, x)$ »¹⁷⁸ Dahls notasjon & leses som min notasjon • (og). Dahl konkluderer at forekomstmaterialet ikke inneholder noe kildeutsagn som impliserer: «at å (a,b) og å (b, a) samtidig i en og samme situasjon.»¹⁷⁹ Den senere analysen av begrunnelse tar derfor som utgangspunkt et asymmetrisk årsaksbegrep. For transitivitet settes følgende definisjon: «En relasjon R sies å være transitiv hvis og bare hvis det gjelder generelt at $R(x, y) \& R(y, z)$ impliserer $R(x, z)$ »¹⁸⁰ Kildematerialet inneholder ifølge Dahl flere kildeutsagn som uttrykker transitive kausalrelasjoner. Dahl tar derfor utgangspunkt i transitive kausalrelasjoner når han senere drøfter årsaksforklaringenes begrunnelse i ÅP. Dahl definerer refleksivitet som relasjoner der: «a er årsak til a»,¹⁸¹ og påpeker at dette blir det samme som: «spørsmålet om man kan si med mening at noe er årsak til seg selv».¹⁸² Forekomstmaterialet uttrykker ifølge Dahl ikke slike relasjoner og er derfor irrefleksivt.¹⁸³

Jeg har nå drøftet hva Dahls semantiske program består i ved å utdype trinn (1), (2) og (3). Jeg vil nå sirkle inn noen konklusjoner basert på analysen. Et sentralt poeng har vært å vise den funksjon den empirisk semantiske analysen har i ÅP. Min hypotese er at den empirisk semantiske analyse skal klargjøre årsaksforklaringenes sannhetsbetingelser. For Dahl er innsikt i visse syntaktisk/semantiske aspekter av årsaksforklaringenes meningsinnhold et premiss for forståelsen av

¹⁷⁶ Arne Næss, *Interpretation and Preciseness* (Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi, 1953), 93.

¹⁷⁷ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 25.

¹⁷⁸ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 29.

¹⁷⁹ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 30.

¹⁸⁰ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 32.

¹⁸¹ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 32.

¹⁸² Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 33.

¹⁸³ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 33.

årsaksforklaringenes sannhetsbetingelser. Uten innsikt i syntaks og referanse er det ikke, slik Dahl ser det, mulig å vite om årsaksforklaringene faktisk kan sies å korrespondere med kildematerialet.

I analysen av Dahls empiriske semantikk har jeg også foretatt en komparasjon av (1) og (3) slik de forekommer i Dahls ÅP og Næss' IP. Jeg mener komparasjonen viser et betydelig sammenfall mellom det empirisk semantiske program i ÅP og IP. Det er derimot slik at Dahls empirisk semantiske undersøkelse bygger på Næss i relativt løs forstand. Formålet er langt på vei det samme, å avklare språklig mening gjennom studier av språkbruk. Arne Næss' IP er derimot en drøftelse av hvilke prosedyrer som kan brukes for dette formålet, mens Dahls ÅP er en konkret undersøkelse av årsaksbegreper/forklaringer som tar utgangspunkt i Næss' drøftelser. Grunnen til at jeg anser det som viktig å fremheve hvordan Dahl bygger på Næss, er at den empiriske semantikk som er karakteristisk for Arne Næss' arbeid, markerer et retningsskift fra Wienerkretsens logiske positivist. Dette må imidlertid ikke tolkes som at Dahl gjør en total avvisning av wienerkretsens språksyn, men at han tar avstand fra noen av deres posisjoner. Videre vil det derfor være fruktbart å drøfte hva dette retningsskiftet består i. Hvis det er mulig å etablere at Dahl skiller seg betydelig fra kjente vitenskapsteoretiske posisjoner, kan vi sirkle inn Dahls posisjoner, ved å vise hvilke posisjoner han avviser.

Hvordan foreta en slik skissering? Senere i oppgaven skal det foretas en større komparasjon og kontekstualisering av Dahls ÅP. Her skal vi nøye oss med å skissere noen posisjoner som er spesielt relevante med hensyn til Dahls anvendelse an empirisk semantikk. Jeg vil drøfte et retningsskift i forskningsmessig tilnærming, fra formal analyse (Wienerkretsen) mot empirisk semantisk analyse (Dahl og Næss). Det viktige for mitt formål er å belyse hvordan empirisk semantikk impliserer et særegent syn på at naturlige språks meningsinnhold må studeres empirisk gjennom **bruk**.

Wienerkretsen var også sterkt orientert mot empiri, men deres tilnærming og syn på empirisme har en annen karakter sammenlignet med Dahl og Næss. Et relatert emne vil bli drøftet i avsnittet *Avvisning av meningskriteriet og dermed av Wienerkretsen?* I avsnittet som følger vil jeg drøfte i et større perspektiv hva det innebærer at Dahl via den empiriske semantikk knyttet seg til en tidlig variant av språkfilosofien som i dag kalles pragmatikk. I 1956, da Dahl publiserte ÅP var språkbruksteorier en relativt ny tilnærming til språklig mening.

To språktradisjoner

Fredrik W. Thue har i sin undersøkelse av Arne Næss, hevdet at Næss delte Rudolf Carnaps ønske om at filosofien skulle være et språkkritisk fag i vitenskapens interesse.¹⁸⁴ Til tross for at Næss og Carnap delte dette ønske om filosofiens faglige rolle, legger Thue til at Næss empiriske semantikk var et skritt bort fra flere elementer i Carnaps språkfilosofi.¹⁸⁵ Istedenfor studiet av formale språk skulle språkfilosofene undersøke det naturlige språkets bruk med empiriske metoder. Carnap delte ikke Næss' interesse for det naturlige språkets bruk og språkbruksteoriene ble utgangspunkt for den teoretiske spenningen mellom Carnap og Næss. Det særegne med ÅP er at Dahl eklektisk anvender metoder og teorier som bygger på både Næss og Carnap, til tross for ulikhetene i deres språkfilosofi. Ved å publisere en avhandling som drives av empirisk semantikk i 1956, stiller Ottar Dahl seg delvis i en ny forskningsretning i språkfilosofien som senere er blitt kalt pragmatikk.¹⁸⁶ Jeg skriver delvis fordi Dahl ikke foretar en fullstendig adopsjon av Næss' posisjoner. Min hypotese er at Dahl danner et eget selvstendig syn språkets rolle i vitenskapelig forskning, et syn som er satt sammen av elementer fra språkfilosofien til både Carnap og Næss.¹⁸⁷ I det som følger vil jeg gi en kort presentasjon av de **relevante** språkfilosofiske elementer hos Carnap og Næss, med fokus på hvordan Dahl lager en symbiose av deres posisjoner.¹⁸⁸ Jeg vil argumentere for at Dahl adopterer Carnaps syn på at en påstands sannhetsbetingelser er den mest relevante delen av en påstands mening, når en påstand skal prøves empirisk. Dahl adopterer derimot Næss' empiriske semantikk som metode for å gripe påstanders sannhetsbetingelser.

Jeg vil starte med å sammenligne Dahl og Carnap. En sentral kilde vil være Carnaps *Logical Foundations of Probability*. Dette fordi Dahl, som jeg tidligere har vist, knytter seg eksplisitt til Carnaps prosedyrer for eksplikasjon fra dette verket. Jeg vil argumentere for at Dahl deler Carnaps syn på at innsikt i en påstands sannhetsbetingelser, er den delen av en påstands meningsinnhold som er relevant i formuleringen av vitenskapelige teorier. Carnap skriver:

¹⁸⁴ Fredrik W. Thue, *Empirisme og demokrati: norsk samfunnsforskning som etterkrigsprosjekt* (Oslo: universitetsforlaget, 1997), 70.

¹⁸⁵ Fredrik W. Thue, *In Quest of a Democratic Social Order: The Americanization of Norwegian Social Scholarship 1918- 1970* (Oslo: Universitetsforlaget, 2006), 139-140.

¹⁸⁶ Ralph Henk Vaags, *Filosofiens hovedspørsmål* (Bergen: Fagbokforlaget, 2004), 57-58.

¹⁸⁷ Legg merke til at en sammensetning av posisjoner fra Carnap og Næss er en sammensetning fra to grener av den analytiske språkfilosofien. Carnap stiller seg innenfor den formale semantikken mens Næss dreier seg mot den tidlige pragmatikken.

¹⁸⁸ Jeg kan selvsagt ikke gi en større redegjørelse for utviklingstrekk i språkfilosofien. Et omfattende oversiktsverk er *The Oxford Handbook of Philosophy of Language* (Oxford: Oxford University Press, 2006)

The sentences h and e, which are studied, do themselves certainly refer to facts. But, once h and e are given, the question mentioned requires only that we be able to understand them, that is, to grasp their meanings, and to establish certain relations which are based upon their meanings. Since we take semantics as the theory of the meanings of expressions in language and especially of sentences (this will be explained later), **the relations between h and e to be studied may be characterised as semantical**; therefore we call them semantical concepts of confirmation.¹⁸⁹

Med h og e mener Carnap hypotese og evidens.¹⁹⁰ Fra denne passasjen blir tydelig at forholdet mellom h og e er et **semantisk** anliggende. For Carnap er de semantiske elementene som er relevant for h og e langt på vei gitt ved en interpretasjon av h.¹⁹¹ For Carnap er derfor forholdet mellom hypotese og evidens betinget av hypotesens syntaks og referanse. Jeg mener det empirisk semantiske programmet til Dahl og de eksplikasjonene han foretar, tyder på at Dahl har et nærliggende syn. Når Dahl vil formalisere årsaksforklaringer slik: $a_i x_i y_i z_i \rightarrow b s_i t_i = \text{å} ((a_i x_i y_i z_i) b s_i t_i)$ er det nettopp årsaksforklaringenes syntaks og referanse Dahl gir ansatser til. Jeg har ikke funnet noen eksempler i ÅP på at Dahl gjør forsøk på å avklare elementer av årsaksforklaringenes meningsinnhold som ikke er relevante for årsaksforklaringenes sannhetsbetingelser.

Formålet med både Dahl og Carnaps eksplikasjoner er altså innsikt i språklige aspekter som er relevante for språkets sannhetsbetingelser. Når det kommer til de faktiske eksplikasjonene er det derimot ulikheter både i eksplikasjonenes karakter og grunnlag hos Carnap og Dahl. Hos Carnap er eksplikasjoner ofte presiseringer av konsepter som skal ligge til grunn for konstruksjonen av nye formaliserte språk. Carnap hevder nemlig at hans overordnede formål med *Logical Foundations of Probability* går langt utover presiseringen av begreper:

However, the major aim of the book extends beyond this. It is the actual construction of a system of inductive logic, a theory based on the conceptions indicated by supplying proofs for many theorems concerning such concepts as the quantitative concept of degree of confirmation, relevance and irrelevance, the (comparative) concept of stronger confirmation, and a general method of estimation. This system will be constructed with the help of methods of symbolic logic and semantics.¹⁹²

Hos Dahl formuleres det ikke noe ønske om å danne formale språk som skal kunne uttrykke årsaksforklaringer. Når Dahl forsøker å formalisere årsaksforklaringenes logiske form og referanse

¹⁸⁹ Rudolf Carnap, *Logical Foundations of Probability* (Chicago: The University of Chicago Press, 1950), 20. (Min utheving).

¹⁹⁰ Rudolf Carnap, *Logical Foundations of Probability* (Chicago: The University of Chicago Press, 1950), 20- 21.

¹⁹¹ Rudolf Carnap, *Logical Foundations of Probability* (Chicago: The University of Chicago Press, 1950), 68- 69. En interpretasjon er blant annet angivelsen av en referanse til syntaks.

¹⁹² Rudolf Carnap, *Logical Foundations of Probability* (Chicago: The University of Chicago Press, 1950), v.

er formålet å klargjøre et allerede eksisterende naturlig språk. Til tross for at klargjøring av sannhetsbetingelser har en utpreget betydning hos både Dahl og Carnap, har deres eksplikasjoner altså ulikt grunnlag og ulik karakter. Med dette vil jeg drøfte Dahls anvendelse av Næss' empiriske semantikk som metode for å gripe språkets mening.

1953 publiserte Arne Næss IP. Verket er en tidlig variant av den språkfilosofiske retningen pragmatikk, der Næss retter oppmerksomheten mot studiet av naturlige språk via dets **bruk**.¹⁹³ I forordet til IP antyder Næss at ønske om å studere språkbruk er forbundet med tanken om naturlig språk som et empirisk anliggende:

I do not contend that these philosophers in all cases should have investigated conventional usage by other means than intuition. I merely suggest that empirical procedures should be applied to empirical questions. When philosophers offer conflicting answers to questions that have empirical components, empirical research is needed.¹⁹⁴

Slik jeg forstår ovenstående sitat impliseres det at naturlige språk må undersøkes med empiriske metoder. I en annen passasje fra forordet til IP skriver Næss om den analytiske filosofiens formale tilnærming i 1953 og hvordan den påvirket utviklingen av den empiriske semantikk:

One main feature of the background which has produced this emphasis on empirical techniques, is the tremendous development in formal logic and related fields. That development has inspired many of the trends in modern analytical philosophy, and admittedly with results of lasting value. But the stress on formal and axiomatical methods has endangered the free flow of empirical research in philosophy.¹⁹⁵

Med tanke på hvor stor innflytelse IP fikk, kan man vel tale om at ÅP bør anses som en del av et større språkfilosofisk retningsskift?¹⁹⁶ Et retningsskift som dels er basert på et oppgjør med den formale logikkens dominans i språkfilosofien?¹⁹⁷ Hovedpoenget er at Dahl anser studiet av språk i bruk som den beste tilnærmingen for å gripe språkets meningsinnhold. Arne Næss' empiriske semantikk blir for Dahl et verktøy som kan oppfylle Dahls ønske om å bringe vitenskapsteorien nærmere språket i konkret forskning.¹⁹⁸ Det er også på dette området Dahl og Næss skilles. Næss'

¹⁹³ Arne Næss, *Interpretation and Preciseness* (Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi, 1953), 272.

¹⁹⁴ Arne Næss, *Interpretation and Preciseness* (Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi, 1953), VIII.

¹⁹⁵ *Ibid*, x.

¹⁹⁶ Som jeg tidligere har nevnt anser Fredrik W. Thue Arne Næss' empiriske semantikk som et metodologisk paradigme. Se Fredrik W. Thue, *In Quest of a Democratic Social Order: The Americanization of Norwegian Social Scholarship 1918- 1970* (Oslo: Universitetsforlaget, 2006), 404.

¹⁹⁷ Det er imidlertid ikke slik at Dahl fullstendig avviser Rudolf Carnap men at han uttrykker en klar teoretisk distanse til noe av grunnlaget for Carnaps tilnærminger.

¹⁹⁸ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956) 14.

empiriske semantikk åpnet opp for å studere semantiske aspekter som gikk langt utover presiseringer av syntaks og referanse i forskningslitteratur. Dahls forfatterskap er derimot sentrert rundt syntaks og referanse. Karakteren av Dahls eklektiske forhold til sin samtidige språkfilosofi er et emne jeg skal utdype senere i avsnittet *Avsluttende bemerkninger om ÅP*.

Begrunnelse og uavgjørbarhet

Jeg har tidligere tatt for meg Dahls ekspliseringer av årsaksforklaringer. Eksplikasjonene viste at årsaksforklaringene hadde en høy grad av kompleksitet. Dahl bruker sine eksplikasjoner som utgangspunkt for videre drøftelse av årsaksforklaringenes begrunnelse. I dette avsnittet vil jeg derfor ta for meg Dahls syn på årsaksforklaringenes begrunnelse og hans konklusjon om at årsaksforklaringene er **uavgjorbare**. Jeg vil vise at Dahls konklusjon om årsaksforklaringenes uavgjørbarhet må ses opp mot Dahls syn på hva som konstituerer god begrunnelse. Her spiller blant annet komposisjonalitetsprinsippet en betydelig rolle.¹⁹⁹

Først vil jeg sirkle inn Dahls syn på begrunnelse av teorier. For Dahl består teorier av entall- og flertallsutsagn som er avgrenset av sted og tid.²⁰⁰ Dahl skriver om flertallsutsagn at de: «kan med hensyn til begrunnelse oppfattes som likeverdig med konjunksjoner av et endelig antall entallsutsagn.»²⁰¹ Dette synet på teoriers bestanddeler har stor likhet til prinsippet om komposisjonalitet i formal logikk. I den litteraturen Dahl var påvirket av under arbeidet med ÅP, finner vi prinsippet om komposisjonalitet blant annet i Carnaps tekster.²⁰² Ifølge prinsippet om komposisjonalitet er en setnings sannhet betinget av **delkomponentenes** sannhet. Antakeligvis er det derfor det er viktig for Dahl at alle komponenter som inngår i en teori skal begrunnes. Dahl skriver utdypende om hva begrunnelse innebærer for ham i følgende passasje:

At en teori er vel begrunnet kan sies å være et positivt resultat av at man har konfrontert teorien med visse «data». Mer generelt kan man tenke seg en skala for forskjellige grader av begrunnelse eller

¹⁹⁹ Komposisjonalitetsprinsippet innebærer at setningers sannhetsverdi er betinget av sannhetsverdiene til deres **komponenter**.

²⁰⁰ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 98. Legg merke til hvordan Dahls formaliseringer er en måte å klargjøre hvilke komponenter en teori består av. Se på følgende formalisering fra ÅP: $a \rightarrow b \text{ s}_i \text{ t}_i = \text{å} (a \text{ b s}_i \text{ t}_i)$. Formaliseringen viser tydelig hvilke komponenter teorien består av, samt hvilke logisk sammenheng som finnes mellom komponentene. For Dahl er det slik at alle komponentene skal begrunnes av et kildemateriale. Dette synet er i tråd med prinsippet om komposisjonalitet som var konvensjonelt i formal logikk på det tidspunktet Dahl skrev ÅP.

²⁰¹ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 98. Dette synet på teoriers komponenter kommer også til uttrykk i Dahls grunnlagsteoretiske periode. Se kapittel 4 og 5.

²⁰² Carnap uttrykker prinsippet om komposisjonalitet slik: «The so-called extensional connections or truth-functions are characterised by the fact that the truth-value of any compound sentence constructed with their help depends only upon the truth-values of the component sentences.» Se Rudolf Carnap, «Testability and Meaning» i *Philosophy of Science*, nr. 1. (Chicago: The University of Chicago Press, 1937), 15.

holdbarhet, fra et positivt maksimum hvor man har en fullstendig begrunnelse, gjennom et nullpunkt hvor begrunnelsen mangler helt eller hvor positive og negative vitnesbyrd oppveier hverandre, til et negativt maksimum hvor man kan tale om en fullstendig avkreftelse eller falsifikasjon.²⁰³

Det som Dahl kaller fullstendig begrunnelse og fullstendig avkreftelse, er tilsynelatende synonymt med det som i vitenskapsteorien kalles avgjørbarhet. En teori regnes som avgjørbar hvis det foreligger evidens som kan avgjøre om teoriens sannhetsbetingelser er tilstrekkelig oppfylt.²⁰⁴ Alle grader av begrunnelse som ikke oppfyller fullstendig begrunnelse eller fullstendig avkreftelse gjør den fremsatte teorien uavgjørbar. I sin metodebok *Grunntrekk i Historieforskningens Metodelære* benytter Dahl seg eksplisitt av begrepet avgjørbarhet med et meningsinnhold som, etter mitt skjønn, er synonymt med Dahls beskrivelse i ovenstående sitat fra ÅP.²⁰⁵ Før jeg utdyper Dahls premissgrunnlag for sin konklusjon om uavgjørbarhet, vil jeg kort presentere konseptet om uavgjørbarhet slik det forekom i den analytiske tradisjon Dahl var inspirert av.

Innenfor den analytiske tradisjon Dahl var inspirert av var uavgjørbarhet et **sentralt** tema. En fra denne tradisjon som er kjent for sin tese om uavgjørbarhet er W. V. Quine. I 1951, fem år før Ottar Dahls doktoravhandling ble publisert, presenterte Quine en tese om uavgjørbarhet i *Two Dogmas of Empiricism* (en svakere variant av samme tese finnes hos Popper).²⁰⁶ Vi vet fra Dahls senere verk at Dahl også hadde kjennskap til Quine.²⁰⁷ Quine skriver om konsekvensen av en anomali under testingen av fremsatt teori:

Having reevaluated one statement we must reevaluate some others, which may be statements logically connected to the first, or may be the statements of logical connections themselves. But the total field is so underdetermined by its boundary conditions, experience, that there is much latitude of choice, as to what statements, to reevaluate in the light of any single contrary experience.²⁰⁸

²⁰³ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 95. Dahl er noe vanskelig å tolke angående hva fullstendig begrunnelse i positiv og negativ forstand innebærer (hva avgjørbarhet innebærer for Dahl er derfor noe uklart). Ut fra det ovenstående sitat, virker det som at positivt maksimum, innebærer noe i nærheten av at alle tilgjengelige kilder er konsistente med teorien, og hvis dette kildematerialet kan begrunne alle elementer i teorien, kvalifiserer dette til fullstendig begrunnelse (avgjørbarhet). Jeg mener det er sannsynlig at Dahl anså fullstendig begrunnelse som utsatt for fallibilisme, og derfor som et tentativt/midlertidig resultat. Det sistnevnte er et syn også Popper deler, se Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (New York: Routledge Classics, 2002), 53.

²⁰⁴ For en artikkel som drøfter avgjørbarhet se, Michael Dummett «Realism» i *Truth and Other Enigmas* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1978), 145-165.

²⁰⁵ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 27.

²⁰⁶ Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (New York: Routledge Classics, 2002), 76.

²⁰⁷ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget AS, 1986), 121.

²⁰⁸ W. V. Quine, «Two Dogmas of Empiricism» i *The Philosophical review*, nr1. (1951), 39-40. Den relevante delen av *Two Dogmas of Empiricism* er ofte kalt the Duhem/Quine indeterminacy thesis, for en artikkel som drøfter denne delen av *Two Dogmas of Empiricism* se, Michael Dummett «The Significance of Quine's Indeterminacy Thesis» i *Truth and Other Enigmas* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1978), 375-419.

Vi kan lage en formalisering av dette slik. Hvis vi lar en teori symboliseres med (p), hjelpehypoteser med (q) og (r), og empirisk konsekvens med (s) får vi:

$$((p \bullet q \bullet r) \rightarrow s) \bullet \sim s \therefore \sim(p \bullet q \bullet r)$$

Vi ser at det ikke finnes logisk dekning for å hevde at hele (p•q•r) er falsk. Vi kan bare avgjøre via modus tollens at minst en delkomponent er falsk. Vi oppnår en tilstand av uavgjørbarhet fordi det ikke finnes en prosedyre som kan avgjøre akkurat hvilke delkomponenter som er falske. Nå som jeg har sagt noe om hva uavgjørbarhet er, og dens rolle i den filosofiske tradisjon Dahl var inspirert av, er det enklere å sirkle inn den type uavgjørbarhet Dahl fremsetter i ÅP.

Før jeg tar for meg Dahls premissgrunnlag vil jeg presentere Dahls **konklusjon** om årsaksforklaringenes uavgjørbarhet. I følgende passasje Dahl skriver konkluderende om årsaksforklaringenes begrunnelse, at de er uavgjorbare:

Konkluderende kan man si at historiske å-teorier sjelden kan nå ut over en viss grad av plausibilitet. Noen streng verifikasjon kan det vanskelig bli tale om.²⁰⁹

Det er viktig å merke seg at Dahls konklusjon om uavgjørbarhet, er med hensyn til Dahls eget syn på hva som konstituerer god begrunnelse av historiske teorier. Med andre ord det synet på begrunnelse jeg skisserte innledningsvis i avsnittet, som krever begrunnelse for alle komponenter som inngår i årsaksforklaringen. Dahl finner konsekvensen av uavgjørbarhet så omfattende at ett av to valg bør foretas i historisk forskning:

(1) Man kan ta sikte på eliminere bruken av å- kategorier i vanlig betydning i historiske forskningssammenhenger, og i stedet holde seg til mer strengt empiriske begreper. (2) Man kan bruke å- begreper med tilsvarende reduserte pretensjoner, både i retning av fullstendighet, eksakthet og begrunnelse.²¹⁰

Selv om Dahl anbefaler alternativ to på det sterkeste, er begge alternativene omfattende. De sier noe om hvor alvorlig Dahl finner årsaksforklaringenes uavgjørbarhet. Dette bør antakeligvis ses i sammenheng med at konseptet om uavgjørbarhet hadde en så utpreget posisjon i den litteraturen Dahl var kjent med.

²⁰⁹ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 174.

²¹⁰ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 174.

Til nå har jeg tatt for meg Dahls syn på begrunnelse og hans konklusjon om årsaksforklaringenes uavgjørbarhet. I flere av avsnittene som følger vil jeg ta for meg problematikken som ligger til grunn for Dahls konklusjon om at årsaksforklaringene er uavgjørebare.

Holisme og individualisme

I forrige avsnitt drøftet jeg blant annet Dahls syn på årsaksforklaringenes begrunnelse. Under ideelle forhold ser Dahl for seg at en årsaksforklaring deles opp i singulære utsagn, og at alle utsagn begrunnes empirisk. I dette avsnittet vil jeg vise at Dahl presenterer og drøfter to ulike grunnsyn på kausalitet i ÅP, som har konsekvens for muligheten av å redusere årsaksforklaringene i singulære deler. Det ene grunnsynet er representert ved Bertrand Russell i verket *Human knowledge its scope and limits*.²¹¹ Det andre ved Kurt Lewin i *Field Theory in Social Science*.²¹²

Bertrand Russells syn på kausalitet ligger nært opp mot Dahls egen idealtipe for årsaksforklaringenes begrunnelse. Ifølge Russell kan faktorene i årsaksforhold fullstendig separeres i sine atomære deler. Dahl stiller seg kritisk til muligheten for en slik separering av årsaksfaktorer i historiske årsaksforklaringer. Russells syn på kausalitet er derfor ikke særlig betydningsfull for historisk forskning ifølge Dahl. Dahl skriver om Russells «separable causal lines»:

En slik omdefinering av grunnleggende ontologiske begreper kan ha direkte interesse ut fra filosofiske problemstillinger og muligens også for fysikken, men den bygger på distinksjoner som bare meget indirekte synes å kunne ha noen betydning for historieforskningen og i det hele vitenskaper som opererer på et mer «makroskopisk» nivå.²¹³

Verket Dahl siterer «separable causal lines» fra, er som sagt Bertrand Russells *Human knowledge its scope and limits*. Hvis vi undersøker hvordan «separable causal lines» forekommer i dette verket, ser vi tydelig hva Dahl antakeligvis oppfatter som problemet med Russells oppfatning av kausalitet. Russell skriver:

I call a series of events a “causal line“, if given some of them, we can infer something about the others without having to know anything about the environment.²¹⁴

²¹¹Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 33- 34. Legg merke til at Russells logiske atomisme har klare likhetstrekk til Dahls syn på teorier som bestående av komponenter. Blant annet Dahls formulering om «atomære data» antyder likhetstrekk mellom deres tenkning. For Dahls formulering se, Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 99. For mer om Russells logiske atomisme se David Bostock, *Russell's Logical Atomism* (Oxford: Oxford University Press, 2012)

²¹²Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 88.

²¹³Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 34.

²¹⁴Bertrand Russell, *Human Knowledge its Scope and Limits* (London: George Allen and unwind ltd, 1948), 333.

Dahl avviser muligheten for en slik presis oppdeling av kausalforhold i historisk forskning. Hovedproblemet ligger i uttrykket **separable**. I praksis vil det ifølge Dahl ikke nødvendigvis være mulig å isolere komponentene i en årsakskjede, slik de forekommer i historiske årsaksforklaringer. Dahl uttrykker dette blant annet slik: «empirisk sett vil forholdet årsak-virkning generelt være flertydig».²¹⁵ Og slik: «Man vil aldri kunne redusere begrunnelsen av historiske teorier til begrunnelsen av utelukkende atomære data eller til helt generelle teorier alene»²¹⁶ For Dahl må disse fungere i samspill.²¹⁷ Dahl finner derimot Kurt Lewins teori om kausalitet, kalt field theory, mer fruktbar som beskrivelse av historiske årsaksforklaringer.²¹⁸ Field theory har store likhetstrekk til den epistemiske holisme vi har undersøkt hos W. V. Quine. Vi så at Quine forestilte seg teories delkomponenter som sammenhengende i **fields**.²¹⁹ Epistemisk Holisme synes å springe ut av Dahls tilknytting til field theory og er en forutsetning for uavgjørbarhet.²²⁰ Hva er så field theory?

Field theory og metodologisk individualisme

I min analyse av grunnsynet som underbygger Dahls konklusjon om årsaksforklaringens uavgjørbarhet, kommer det frem at Dahl modifiserer sin metodologiske individualisme (med hensyn til årsaksforklaringer) ved å dels akseptere Kurt Lewins field theory. Field theory er en form for epistemisk holisme som fungerer som et premiss i Dahls konklusjon om uavgjørbarhet i historiske årsaksforklaringer. Langt på vei er det slik at Dahl anser faktorene i historiske årsaksforklaringer som sammenhengende og med begrenset mulighet for separasjon. At Dahl synes å dels akseptere Kurt Lewins field theory, betyr at Dahl begrenser sin metodologiske individualisme i praksis. Det er ideelt men ikke alltid mulig å separere komponentene i årsaksforklaringer slik Dahl ser det. I det som følger vil jeg kort utdype innholdet i field theory. I følgende passasje forklarer Dahl field theory, og likheten til Quines epistemiske holisme er treffende:

Man forutsetter da at enhver del av systemet er kausalt relevant for enhver annen del av systemet, og dermed for systemets tilstand som helhet. En forandring innenfor en del av systemet vil dermed forplante seg over hele systemet.²²¹

²¹⁵ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 83.

²¹⁶ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 99.

²¹⁷ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 99.

²¹⁸ En av grunnene til å anta at Dahl finner Lewins field theory fruktbar er at Dahl selv bruker begrepet **felt** i sine drøftelser. Se blant annet, Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 60.

²¹⁹ W. V. Quine, «Two Dogmas of Empiricism» i *The Philosophical review*, nr1. (1951),39-40.

²²⁰ Legg merke til at det er usikkert om det dreier seg om **epistemisk** eller **ontologisk** holisme for Dahl. Dvs. holismen kan eksistere som en faktisk egenskap ved ontologien, våre epistemiske muligheter kan betinge et holistisk syn, eller holismen kan være både ontologisk og epistemisk. Dette uttrykker ikke Dahl noe entydig om.

²²¹ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 88.

I det ovenstående kommer det frem at faktorene i komplekse kausalkjeder er sammenhengende. Dahl konkluderer derfor med at det ikke alltid er mulig å separere utvalgte deler av et kausalitetsforhold.²²² Kurt Lewin forklarer field theory slik:

The basic statements of a field theory are that (a) behavior has to be derived from a totality of coexisting facts, (b) these coexisting facts have the character of a «dynamic field» in so far as the state of any part of this field depends on every other part of the field.²²³

Det er noe overraskende at Dahl, som er kjent for sin metodologiske individualisme, et stykke på vei synes å akseptere Lewins field theory. Dahl legger imidlertid raskt til at:

Vi ser av dette at det ikke er noen motsigelse mellom enkle kausale forklaringer og slike «dynamic field» - forklaringer, men at det er et spørsmål om kompleksitet, og at de enklere typer av å-modeller er forutsatt som elementer i de mer sammensatte typer.²²⁴

Field theory slik den er fremsatt av Dahl i de ovenstående kildeutsagn, er tilsynelatende en del av grunnlaget for Dahls uavgjørbarhetstese. Dette ved at Dahls eksplikasjoner av forekomstmateriale synes å vise nettopp komplekse årsaksforklaringer med flere faktorer i samspill. Det er derimot ikke bare årsaksforklaringenes strukturelle sammensetning som bidrar til årsaksforklaringenes kompleksitet, det er også årsaksfaktorenes karakter. I neste avsnitt vil jeg derfor ta for meg Dahls syn på hvordan både årsaksforklaringenes karakter og struktur, problematiserer deres begrunnelse.

Årsaksforklaringenes kompleksitet

Jeg har tidligere nevnt at Dahls eksplikasjoner av forekomstmateriale viser en høy grad av kompleksitet i de undersøkte årsaksforklaringene. I dette avsnittet vil jeg utdype hvordan Dahl oppfatter årsaksforklaringenes høye kompleksitetsnivå som problematisk med hensyn til begrunnelse. Jeg har allerede vist at Dahl anser korrespondanse mellom singulære påstander og kildematerialet som påstandens sannhetsbetingelse. Et poeng i dette avsnittet er å vise at et høyt kompleksitetsnivå gjør et slikt korrespondanseforhold vanskelig å begrunne ifølge Dahl. Jeg tar også for meg noen problemer Dahl knytter til ulike måter å håndtere årsaksforklaringenes kompleksitet.

²²² Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 88.

²²³ Kurt Lewin, *Field Theory in Social Science* (London: Tavistock, 1952), 25.

²²⁴ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 88.

Følgende sitat viser sammenhengen Dahl finner mellom årsaksforklaringens kompleksitet og begrunnelsesproblemer. Når kompleksiteten til årsaksforklaringene stiger, blir også begrunnelsen vanskeligere:

Ut fra et gitt elementært beskrivelsessynspunkt av «molar»- psykologisk art vil man innenfor historie og samfunnsvitenskap kunne si at jo mer komplekse enheter man får med å gjøre, jo vanskeligere vil det være å begrunne teorier relativt enkelt å direkte.²²⁵

Dette hadde vært uproblematisk hvis historiske årsaksforklaringer var relativt enkle. For Dahl er det derimot slik at de fleste teorier har et kompleksitetsnivå som vil gjøre begrunnelse av en forklaring med høyt beskrivelsesnivå problematisk. Det er også tydelig en holisme i Dahls argument, som minner om Kurt Lewins field theory. Dahl skriver:

For det første vil man aldri ha å gjøre med bare to ledd i begrunnelsesrelasjonen. Selv den enkleste teori vil være mer eller mindre avhengig av en rekke forskjellige forutsetninger, og konsekvensene av en teori vil ha logiske avhengighetsrelasjoner til en rekke andre teorier. Både begrunnelse og falsifikasjon vil følgelig være resultanter av en rekke kompliserte interrelasjoner mellom teorier av forskjellig art.²²⁶

For Dahl er det altså slik at høy kompleksitet generelt gjør sterk begrunnelse vanskelig. Det formuleres to måter å handtere dette problemet på. Ifølge Dahl velger historikere ofte en enfatisk årsaksforklaring eller en metaforisk årsaksforklaring, for å håndtere kompleksitetsnivået.²²⁷ Dahl definerer den enfatiske årsaksforklaring som en fremhevelse og isolering av bestemte faktorer.²²⁸ Den metaforiske årsaksforklaring defineres ved at den forsøker å skape sammenheng mellom et stort antall faktorer. Disse typene årsaksforklaring henger sammen med årsaksforklaringenes fullstendighet. Dahl definerer dette slik:

Årsaksforklaringer av forskjellig type kan klassifiseres etter sin grad av fullstendighet, dvs. etter som de inkluderer flere eller færre av de relevante faktorer som kan komme på tale.²²⁹

Både den enfatiske og den metaforiske årsaksforklaring har ifølge Dahl betydelige svakheter. Med Lewins field theory som grunnlagsposisjon, ser vi at en fullstendig beskrivelse må ha et stort antall relevante faktorer. Ifølge Dahl er det derfor slik at den enfatiske årsaksforklaring alltid har en lav

²²⁵ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 109.

²²⁶ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 96.

²²⁷ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 93-94.

²²⁸ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 93.

²²⁹ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 92.

grad av fullstendighet,²³⁰ og at den derfor ikke kan betraktes som en empirisk komplett forklaring av en årsaksrelasjon.²³¹ Den metaforiske årsaksforklaring tar derimot sikte på en høy grad av fullstendighet, men her er faktorene så mange at begrunnelse ut fra kildemateriale blir vanskelig. Dahl formulerer den metaforiske årsaksforklaringens begrunnelsesproblemer i sin engelske oppsummering slik: «The problem here is not to avoid these metaphorical elements in causal thinking, but to link them safely with observational or operational criteria».²³²

Husk at jeg tidligere viste at for Dahl er falsifikasjon og fullstendig begrunnelse de eneste tilstander av begrunnelse som kvalifiserer til avgjørbarhet for Dahl. Det er kun hvis en kan oppnå et nivå av begrunnelse som tilsvarer en av disse, at sannhetsverdien sann/falsk er avgjort. Som sagt legger Dahl delvis field theory som grunnlag for sin drøftelse av årsaksforklaringer. Et sitat som tydelig viser hvordan field theory problematiserer begge typer årsaksforklaring er:

I forbindelse med de «felt»-orienterte spørsmålsstillinger vil problemene omkring de enkelte «faktorer» vekselvirkning, innbyrdes sammenheng og avhengighet komme i forgrunnen. Det er et tydelig skille her mellom problemstillinger med sikte på å finne årsakene til eller virkningene av *en bestemt utvalt faktor*, og problemstillinger med sikte på å overskue de komplekse kausale interrelasjoner innenfor hele feltet.²³³

Uansett om man velger å finne årsakene til en faktor eller fremstille alle interrelasjoner, er kompleksiteten et problem for Dahl.

Mennesket som årsaksproblem

I dette avsnittet vil jeg drøfte årsaksproblematikken Dahl knytter til historiefagets humanistiske orientering. For Dahl er menneskelig aktivitet et høyst komplekst fenomen. Det faktum at historiske årsaksforklaringer ofte innebærer menneskelig handling, knytter derfor særegne begrunnelsesproblemer til de historiske årsaksforklaringene. Drøftelsen av disse særegne problemene vil være et hovedpoeng i følgende avsnitt. Avsnittet gir også nyanser til den metodologiske individualisme Dahl hevdet i HM fra 1952. Der krevde Dahl granskning av enkeltmenneskers tenkning, for å besvare psykologiske problemstillinger i historieforskningen. I ÅP er det klart at Dahl anser sitt eget krav som særdeles vanskelig å oppfylle.

²³⁰ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 184.

²³¹ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 94.

²³² Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 184.

²³³ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 87.

Jeg mener det er fruktbart å se Dahls drøftelse i lys av hans krav om årsaksforklaringenes formulering og tilknytting til empiriske kilder i ÅP:

Kravet om rimelig enkelhet i formuleringen av tilstandsbestemmelser i å- teorier, og om en relativt direkte tilknytting til i det minste prinsipielt mulige kontrollmidler, er grunnleggende ut fra empirisk synspunkt.²³⁴

For Dahl blir en tilfredsstillende av dette kravet vanskelig slik årsaksforklaringer blir brukt i historisk forskning. I historiske prosesser er det ofte snakk om et samspill av faktorer med ulike karakterer. Ifølge Dahl kan en i årsaksforklaringer finne blant annet fysisk-geografiske forhold satt i relasjon til individuell atferd eller til sosiale forhold.²³⁵ Dahl drøfter først og fremst samspillet mellom materielle og psykologiske faktorer.²³⁶ Ved både materielle og psykologiske faktorer oppstår det særegne problemområder. Når disse igjen påvirker hverandre får vi et årsaksforhold med et kompleksitetsnivå som gjør det vanskelig å håndtere/begrunne i praksis. Kompleksiteten i samspillet mellom materielle og psykologiske faktorer blir av Dahl drøftet fra et psykologisk synspunkt, der de materielle faktorer blir belyst for sin relevans i psykologiske forklaringer.²³⁷ Etableringen av menneskelige *motiver* som potensielle årsaker er et grunnleggende konsept for Dahl.²³⁸ Med motiver som utgangspunkt for årsaksforklaringer, knytter det seg derimot en rekke problemer. Om disse problemene skriver han:

Bakgrunnen for disse vanskeligheter ligger i den empiriske flertydighet i forholdet mellom motiv og ytre, observerbar atferd. Det er ingen grunn til å tro at historikerens evne til innlevelse kan eliminere denne flertydighet.²³⁹

Flertydigheten ligger blant annet i at vi ofte vet hva som har skjedd i historiske hendelser, uten å kunne entydig avlede hvorfor det har skjedd. Vi kan finne flere motiver som alle kan forklare hendelsene på en tilstrekkelig måte. Med andre ord, kan vi ikke *avgjøre* hvilke motiver som ligger til grunn for visse hendelser.

²³⁴ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 132-133.

²³⁵ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 119. Problematikken Dahl påpeker i samspillet mellom materielle og psykologiske faktorer bygger dels på Talcot Parsons *Toward a General Theory of Action*. Se Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 114.

²³⁶ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 114.

²³⁷ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 114.

²³⁸ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 118.

²³⁹ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 118.

Spørsmålet om begrunnelse knytter seg også til, metodene som er tilgjengelige for en historiker? Her kommer det klart frem at kildekritikken er selve metoden Dahl anerkjenner som relevant for historiefaglig forskning, men kildekritikken er ikke uten svakheter. Følgende sitat presiserer hva det er Dahl finner kildekritikken som metode for begrunnelse av psykologiske problemstillinger. Det meste av problematikken synes å springe ut av at materialet er etterlatte spor:

Her kommer det imidlertid spesielle vanskeligheter til ved siden av de generelle psykologiske. De springer ut av det forhold at historieforskningens materiale prinsipielt er fortidig og følgelig ikke tilgjengelig for umiddelbar iakttagelse. Heller ikke de historiske menneskers ytre atferd er direkte observerbar i historiske sammenhenger, men må beskrives på grunnlag av etterlatte spor.²⁴⁰

Og at disse etterlatte spor ofte er svært vanskelige å bruke:

I svært mange tilfelle vil man i historieforskningen være henvist til mer eller mindre fragmentariske beskrivelser av ytre atferd, og til ufullstendige og perifere språklige vitnesbyrd fra de handlende personer. Jo mer isolert slike atferdsenheter eller utsagn står, jo mer flertydig vil vanlig motivilordningen være.²⁴¹

I tillegg til dette er selve opphavspersonen bak det etterlatte materialet et problem.

Opphavspersonen kan være unøyaktig i beskrivelser, han kan skjule sine motiver, han kan lyve osv.²⁴² Kildekritikken har altså sine særegne problemområder med tanke på årsaksforklaringer.

Jeg mener det ovenstående må ses opp mot spørsmålet om *i hvilken grad lykkes vi med å etablere fullstendig bekræftelse eller falsifikasjon?* Her er det viktig å igjen presisere at den uavgjørbarhet Dahl fremsetter i ÅP syne å dreier seg om muligheten for *fullstendig* bekræftelse eller falsifikasjon.²⁴³ Dette betyr at vi kan ha evidens som taler for eller imot en påstand, men at den ikke er sikker nok til å entydig *avgjøre* sannhetsverdi. Når Dahl skriver om muligheten for avgjørbarhet i sin engelske oppsummering: «As for the verification of causal theories in history, it will be very difficult in most cases to attain more than a certain degree of plausibility.»²⁴⁴, så må dette ses opp mot de faktorer jeg vist at Dahl problematiserer ved årsaksforklaringer.

Dette er altså Dahls konklusjon om begrunnelsestilstanden i historiefaglige årsaksforklaringer. Det viktige for mitt formål er dels hva grunnlaget for Dahls konklusjon kan fortelle om hans

²⁴⁰ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 125.

²⁴¹ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 127.

²⁴² Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 126.

²⁴³ Med fullstendig, menes her så langt som menneskelig mulig. Det foreligger altså en implisitt fallibilisme.

²⁴⁴ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 190.

vitenskapssyn, dels hva konklusjonen i seg selv kan fortelle om hans vitenskapssyn. Dahls konklusjon er basert på en empirisk semantisk undersøkelse av hvordan årsaksforklaringer faktisk blir brukt i historisk forskning, deretter en drøftelse av begrunnelsen for disse forklaringene, som jeg nå har vist. Dahls konklusjon i seg selv sier noe om hvordan han anser historiefagets samtidige prosedyreapparat. Dvs. i hvilken grad kildekritikken kan begrunne de årsaksforklaringer som fremsettes i historisk forskningslitteratur. Dahl konkluderer med at vi ikke kan avgjøre gjennom kildekritikk om årsaksforklaringene er sanne eller falske. Grunnlaget for dette synes å være mangelfullt kildematerialet både med tanke på omfang og innhold, sett i lys av kompleksiteten i årsaksrelasjonene historikerne forsøker å forklare. Dvs. at årsaksforklaringene potensielt er avgjørbare for Dahl, men at mangelfull evidens utelukker effektiv avgjørbarhet. Det er imidlertid ikke slik at Dahl avviser årsaksforklaringenes fruktbarhet, men snarere legger frem evidens for at årsaksforklaringene ikke er avgjørbare teorier.

Sannhet i ÅP

I ÅP er det tydelig at Dahl holder en korrespondanseteori om sannhet. Dette gjennom at teorier testes mot data, med ønske om å oppnå begrunnelse eller falsifikasjon. Det er altså kontinuitet fra HM, men der HM antydet, er det nå en langt tydeligere korrespondanseteori som uttrykkes av Dahl. I tillegg til korrespondanseteorien fremhever Dahl påstander som det **sannhetsbærende** elementet i sin vitenskapsteori. I dette avsnittet drøfter jeg hva det innebærer at påstander er sannhetsbærende for Dahl og hvordan dette er en utdypning av Dahls korrespondanseteori.

Korrespondanseteorien uttrykkes av Dahl blant annet slik: «Dette krav kan nærmere presiseres slik at man ønsker å konfrontere ethvert virkelighetsutsagn med konkret observerbare forhold»²⁴⁵ og mer utfyllende slik:

Vi holder fast på det empiristiske grunnsynspunkt at vitenskapelige teorier både m.h.t sitt meningsinnhold og sin begrunnelse må ha en mer eller mindre fullstendig referanse til konkrete iakttagelser av mer eller mindre elementær art.²⁴⁶

²⁴⁵ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 11.

²⁴⁶ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 97. Legg merke til at Dahl her uttrykker at vitenskapelig teorigrensning må ha empirisk innhold, ikke at empirisk innhold er et semantisk krav for meningsfullhet.

Dette er konsistent med korrespondanseteorien Dahl antydte i HM, men i mer eksplisitt form. I andre passasjer uttrykker Dahl noe litt dypere om sannhet, ved at det uttrykkes hva Dahl anser som sannhetsbærende.²⁴⁷ Dahl skriver følgende:

Også i de tilfelle hvor man har meget enkle og direkte begrunnelsesforhold, vil man kunne oppfatte disse som forhold mellom *utsagn*, nemlig mellom den hypotese som søkes begrunnet og de elementære utsagn som beskriver de empiriske observasjoner og/eller operasjoner («protokollutsagn»)²⁴⁸.

Her gir Dahl klart uttrykk for at det kun er *utsagn* som er sannhetsbærende. Dvs. den fysiske virkeligheten er ikke sann/falsk, den er kun en konfigurasjon av fakta, et saksforhold. Det er våre utsagn om disse saksforhold som kan være sanne eller falske avhengig av om de korresponderer med det saksforhold de uttrykker noe om. Et slikt syn var svært vanlig blant de logiske positivistene og i den analytiske språkfilosofien generelt. Bertrand Russell, som forekommer hyppig som referanse i ÅP, skriver eksplisitt om dette forholdet.

In fact, truth and falsehood are properties of beliefs and statements: hence a world of mere matter, since it would contain no beliefs or statements, would also contain no truth or falsehood.²⁴⁹

At påstander er sannhetsbærende for Dahl er å forvente ut fra hans øvrige vitenskapsteori, ved at korrespondanse teorien forutsetter et fokus på påstanders relasjon til saksforhold. Det begrunner også Dahls ønske om språklig eksplikasjon, som var et bærende formål både i HM og ÅP. Det er også på grunnlag av Dahls korrespondanseteori at jeg mener Dahls vitenskapssyn bør anses som sterkt fallibalistisk. Av de to hovedelementene i en korrespondanseteori, påstand og saksforhold, er det kun påstanden og selve prosedyren for å sjekke påstanden mot saksforholdet som er under menneskelig kontroll. Slik legges det et stort press på forskeren som både formulerer påstanden og lager prosedyren for å teste den mot saksforholdet. Et krav Dahl setter til teoriers falsifiserbarhet er blant annet at teorien er formulert slik at den er falsifiserbar. Dette uttrykkes slik: «Alt dette gjelder selvsagt under forutsetning av at teorien er formulert slik at den i det hele kan falsifiseres».²⁵⁰

Forskeren blir altså ansvarlig for at hans formuleringer er falsifiserbare. Slik jeg forstår Dahls

²⁴⁷ Å si noe om hva som er sannhetsbærende, innebærer å si noe om hvilke forhold som kan være sanne/falske.

²⁴⁸ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 95. «Protokollutsagn» er i utgangpunktet Rudolf Carnaps begrep. Til tross for at Dahl bruker begrepet «protokollutsagn» i ovenstående sitat er det ingenting som tyder på at begrepet spiller en betydelig rolle i Dahls tenkning. For en introduksjon til Carnaps protokollutsagn se Thomas Baldwin et al., *The Oxford Handbook of Philosophy of Language* (Oxford: Oxford University Press, 2006), 75-76.

²⁴⁹ Bertrand Russell, *The Problems of Philosophy* (Oxford: Oxford University Press, 1991), 70.

²⁵⁰ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 99.

forfatterskap er konseptet om sannhet som et korrespondanseforhold mellom språklige komponenter og saksforhold, en nøkkel til Dahls forskning. Det er det dette konseptet som antakeligvis ligger til grunn for at store deler av forfatterskapet i Dahls analytiske periode er undersøkelser av forholdet mellom påstander og saksforhold samt de empiriske prosedyrer som er involvert i testingen av dette forholdet.

Avvisning av meningskriteriet og dermed av Wienerkretsen?

ÅP er blant annet preget av teorier fra Rudolf Carnap. Carnap var et toneangivende medlem av Wienerkretsen og en sentral tenker innenfor den filosofiske retningen logisk positivisme. Kravet om meningsfullhet var et kjennetegn ved den logiske positivismen. Kun påstander som kunne *verifiseres* gjennom korrespondanse til en empirisk observasjon var meningsfulle.²⁵¹ Slik uttrykte de logiske positivistene at den **epistemiske** muligheten for verifikasjon også var et **semantisk** krav for meningsfullhet. I dette avsnittet vil jeg hevde at Dahl avviser at muligheten for empirisk verifikasjon også er et semantisk krav for meningsfullhet. Metafysiske påstander er ikke meningsløse for Dahl, de kan bare ikke testes på en empirisk måte. Dahl må altså ha hatt et ambivalent forhold til den logiske positivisme. Der de logiske positivistene hadde verifikasjon (effektiv avgjørbarhet) som krav for påstanders meningsfullhet, antyder Dahl et negativt (falsifiserbarhet) krav om effektiv avgjørbarhet for vitenskapelighet. For Dahl er det altså ikke slik at uttrykk uten empirisk innhold er meningsløse, men at det ikke finnes empirisk begrunnelse for dem. Av dette kan vi slutte at for Dahl spiller empirismen en **epistemologisk** rolle, ikke en **semantisk**. Siden Dahl ikke knytter effektiv avgjørbarhet opp mot meningsfullhet, men anser det som et epistemisk krav, er avsnittet relevant for problemstillingens (A) og (B).²⁵²

I ÅP refererer Ottar Dahl til Rudolf Carnaps krav om meningsfullhet slik det formuleres i artikkelen «Testability and Meaning».²⁵³ Carnap formulerer seg slik i «Testability and Meaning»:

Thus the meaning of a sentence is in a certain sense identical with the way we determine its truth or falsehood; and a sentence has meaning only if such a determination is possible.²⁵⁴

²⁵¹ Thomas Baldwin et al., *The Oxford Handbook of Philosophy of Language* (Oxford: Oxford University Press, 2006), 73.

²⁵² Dette skillet mellom evidens som semantisk krav for mening og evidens kun relevant for avgjørbarhet er ikke uvanlig i vitenskapsfilosofien. Det drøftes blant annet i, Michael Dummett «Realism» i *Truth and Other Enigmas* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1978), 145-165.

²⁵³ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 12.

²⁵⁴ Rudolf Carnap, «Testability and Meaning» i *Philosophy of Science, nr. 4*. (Chicago: The University of Chicago Press, 1936), 420.

Dahl avviser i ÅP Carnaps syn på at utsagn som ikke kan empirisk verifiseres er meningsløse. Jeg mener dette viser et viktig særpreg i Dahls empirisme. Han deler tross alt en utpreget empirisme med de logiske positivistene, men hans syn på empiriens betydning er annerledes. Dahl avviser verifikasjon som et kriterium for mening slik:

Dette innebærer ikke nødvendigvis at man avviser alle utsagn som ikke i øyeblikket eller på kort sikt kan prøves eller begrunnes ved en slik konfrontasjon, fordi de er «meningsløse» som det heter med et yndlingsuttrykk innenfor visse nypositivistiske kretser. Det innebærer derimot, og først og fremst, et krav om at man såvidt mulig skal søke å etablere kriterier for å skille mellom empirisk mer og mindre velbegrunnede eller prøvbare utsagn.²⁵⁵

Det er derimot tydelig at Dahl skiller mellom empirisk prøvbare og mindre prøvbare utsagn, men at prøvbarhet kun har **epistemisk** relevans. Det samme gjør Karl Popper som skriver i *The Logic of Scientific Discovery*:

The words «meaningless» or «nonsensical» convey, and are meant to convey, a derogatory evaluation; and there is no doubt that what the positivists really want to achieve is not so much a successful demarcation as the final overthrow and the annihilation of metaphysics.²⁵⁶

Både Popper og Dahl avviser altså eksplisitt kravet om meningsfullhet slik det var formulert av de logiske positivistene.

Hvis vi aksepterer Dahls påstand om at hans forfatterskap er særskilt påvirket av blant annet Karl Popper, mener jeg vi kan foreta følgende tese.²⁵⁷ Basert på de ovenstående utsagn, kan det sirkles inn følgende vitenskapsteoretiske ulikheter mellom Dahl, Popper og Wienerkretsen. Det dreier seg om empirisk innhold som krav for meningsfullhet (Wienerkretsen), og empirisk innhold som krav til vitenskaper som pretenderer å omtale saksforhold (Dahl og Popper). Det vil si empiri som et semantisk krav (meningsfullhet), versus empiri som et epistemisk krav (nødvendig for falsifikasjon og verifikasjon)²⁵⁸. I en utdypende passasje mener jeg Dahl uttrykker dette skillet mellom å anse empirisk innhold som et epistemisk og semantisk krav:

Hvis man så ut fra et «operasjonalistisk» grunnstandpunkt sier at et utsagns mening er identisk med dets verifikasjon, vil det falle rimelig å definere kausalitet som observert regelmessighet. Hvis man antar at betydning bør holdes begrepsmessig ut fra dets begrunnelse, så er veien åpen til en

²⁵⁵ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 11-12.

²⁵⁶ Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (New York: Routledge Classics, 2002), 36.

²⁵⁷ Ottar Dahl, *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre* (Oslo: Universitetsforlaget, 2007), 322.

²⁵⁸ Empirisk innhold av en bestemt karakter er et krav for falsifiserbarhet, se Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (New York: Routledge Classics, 2002), 112-114.

«intuisjonistisk» definisjon av å-relasjonen, samtidig som man beholder referansen til de observert regelmessigheter som operasjonelt kriterium... ved å velge et strengt operasjonistisk utgangspunkt ville man alt på forhånd ha erklært en stor del av de historiske å-utsagn som «meningsløse». Ved å velge det annet utgangspunkt vil man kunne drøfte «meningen» i disse utsagn relativt uavhengig av begrunnelsesproblemene. Man vil da kunne si at disse utsagn vel kan ha en relativt bestemt mening, men at det sjeldent er mulig å prøve eller verifisere dem i streng forstand.²⁵⁹

Jeg leser ovenstående passasje, spesielt de to siste linjer som en klar avvisning av meningskriteriet til Carnap og Wienerkretsen. Jeg leser det også som bekreftelse på at Dahl faktisk avviste kravet **fordi** han knyttet empiri (og derfor verifikasjon) opp noe **epistemologisk**, og ikke til noe **semantisk**. I ÅP finnes det derfor evidens som antyder en klar teoretisk distanse mellom Wienerkretsens logiske positivisme og Dahls kritiske empirisme.

Hva innebærer empirisme for Dahl?

Jeg har vist Dahl omtaler sin tilnærming i ÅP som grunnleggende empirisk. Til tross dette er det lite som tilsier at Dahl anser arbeid med empirisk materiale som en passiv og lite abstrakt virksomhet. Tvert imot synes arbeidet med et empirisk materiale å være en prosess der forskerens bevissthet er aktiv og tankeprosessene abstrakte. Som jeg har hevdet i flere foregående avsnitt er spesielt forholdet mellom teori og saksforhold et svært abstrakt fenomen for Dahl. I dette avsnittet vil jeg drøfte hvordan empirisk arbeid synes å innebære blant annet modallogiske konsepter for Dahl.

Noen kildeutsagn i ÅP synes å gi uttrykk for et bestemt forhold mellom logikk og ontologi. Dahl synes å antyde at empiriske saksforhold har et begrenset antall logisk mulige konfigurasjonsmuligheter. Dette synet er ikke uvanlig i den vitenskapsteoretiske litteraturen Dahl var kjent med. Blant annet Karl Popper, Bertrand Russell og Moritz Schlick delte dette synet.²⁶⁰ En konsekvens av dette synet på ontologi og logikk er at kontradiksjonsprinsippet blir et prinsipp som ikke bare gjelder for tenkning, men antakeligvis også den fysiske verden.

Dahl skriver om årsaksrelasjonenes syntaktisk mulige tilordningsforhold:

Vi kan fra disse elementære observasjoner slå fast at å-relasjonen rent syntaktisk kan fremtre med alle mulige tilordningsforhold: en-en, en-fler, fler-en, fler-fler.²⁶¹

²⁵⁹ Ottar Dahl, *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre* (Oslo: Universitetsforlaget, 2007), 137.

²⁶⁰ Bertrand Russell, *The Problems of Philosophy* (Oxford: Oxford University Press, 1991), 50-51. Moritz Schlick, *Allgemeine Erkenntnislehre* (Berlin: Springer-Verlag, 1925), 308-310. Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (New York: Routledge Classics, 2002), 113.

²⁶¹ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 26.

Det ovenstående utsagnet om *alle mulige tilordningsforhold* uttrykker det som i filosofien og vitenskapsteorien kalles possible worlds.²⁶² Poenget med possible worlds er blant annet at det finnes en begrenset mengde logiske muligheter for hvordan saksforhold kan konfigureres. Ofte vil det være mulig å liste opp (slik Dahl gjør i det ovenstående sitatet) alle disse mulighetene. Jeg mener dette er evidens for et særpreg i Dahls empirisme, eller nærmere bestemt, for logikkens rolle i Dahls empirisme. Ved å hevde at saksforholdenes konfigurasjonsmuligheter er betinget til de konfigurasjonsmuligheter som er logisk mulige, kan vi vite, at hvis vi står ovenfor to kontradiktoriske påstander, kan ikke begge være sanne samtidig og med hensyn til det samme. Det særegen er at dette er noe vi kan vite om empiriske forhold, uten å gjennomføre noen empirisk undersøkelse. Karl Poppers konsept om falsifiserbarhet er også knyttet til possible worlds:

A theory like this would obviously be very easy to falsify, since it allows the empirical world only a narrow range of possibilities; for it rules out almost all conceivable, i.e. logically possible, events.²⁶³

Tidligere i analysen av HM, antydet jeg at Ottar Dahl hadde et syn på vitenskapelig progresjon som lå meget nært det vi finner hos Popper. Dette synet ligger også latent i Dahl og Poppers syn på possible worlds. Det man gjør i vitenskapelig forskning, er derfor å sirkle inn akkurat den ene, av de logisk mulige tilstandene, vår verden faktisk har. Dette synet på modallogikk og ontologi er en viktig bestanddel av teorien om falsifikasjon generelt. Popper uttrykker dette forholdet slik:

If we could be successful in obtaining a theory such as this, then this theory would describe “our particular world” as precisely as a theory can; for it would single out the world of “our experience” from the class of all logically possible worlds of experience with the greatest precision attainable by theoretical science.²⁶⁴

Dahl uttrykker eksplisitt i ÅP at han finner Poppers falsifikasjonsprinsipp fruktbart slik:

Med disse reservasjoner synes jeg Popper har antydet et meget sunt metodologisk prinsipp, som blant annet medfører en tendens i retning av eksplisitt formulering av alternativer, noe som gjerne blir forsømt hvor man er ensidig opptatt av å «bevise» en bestemt teori.²⁶⁵

Relasjonen mellom Dahl og Popper skal undersøkes grundigere senere i neste avsnitt. Det er imidlertid viktig å merke seg at Dahl eksplisitt uttrykker fascinasjon for Poppers teori. Jeg tar det

²⁶² Possible worlds er fortsatt en sentral teori i moderne modal logikk. Se for eksempel Saul Kripke, *Naming and Necessity* (Hoboken New Jersey: Wiley- Blackwell, 1991).

²⁶³ Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (New York: Routledge Classics, 2002), 113.

²⁶⁴ Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (New York: Routledge Classics, 2002), 113.

²⁶⁵ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 99.

her for gitt at Dahl aksepterer de mest sentrale aspektene ved falsifikasjonsteorien, inkludert possible worlds.

Avsluttende bemerkninger om ÅP

Formålet med mine avsluttende bemerkninger er å heve blikket for å skape oversikt og sammenheng i den foregående analysen. Jeg har hevdet at Dahls overordnede problemkompleks i ÅP er årsaksforklaringers begrunnelse, syntaks og semantikk. Jeg har også hevdet at Dahls drøftelse av årsaksforklaringenes begrunnelse, syntaks og semantikk bygget på samtidig vitenskapsteoretisk litteratur. Spesielt Rudolf Carnap, Arne Næss og Karl Popper har påvirket Dahls avhandling. Med utgangspunkt i posisjonene til disse forfatterne vil jeg drøfte hva Dahls vitenskapsteoretiske kontekst kan si om Dahls vitenskapssyn. Flere av posisjonene fra Carnap, Næss og Popper som fikk plass i ÅP var nemlig kontroversielle. Carnap og Popper polemiserte hyppig mot hverandres posisjoner. Næss' empiriske semantikk var også et radikalt avvik fra Carnaps arbeid med semantikk. Jeg anser en drøftelse og komparasjon av disse konkurrerende vitenskapsteoretiske posisjoner som en fruktbar måte å sirkle inn Dahls vitenskapssyn på.

Da Ottar Dahl disputerte for graden dr. philos. med avhandlingen *Om årsaksproblemer i historisk forskning*, var **falsifikasjon** og **verifikasjon** konkurrerende teorier i en pågående vitenskapsteoretisk **debatt**. Sentrale publikasjoner i debatten om verifikasjon versus falsifikasjon er Karl Poppers *Logik der Forschung* og Rudolf Carnaps «Testability and Meaning» samt *Logical Foundations of Probability*. Det er også fra disse publikasjonene Dahl har hentet flere av sine vitenskapsteoretiske posisjoner, og jeg mener at Dahl ved å knytte seg til falsifikasjonsprinsippet i ÅP tar parti med Popper i debatten. Det er derimot lite informativt å kun hevde at Dahl tar parti med Popper og jeg vil derfor redegjøre for hva det vil si å ta parti i denne debatten om verifikasjon og falsifikasjon.

Et lignende aspekt gjelder Dahls forhold til språkfilosofien. I løpet av kapittelet om ÅP har jeg vist at Dahl velger posisjoner fra ulike språkfilosofiske retninger. Som jeg tidligere har hevdet, er den semantiske analysen i ÅP langt på vei drevet av metodene utarbeidet i Arne Næss' IP. Til tross for dette synes Dahl å beholde noen elementer fra Carnaps språk og vitenskapsfilosofi.²⁶⁶ Denne eklektiske tilnærmingen til språkfilosofi gjør at Dahls egen posisjon får et særegent preg. Det er det eklektiske og særegne ved Dahls variant av språkfilosofi jeg vil sirkle inn i dette avsnittet.

²⁶⁶ Et verk som drøfter sammenhengen mellom Wienerkretsen og Arne Næss er, Fredrik W. Thue, *Empirisme og demokrati: norsk samfunnsforskning som etterkrigsprosjekt* (Oslo: Universitetsforlaget, 1997), spesielt side 16-18.

Først vil jeg sammenligne Dahl, Carnap og Popper. Siden vitenskapsteori fort blir uoversiktlig, vil jeg starte med å introdusere noen listenotasjoner over posisjoner holdt av Dahl, Carnap og Popper. Jeg har tidligere vist at det finnes kildebelegg for å hevde at Dahl frontet følgende posisjoner: (1) korrespondanse, (2) falsifikasjon, (3) verisimilitude, (4) eksplikasjon. Vi vet at Popper holdt: (1) korrespondanse, (2) falsifikasjon, (3) verisimilitude. Carnaps posisjoner er notorisk vanskelige å gripe. En stor del av disse vanskelighetene skyldes at karakteren av verifikasjonsprinsippet forandret seg hyppig i løpet av Carnaps liv. Det er allikevel noen elementer av Carnaps verifikasjonsprinsipp som er relativt stabile og som inneholder nok informasjon til å gjennomføre en komparasjon mellom Dahl, Popper og Carnap. Vi kan med sikkerhet si at: (4) eksplikasjon og (5) verifikasjon er blant Carnaps posisjoner. Disse listenotasjonene er trivielle i seg selv, de sier ikke stort om posisjonenes innhold, men de skaper oversikt. Basert på de ovenstående listenotasjonene er det tydelig at (4) er den eneste posisjonen som både Dahl og Carnap holder felles, og (1), (2), (3) er posisjoner felles for Dahl og Popper. Dahl deler altså langt flere posisjoner med Popper enn med Carnap. I det som følger vil jeg utdype innholdet i de posisjonene vi har sammenlignet og belyse hvordan disse posisjonene var en del av en større vitenskapsteoretisk **debatt**. Carnaps verifikasjon, og Popper og Dahls falsifikasjon er sentrert rundt empiriens rolle i vitenskapelig forskning. Et naturlig utgangspunkt blir derfor en utdypning av hva falsifikasjon og verifikasjon innebærer.

For å få en viss innsikt i hva falsifikasjonsprinsippet innebærer er det nødvendig å skille mellom **falsifiserbarhet** og **falsifikasjon**. Falsifiserbarhet er et krav til teoriens **logiske form**. Falsifikasjon er den logiske tilstanden som oppstår når testingen av en falsifiserbar teori er negativ. Det er god grunn til å hevde at de krav som Popper formulerte for teoriens falsifiserbarhet også er krav som Dahl var innforstått med og aksepterte. Dahl skriver om muligheten for falsifikasjon: «Alt dette gjelder selvsagt under forutsetning av at teorien er formulert slik at den i det hele kan falsifiseres».²⁶⁷ Jeg tolker dette sitatet dit at Dahl er innforstått med de kravene som stilles til teoriens logiske form for at de skal være falsifiserbare. Popper skriver utdypende om falsifiserbarhet (og verifiserbarhet):

These considerations suggest that not the *verifiability* but the *falsifiability* of a system is to be taken as a criterion of demarcation. In other words: I shall not require of a scientific system that it shall be capable of being singled out, once and for all, in a positive sense; but i shall require that its logical form shall be such that it can be singled out, by means of empirical tests, in a negative sense: it must be possible for an empirical scientific system to be refuted by experience. (Thus the statement, 'It

²⁶⁷ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 99.

will rain or not rain here tomorrow' will not be regarded as empirical simply because it cannot be refuted; whereas the statement, 'it will rain here tomorrow' will be regarded as empirical.).²⁶⁸

Falsifiserbarhet innebærer altså at teorier er formulert slik at de **ikke** er konsistente med ethvert saksforhold.²⁶⁹ Dette er ifølge Popper avhengig av påstandens/teoriens logiske form. For å klargjøre den logiske form som Popper mener teorier bør ha, vil jeg vise noen sannhetstabeller.²⁷⁰ Med sannhetstabeller får vi en visuell fremstilling av påstanders logiske form. Hvis vi tar utgangspunkt i Poppers ovenstående eksempel kan vi formalisere påstanden, *det vil enten regne eller ikke regne her i morgen*, som $p \vee \sim p$. Vi får da sannhetstabellen under (figur 1.1) og det blir klart at denne påstanden er en tautologi. Dette er en følge av at disjunksjonen (\vee , eller) i sannhetstabellen under er sann under alle konfigurasjoner av saksforhold (p). Vi ser også at kontradiksjoner er omvendte av tautologier, de er kontradiktoriske med ethvert saksforhold (figur 1.2). De teoriene som er falsifiserbare har derfor den logiske formen som er vist i den kontingente sannhetstabellen (figur 1.3). Vi ser at den kontingente formen har minst en konfigurasjon av saksforhold som gjør hovedkonnektiven (\rightarrow , hvis så) sann og minst en konfigurasjon av saksforhold som gjør den falsk. Med andre ord, hvis en teori er kontingent finnes det minst en konfigurasjon av saksforhold som potensielt vil vise at teorien er falsk gjennom modus tollens. Hovedpoenget er altså at dette er kravet Popper og Dahl setter for formuleringen av teorier, hvis de skal regnes som falsifiserbare.

Figur 1.1 Logisk form: tautologi

p		p	v	~	P
S		S	S	F	S
F		F	S	S	F

Figur 1.2 Logisk form: kontradiksjon

p		p	•	~	P
S		S	F	F	S
F		F	F	S	F

²⁶⁸ Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (New York: Routledge Classics, 2002), 40-41.

²⁶⁹ Legg merke til at det er akkurat dette innholdet jeg tidligere har argumentert for at Dahl legger til grunn for sin kritikk av Bull og Koht i HM.

²⁷⁰ Bruken av sannhetstabeller ble popularisert av Ludwig Wittgenstein i 1921 med verket *Tractatus Logico-Philosophicus*. Sannhetstabellene har vært sentrale i logikken helt siden da. For en moderne innføring, se Alan Hausman, Howard Kahane og Paul Tidman, *Logic and Philosophy* (Wadsworth, Cengage Learning United States of America, 2013), 65-69.

Figur 1.3 Logisk form: kontingent

p	q	(P	→	Q)	→	Q
S	S	S	S	S	S	S
S	F	S	F	F	S	F
F	S	F	S	S	S	S
F	F	F	S	F	F	F

Nå som jeg har drøftet hva falsifiserbarhet innebærer vil jeg kort drøfte hva falsifikasjon innebærer. Innledende skrev jeg at falsifikasjon er den logiske tilstanden som oppstår når testingen av en falsifiserbar teori er negativ. Hovedpoenget med falsifikasjon er at et negativt testresultat vil falsifisere den testede teorien via **modus tollens**: $(p \rightarrow q) \cdot \sim q / \therefore \sim p$. Falsifikasjon er altså deduktivt under ideelle forhold. Dette er et hovedpoeng i debatten mellom Popper og Carnap. Carnaps verifikasjonsprinsipp er induktivt, ikke deduktivt. Hva er så verifikasjon? Carnap arbeidet med og modifiserte konseptet om verifikasjon gjennom hele sitt liv. Da Dahl skrev og publiserte ÅP hadde Carnap reformulert teorien flere ganger. Det finnes to verk fra Carnap som har hatt spesielt stor innflytelse på ÅP. Det er «Testability and Meaning» og *Logical Foundations of Probability*. Det er derfor naturlig å ta utgangspunkt i verifikasjon slik det formuleres i disse publikasjonene. Carnap var klar over at verifikasjonsteoriene var problematiske. I «Testability and Meaning» fra 1936 formulerer Carnap et modifisert syn på verifikasjon, som blant annet er basert på Poppers kritikk.²⁷¹ Blant annet aksepterer Carnap at fullstendig verifikasjon av syntetiske påstander ikke var mulig. Poppers påvirkning på dette punktet kommer tydelig fram i følgende sitat: «The impossibility of absolute verification has been pointed out and explained in detail by *Popper*.»²⁷² På bakgrunn av kritikken formulerer Carnap i «Testability and Meaning» ett nytt begrep om *degree of confirmation*. Dette begrepet skulle erstatte det eldre verifikasjonsbegrepet.²⁷³ For Carnap er det imidlertid ikke snakk om en total refusjon av verifikasjon, men en modifikasjon.²⁷⁴ Formålet med degree of confirmation er fremdeles bekreftelse, men uten muligheten for fullstendig bekreftelse. I 1936 er det altså tydelig at den fundamentale forskjellen i kravet til Carnap og Popper, er at Carnap krever at

²⁷¹ Rudolf Carnap, «Testability and Meaning» i *Philosophy of Science*, nr. 4. (Chicago: The University of Chicago Press, 1936), 422.

²⁷² Rudolf Carnap, «Testability and Meaning» i *Philosophy of Science*, nr. 4. (Chicago: The University of Chicago Press, 1936), 426.

²⁷³ Rudolf Carnap, «Testability and Meaning» i *Philosophy of Science*, nr. 4. (Chicago: The University of Chicago Press, 1936), 426.

²⁷⁴ Rudolf Carnap, «Testability and Meaning» i *Philosophy of Science*, nr. 4. (Chicago: The University of Chicago Press, 1936), 422.

teorier formuleres slik at de kan vises å være sanne, mens Popper krever at teorier er formulert slik at de kan vises å være falske.

Det andre verket fra Carnap som hadde stor innflytelse på ÅP, er *Logical Foundations of Probability* fra 1950. I dette verket er det tydelig at Carnap fremdeles raffinerer sitt begrep om degree of confirmation.²⁷⁵ Faktisk er bokens formål å lage et formalt språk basert på: «the quantitative concept of degree of confirmation».²⁷⁶ Tanken er at det finnes en funksjon som kan gi en sannsynlighetsberegning basert på degree of confirmation. Carnaps utgangspunkt for en slik funksjon er at en hypotese h , er bekreftet av evidens e til en grad av q , altså $(c(h,e) = q)$.²⁷⁷ Det er altså tydelig at Carnap anser sannsynlighet og induktiv logikk som basert på grader av bekræftelse. Også i *Logical Foundations of Probability* refererer Carnap eksplisitt til Poppers kritikk av teorier som baserer seg på induksjon og bekræftelse. Carnap skriver om muligheten for en induktiv logikk: «This point, the impossibility of an automatic inductive procedure, has been especially emphasized, among others, by Karl Popper.»²⁷⁸ Debatten mellom Popper og Carnap var altså fremdeles pågående i 1950. Tatt i betraktning at Dahl hadde god kjennskap til debatten, bør Dahls adopsjon av falsifiserbarhet anses som et uttrykk for at han tar parti med Popper. Med dette vil jeg undersøke de språkfilosofiske føringene i ÅP. Et sentralt poeng vil være at Dahl i ÅP setter sammen elementer fra teoriene til Carnap og Arne Næss.

For å vise at Dahl var eklektisk i sin anvendelse av språkfilosofi vil jeg vise noen utviklingslinjer i språkfilosofien. Jeg kan selvsagt ikke foreta noen dyptgående skissering av språkfilosofiens utvikling, men antyde noen relevante hovedtrekk. Jeg har allerede drøftet Wienerkretsens meningsteori og deres interesse for dannelsen av **formale språk**, først og fremst med utgangspunkt i Carnaps teorier. Studiet av **naturlig språk** skulle derimot etablere seg som en egen retning i språkfilosofien etter andre verdenskrig.²⁷⁹ I 1953 ble Arne Næss' IP og Ludwig Wittgensteins *Filosofiske undersøkelser* publisert. Næss' IP brakte pragmatikken til Norge, og Wittgensteins *Filosofiske undersøkelser* brakte den til Europa.²⁸⁰ Pragmatikken introduserte en ny tilnærming til språkfilosofi. I stedet for studiet av formale språk, skulle språkfilosofene undersøke naturlige språk

²⁷⁵ Rudolf Carnap, *Logical Foundations of Probability* (Chicago: The University of Chicago Press, 1950), 19.

²⁷⁶ Rudolf Carnap, *Logical Foundations of Probability* (Chicago: The University of Chicago Press, 1950), v.

²⁷⁷ Rudolf Carnap, *Logical Foundations of Probability* (Chicago: The University of Chicago Press, 1950), 19.

²⁷⁸ Rudolf Carnap, *Logical Foundations of Probability* (Chicago: The University of Chicago Press, 1950), 192- 193.

²⁷⁹ Thomas Baldwin et al., *The Oxford Handbook of Philosophy of Language* (Oxford: Oxford University Press, 2006), 91.

²⁸⁰ Thomas Baldwin et al., *The Oxford Handbook of Philosophy of Language* (Oxford: Oxford University Press, 2006), 91.

med empiriske metoder. Pragmatikken brakte også med seg et utvidet syn på språklig mening. Sannhetsbetingelser var ikke uttømmende for mening og som en konsekvens var ikke Metafysikk lenger ansett som meningsløst. Et hovedtrekk ved pragmatikken er at den tar for seg det naturlige språkets ekspressive meningsinnhold som går utover sannhetsbetingelser.

Siden Dahl publiserte ÅP i 1956, står verket midt i språkfilosofiens vending mot naturlige språk. Etter mitt skjønn er det derimot ikke slik at Dahl fullstendig adopterer pragmatikkens posisjoner. Dahl synes å velge posisjoner rimelig fritt fra ulike retninger i språkfilosofien. Jeg har tidligere vist at Dahl avviser meningsteorien til Carnap.²⁸¹ Til tross for at Dahl avviser Carnaps meningsteori i sin helhet, har Dahls begrepsanalyse flere sentrale likheter til Carnaps språk teori. Dahls analyse er som jeg har vist tidligere sterkt sentrert rundt eksplikasjon av sannhetsbetingelser. Det er innsikt og klarhet i disse egenskapene ved årsaksforklaringer Dahl søker med sin språk analyse i ÅP. Så selv om Dahl anerkjenner at språket har meningsinnhold langt utover sannhetsbetingelser er sannhetsbetingelser den delen av språkets meningsinnhold han anser som relevant for begrunnelse av årsaksforklaringer. Dahls anvendelse av formal logikk har derimot et annet grunnlag og dels et annet formål enn hos Carnap. Dahl vil eksplisere faktisk foreliggende årsaksforklaringer, ikke genere et nytt formalt språk som kan uttrykke årsaksforklaringer. Arne Næss' formulering av empirisk semantiske teknikker i ÅP, gir et verktøy egnet for nettopp et slikt formål. Jeg mener altså Dahl inntar en slags mellomposisjon ved at han fritt lar seg påvirke av begge tradisjoner i sin analyse av årsaksforklaringer. Han bruker Næss' metoder for innsamling og analyse av forekomst materialet, men med formål om å klargjøre sannhetsbetingelser. Dette betyr at Dahl var engasjert i vitenskapsteoretiske og språkfilosofiske debatter under arbeidet med ÅP. Der den internasjonale debatten lenge var preget av at en måtte velge enten pragmatikkens språksyn eller den formale semantikkens språksyn, velger Dahl en eklektisk mellomposisjon. Mye tyder på at de posisjonene Dahl inntok i 1956 også er dominerende i hans senere metodebøker. Dette betyr ikke at det er en fullstendig rigiditet i Dahls vitenskapssyn, men at Dahl holdt fast ved kjernen i disse posisjonene.

Delkonklusjon

Det finnes betydelig kontinuitet mellom vitenskapssynet i HM og det som uttrykkes i ÅP. I ÅP har derimot posisjonene fra HM langt mer utpreget og omfattende karakter. I ÅP sentrerer Dahls problemstilling seg rundt analysen av historiske årsaksforklaringer. Tilnærmingen er todelt. Først

²⁸¹ Se avsnittet *Avvisning av meningskriteriet og dermed av Wienerkretsen?*

gjennomføres det en empirisk semantisk undersøkelse av hvordan årsaksforklaringer brukes i norsk historisk forskningslitteratur. Resultatet av den empirisk semantiske undersøkelsen er blant annet formaliseringer av årsaksforklaringenes syntaks og referanse. Deretter undersøkes begrunnelsesstyrken til disse årsaksforklaringene, basert på formaliseringene som har kommet frem gjennom studiet av årsaksforklaringenes bruk.

Basert på min analyse av den empirisk semantiske delen av ÅP, kan følgende slutninger oppsummeres med hensyn til problemstillingens (A), (B), (C) og (D).²⁸² Den empirisk semantiske delen av ÅP, er spesielt relevant for problemstillingens (A). Et stort antall kildeutsagn antyder at korrespondanseteorien ligger til grunn for påstanders sannhetsbetingelser i ÅP. I tillegg antyder Dahls fokus på syntaks og referanse at det er innsikt i disse språklige komponentene som er relevante for Dahls videre formål om å drøfte årsaksforklaringenes begrunnelse, Dvs. i hvilken grad påstandene *korresponderer* med empirien. Årsaksforklaringenes syntaks og referanse ekspliseres gjennom adopsjon av Arne Næss' empirisk semantiske tilnærming. For Dahl er det tydelig at eksplikasjon av begreper slik de forekommer i **bruk**, er en nøkkel til å gripe språkets meningsinnhold.

I den andre delen av ÅP drøfter Dahl begrunnelsesstyrken til årsaksforklaringene. Denne delen av ÅP er av stor betydning for besvarelsen av problemstillingens (B). Det er viktig å se hvordan det innholdet jeg har oppsummert for (A), er relevant for Dahls drøftelse av begrunnelse. Det er de ekspliserte årsaksforklaringene som danner grunnlaget for Dahls drøftelse av årsaksforklaringenes begrunnelse. I sin drøftelse av begrunnelse presenterer Dahl det jeg har kalt hans uavgjørbarhets tese. For Dahl er det slik at det finnes ulike grader av begrunnelse mellom to ytterpunkt, fullstendig **bekreftelse** og **falsifikasjon**. Her blir det tydelig at årsaksforklaringene i stor grad er uavgjørbare (ingen av de epistemiske ytterpunktene er oppnåelige). For Dahl innebærer dette at årsaksforklaringene kun kan oppnå en begrenset grad av plausibilitet. Grunnen til dette er at det foreliggende kildematerialet sjeldent kan underbygge kompleksiteten i årsaksforklaringene. Tilsynelatende er dette en følge av enten et mangelfullt kildematerialet, eller at det både finnes kilder som taler for, og kilder som taler imot, en fremsatt årsaksforklaring. Ifølge Dahl er det heller ikke mulig å redusere kompleksiteten i årsaksforklaringene, da kausalitetsforholdene ofte er så

²⁸² (A) En redegjørelse for Ottar Dahls sannhetsbetingelser (semantikk). (B) En redegjørelse for Ottar Dahls syn på avgjørelse av sannhetsverdi (epistemologi). (C) En redegjørelse for Ottar Dahls generelle sannhetsteori. (D) En redegjørelse for Ottar Dahls syn på ikke-vitenskapelige faktorerers rolle i vitenskapelig forskning.

komplekse at de krever komplekse årsaksforklaringer. Dahls konklusjon om uavgjørbarhet er altså viktig for hvordan Dahl oppfatter historiefagets epistemiske muligheter med hensyn til årsaksforklaringer.

For (C). Generelt er det slik at Dahls korrespondanseteori forutsetter at for å si noe om et saksforhold, må vi ha en påstand som faktisk omtaler et saksforhold på en klar måte. Når vi forstår hvilket saksforhold påstanden omtaler har vi langt på vei grepet dens sannhetsbetingelser og først da kan vi undersøke om sannhetsbetingelsene er oppnådd. Dahls formaliseringer antyder at syntaks og referanse er de viktigste aspekter ved språkets mening som er relevant for å gripe sannhetsbetingelser. Her synes også prinsippet om **komposisjonalitet** og spille en betydelig rolle for Dahl. Dette ved at setningers sannhetsverdi er betinget av sannhetsverdiene til deres **komponenter**. Det neste skrittet er å undersøke om sannhetsbetingelsene er nådd, dvs. å sjekke om entitetene som påstandene omtaler faktisk korresponderer med et saksforhold. I historiefaglig sammenheng undersøker vi dette gjennom kildekritikken. Det er gjennom denne prosedyren at Dahl vil avgjøre sannhetsverdi. Dahls tilknytning til Karl Poppers falsifikasjonsprinsipp utdyper også Dahls syn på de epistemiske muligheter for å gripe sannhet. Ved å tilknytte seg falsifiserbarhetsprinsippet er det grunn til å anta at Dahl anser alle historiske forklaringer som **tentative**, selv om det skulle foreligge fullstendig **bekreftelse**. Det er derimot logisk mulig å falsifisere en påstand via *modus tollens*.

En sentral nyansering i ÅP av Dahl syn på problemstillingens (D), er Dahls syn på metafysikk. Metafysikk var ikke meningsløst for Dahl, slik det var for Carnap. For Dahl var kjennetegnet på metafysikk, at det ikke lot seg empirisk begrunne. Dahl skiller altså mellom empirisk innhold, som et **epistemologisk** anliggende og et **semantisk** anliggende. For Carnap og de Dahl omtaler som nypositivister, var empirisk innhold både et semantisk og et epistemologisk anliggende.

Kapittel 4

Grunntrekk i historieforskningens metodelære

I 1967 publiserte Ottar Dahl *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (heretter forkortet GM). Jeg har betegnet denne delen av Dahls forfatterskap den grunnlagsteoretiske perioden, fordi Dahl mente metodeboken representerte hans grunnlagsteori.²⁸³ Innholdet i Dahls grunnlagsteori er langt på vei minimumsversjoner av posisjoner fra den analytiske perioden i Dahls forfatterskap. Det er derimot først i GM at Dahl rubriserer sitt knippe av vitenskapsteoretiske posisjoner kritisk empirisme. Et sentralt poeng vil altså være å vise hvordan Dahls kritiske empirisme består av vitenskapsteoretiske posisjoner fra Dahls analytiske periode, med hovedvekt på hvordan sentrale elementer som syntaks, semantikk, avgjørbarhet og sannhet kommer til uttrykk i Dahls kritiske empirisme. Et nytt aspekt som markerer seg i den grunnlagsteoretiske perioden er at Dahl i langt større grad forklarer sammenhengen mellom de ovenstående elementene. Dette til forskjell fra den analytiske perioden der jeg har vært nødt til å se sammenhenger basert på Dahls bruk av disse vitenskapsteoretiske elementene i hans begrepsanalyser.

Flere av posisjonene i Dahls kritiske empirisme slik de kommer til uttrykk i GM, kan spores tilbake til Dahls metodeundervisning. Notatene fra Dahls metodeundervisning fungerer derfor som et sammenbindende element i Dahls forfatterskap. Dette ved at posisjoner fra Dahls analytiske periode, blir inkorporert i Dahls metodeundervisning, og posisjoner fra metodeundervisningen kommer til uttrykk i Dahls trykte metodebøker. I dette kapittelet og det neste, som tar for Dahls grunnlagsteoretiske periode, vil jeg derfor supplere analysen av Dahls trykte metodebøker, med innspill fra metodenotatene.

Kritisk empirisme: historieforskningens grunnlagsteori

GM representerer begynnelsen på den grunnlagsteoretiske perioden i Dahls forfatterskap. I dette avsnittet vil jeg drøfte hvilket formål Dahl mente metodeboken skulle ha.

Som tidligere verk har boken et dels deskriptivt, dels normativt formål.²⁸⁴ Det normative formål er først og fremst å gi forskeren klarhet i sine begreper og teorier, med spesiell vekt på innsikt i teories begrunnelse.²⁸⁵ Så langt er metodebokens formål i tråd med formålet fra HM og ÅP. Notatene fra Dahls metodeundervisning gir derimot utdypende informasjon om hvorfor Dahl anser

²⁸³ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 9.

²⁸⁴ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 9.

²⁸⁵ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 10.

en kombinasjon av deskriptive og normative formål som fruktbart. Her kommer det frem at en beskrivelse av konvensjonelle metoder, er mest fruktbar hvis den fungerer som et utgangspunkt for forslag til nye og bedre metoder. Om det sistnevnte legger Dahl til at: «Dette siste er jo et hovedmoment i all vitenskapelig framgang».²⁸⁶

Det nye aspektet ved Dahls formål består i at det nå skal formuleres en grunnlagsteori for historisk forskning, altså en innføring i historiefagets metode. Det foreligger heller ingen empirisk begrepsanalyse til grunn for Dahls normative føringer i GM, slik det gjorde i HM og ÅP. Metodebokens deskriptive grunnlag består derimot i at den analyserer hva Dahl anser som «anerkjente arbeidsformer.»²⁸⁷

Avgjørbarhet i GM

I dette avsnittet vil jeg presentere avgjørbarhet slik det uttrykkes i GM, og drøfte sammenhengen mellom avgjørbarhet i GM, ÅP og HM. I HM viste Dahls syn på avgjørbarhet seg i hans problematisering av syntaktiske og semantiske aspekter i begrepsapparatet til Bull og Koht. I ÅP hadde Dahls drøftelse av årsaksforklaringenes begrunnelse, særlig vekt på om begrunnelsen fra de utvalgte historikerne, var tilstrekkelig for den epistemiske tilstanden avgjørbarhet. I GM formulerer Dahl selv sitt syn på avgjørbarhet, og sammenhengen mellom avgjørbarhet og de øvrige elementer av hans vitenskapssyn. Med andre ord er avgjørbarhet et konsept som markerer seg helt fra begynnelsen av Dahls analytiske periode, og som i GM får en sentral plass i det knippe av posisjoner Dahl rubriserer kritiske empirisme.

Jeg har tidligere vist at avgjørbarhet hadde en sentral rolle i ÅP, til tross for at Dahl unngår å bruke den tekniske termen avgjørbarhet. Dahl bruker derimot eksplisitt termen avgjørbarhet i GM og gir følgende beskrivelse av hva avgjørbarhet innebærer for ham: «Kravet om avgjørbarhet innebærer i sin strengeste form at det skal være mulig på kort sikt å gi et sikkert og entydig svar på spørsmålet.»²⁸⁸ Legg merke til hvordan avgjørbarhet innebærer et sikkert og entydig svar. I ÅP tilsvaret dette Dahls krav om fullstendig begrunnelse.²⁸⁹ Det er også slik at det Dahl beskriver over, ofte er kalt effektiv avgjørbarhet i moderne terminologi. Effektiv avgjørbarhet kjennetegnes ved sitt tidskrav til forskjell fra avgjørbarhet som i dag brukes om avgjørbarhet uten tidsbegrensning. Videre presiserer Dahl elementene i avgjørbarhet slik:

²⁸⁶ Ottar Dahl, *Alment om metode (lære)*, (RA/PA-0935/H/L0008, udatert), 2.

²⁸⁷ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 9.

²⁸⁸ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 28.

²⁸⁹ Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 95.

Kravet kan spesifiseres i to underordnede momenter: a) et krav om *klarhet* i formuleringen, og b) et krav om *en viss relasjon til empiriske data*. Et spørsmål må være formulert slik at det kan forstås med tilstrekkelig entydighet, og det må kunne konfronteres med «observasjoner».²⁹⁰

Denne beskrivelsen av avgjørbarhet er fullstendig i tråd med hans analyse av årsaksforklaringens begrunnelse i ÅP. Det er tydelig at avgjørbarhet innebærer et samspill av semantiske og empiriske aspekter for Dahl. Forskjellen Mellom konseptet i ÅP og GM er kun at Dahl eksplisitt anvender den tekniske termen *avgjørbarhet* i GM. Langt på vei er derfor avgjørbarhet i GM en omformulering av et konsept som allerede har spilt en sentral rolle i Dahls analytiske periode. Legg merke til hvordan kravet om klarhet i formuleringen og en viss relasjon til empiriske data, kan ses i lys av Dahls kritikk av Bulls definisjon av produksjonskrefter i HM.²⁹¹ Generelt er falsifikasjonsprinsippet som Dahl knytter seg til i samtlige verk, et nyansert krav om avgjørbarhet,²⁹² og siden avgjørbarhet igjen er en tilstand av begrunnelse, danner dette et naturlig utgangspunkt for neste avsnitt, som omhandler Dahls syn på begrunnelse i videre forstand.

Begrunnelse og Poppers vitenskapsteori

I forrige avsnitt viste jeg hvordan et sentralt krav Dahl satt til teoridannelse, er at teorier formuleres slik at de kan konfronteres med observasjoner. I dette avsnittet vil jeg redegjøre for hvordan Dahl presenterer sin generelle teori om begrunnelse i GM. Et sentralt poeng i dette avsnittet vil være å drøfte hvordan Dahl legger Karl Poppers vitenskapsteori til grunn for sitt syn på begrunnelse.²⁹³

I min tidligere undersøkelse av Dahls analytiske periode har jeg vist hvordan Karl Poppers teorier spiller en sentral rolle i Dahls vitenskapssyn. GM er ikke et unntak. I innholdsfortegnelsen for kapittelet om begrunnelse i GM skriver Dahl: «jfr. her særlig Popper: *Logik der Forschung* (1934) og *Poverty of Historicism*, særlig s. 131 f.»²⁹⁴ På siden Dahl referer til fra *Poverty of Historicism* finner vi at teorier, ifølge Popper, er best begrunnet når de har gjennomgått: «a great number of severe tests.»²⁹⁵ uten å bli falsifisert. Denne posisjonen var utviklet av Popper allerede i *Logik der Forschung* hvor den går under navnet corroboration.²⁹⁶ Der beskriver Popper corroboration med

²⁹⁰ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 28.

²⁹¹ Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 42.

²⁹² Se avsnittet *Avsluttende bemerkninger om ÅP* for utdypelse av hvilke krav falsifiserbarhet setter til formuleringen av teori.

²⁹³ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 137.

²⁹⁴ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 137.

²⁹⁵ Karl Popper, *The Poverty of Historicism* (Boston: The Beacon Press, 1957), 131.

²⁹⁶ Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (New York: Routledge Classics, 2002), 251.

hensyn til testing av en teori slik: «We should try to assess how far it has been able to prove its fitness to survive by standing up to tests.»²⁹⁷ Dahl formulerer sitt syn på begrunnelse slik: «Først når en hypotese har motstått mange forsøk på motbevis, vil den kunne aksepteres som vel begrunnet.»²⁹⁸ Så langt jeg kan se er Dahls syn på begrunnelse synonymt med Poppers. En konsekvens av dette er at Dahl langt på vei legger Poppers teori til grunn for sitt syn på begrunnelse i GM. Dahls kritiske empirisme har med andre ord klare likhetstrekk til Poppers kritiske rasjonalisme. Et stykke på vei kan en si at teorien om begrunnelse i Dahls kritiske empirisme, er Popperiansk falsifikasjonisme formulert for anvendelse i historisk forskning.²⁹⁹ Etter mitt skjønn er det et bærende preg i Dahls vitenskapssyn, at Dahl baserer seg på vitenskapsteori som ikke i utgangspunktet er beregnet på historiefaget.³⁰⁰ Poppers sentrale rolle i Dahls vitenskapssyn er et eksempel på dette. Jeg mener imidlertid ikke at Dahls vitenskapssyn bør betegnes som en form for scientisme. Det er heller slik at Dahl aksepterer at det finnes logiske forutsetninger som gjelder for enhver empirisk teori. Utover dette logiske grunnlaget, er det slik at alle fag har sine særegne forutsetninger. Dette danner et utgangspunkt for neste avsnitt, som tar for seg det Dahl oppfatter som særegent ved historieforskningen, tiden og kildekritikken.

Tiden og kildekritikken, historieforskningens særegenhet

I forrige avsnitt viste jeg hvordan Dahl baserer sin teori om begrunnelse på Karl Poppers vitenskapsteori. Poppers teorier er primært utviklet for anvendelse i naturvitenskapene. Til tross for påvirkningen fra Popper, er det ikke slik at Dahl mener de metodiske forutsetningene for humanistiske og naturvitenskapelige fag er like.³⁰¹ I dette avsnittet vil jeg drøfte to elementer som Dahl anser som særegne for historieforskningen, **tiden** og **kildekritikken**.³⁰² Et sentralt poeng vil være å vise hvilke vitenskapsteoretiske konsekvenser Dahl trekker ut ifra historieforskningens forhold til tid og historieforskningens kildekritiske metode.

²⁹⁷ Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (New York: Routledge Classics, 2002), 251.

²⁹⁸ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 106.

²⁹⁹ Legg merke til forholdet mellom falsifikasjon og Corroboration. Corroboration er den tilstanden som oppnås når falsifikasjon ikke oppstår ved testing av en teori.

³⁰⁰ I min analyse av HM viste jeg hvordan Dahl tydelig er inspirert av Karl Popper. I analysen av ÅP argumenterer jeg for at Dahl er klart påvirket av Popper, Rudolf Carnap, Arne Næss og Kurt Lewin. Ingen av disse forfatterne hadde historiefaget som primært objekt i sin forskning.

³⁰¹ I GM anerkjenner Dahl historiefagets humanistiske orientering om et kjennetegn ved faget. Så langt jeg kan se, trekker Dahl oppsiktsvekkende få konsekvenser på bakgrunn av fagets humanistiske orientering i GM. I kapittel 4, som tar for seg *Problemer i historiens teori*, drøfter jeg hvordan Dahl trekker langt flere konsekvenser fra historiefagets humanistiske aspektet i sin andre metodebok.

³⁰² Legg merke til at Dahl ved å fremheve tiden og kildekritikken som historiefagets særegne elementer, fremhever både et forskningsobjekt (fortidige hendelser) og en metode (kildekritikken).

For Dahl er det slik at historieforskningen kjennetegnes ved: «hva man kan kalle historiens faktiske orientering, dvs. det forhold at historikeren tar sikte på å si noe om hva som *faktisk har hendt* på bestemt tid og sted.»³⁰³ Med andre ord er historieforskningen for Dahl kjennetegnet ved at den er ideografisk. Historieforskningens ideografiske karakter er ifølge Dahl en konsekvens av fagets forhold til tiden, nærmere bestemt fagets forhold til fortiden.³⁰⁴ Fortidens hendelser er unike, og historiefaget må derfor ta sikte på ideografisk beskrivelse. Dette skiller historiefaget fra de naturvitenskapelige fagene som formulerer teorier som er av «tidløs» karakter.³⁰⁵ Det er også den ideografiske orientering skiller historiefaget fra samfunnsvitenskapene som blant annet formulerer fremtidsrettede prognoser.³⁰⁶ Den ideografiske beskrivelse av fortiden, har ifølge Dahl videre konsekvens for historieforskningens empiriske grunnlag, det historiske materialet og kildekritikken. I det som følger vil jeg vise hvordan Dahl mener historiefagets forhold til fortiden, gir fagets empiriske grunnlag, en særegen karakter.

Ifølge Dahl er fortiden opphavet til det materialet historieforskningen baserer seg på. Han skriver: «Det følger av historieforskningens orientering mot fortiden, at den i en viktig forstand er begrenset av de data som foreligger.»³⁰⁷ Slik blir historiefagets empiriske grunnlag begrenset av materialet som tilfeldigvis er etterlatt, eller systematisk samlet inn. I tillegg til å være begrenset av de spor som etterlates, byr sporenes fortidighet på særegne problemer. Dahl skriver:

tvertom vil vel i historieforskningen det første ledd i arbeidet med data være spesielt krevende, bl.a. nettopp fordi det dreier seg om data fra fortiden, fra en sammenheng som er fremmed, og som vi ikke kan iaktta.³⁰⁸

Materialet kommer ifølge Dahl fra en fremmed situasjon og situasjonen er borte. Materialets fremmedhet gjør at historikere ofte må lære seg eller få hjelp av personer med spesialkunnskaper innen diplomatikk, paleografi, sfragistikk osv.³⁰⁹ Til tross for at materialet byr på særegne utfordringer, er det dette materialet som legitimerer historieforskningen som en empirisk vitenskap. Dahl skriver: «Som empirisk vitenskap har den historiske forskning en nødvendig tilknytning til aktuelt foreliggende observasjonsmaterialet eller- «data».»³¹⁰ For Dahl foreligger kildene

³⁰³ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 18.

³⁰⁴ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 18.

³⁰⁵ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 18.

³⁰⁶ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 19.

³⁰⁷ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 48.

³⁰⁸ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 48.

³⁰⁹ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 54-55.

³¹⁰ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 31.

intersubjektivt, og historiske teorier kan derfor etterprøves av hvilken som helst forsker.³¹¹ Det er også kildematerialet som åpner for at en kildeobservasjon kan motsi en historisk teori.³¹² Med dette vil jeg i neste avsnitt, undersøke Dahls kildebegrep dypere.

Dahls kildebegrep

I forrige avsnitt undersøkte jeg to elementer som Dahl oppfattet som særegne for historisk forskning. Et av disse elementene var arbeidet med kildene. I dette avsnittet vil jeg argumentere for at Dahl hadde et **funksjonelt** kildebegrep. Dette er spesielt relevant for min problemstilling ved at utnyttelse av kildematerialet fremheves som selve utgangspunktet for dannelsen og begrunnelsen av en historisk påstand/teori.

I forrige avsnitt viste jeg at rester fra fortiden, var det materialet som Dahl oppfattet som grunnlaget for historiefagets ideografiske beskrivelser og forklaringer av fortidige hendelser. Dahls kildebegrep er formet rundt selve *prosessen* som dette materialet inngår i når historikere arbeider. Restene fra fortiden *brukes* til å begrunne påstander om fortiden. Bruken av materialet som kilde beskrives av Dahl slik: «Altså: «P bruker X til å prøve (begrunne) H».»³¹³ Dahl legger med andre ord et utpreget funksjonelt kildebegrep til grunn for sin kritiske empirisme.³¹⁴ Det dreier seg for Dahl om en fremhevelse av den: «funksjonelle karakter som begrepet bør ha».³¹⁵ Selve kravet Dahl setter til at rester fra fortiden skal kalles et historisk materialet, er nettopp at det blir brukt i en forskningssammenheng.³¹⁶ Ingenting er derfor i prinsippet utelukket som historisk kilde. Så lenge et materialet kan brukes til å begrunne et utsagn om fortiden, er det ingen videre begrensning.

Teorier

I dette avsnittet vil jeg redegjøre for Dahls syn på historiske teories karakter. Også her fører Dahl posisjoner som lar seg spore tilbake til Dahls analytiske periode. De epistemiske konsekvenser av teories syntaktiske og semantiske egenskaper preger fremstillingen. Blant annet ved at et prinsipp om **komposisjonalitet** ligger til grunn for deler av Dahls tenkning rundt historiske teorier.

³¹¹ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 103.

³¹² Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 103.

³¹³ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 32.

³¹⁴ Dahl nevner eksplisitt at det finnes ansatser til et funksjonelt kildebegrep hos Kristian Erslev, (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 31.

³¹⁵ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 31.

³¹⁶ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 31.

For Dahl er det slik at teorier alltid er tentative. Dette gjelder begrepene teori, hypotese, påstand, og fakta. For Dahl kvalifiserer ingen historiske utsagn til en status som absolutt sikre utsagn. Dette er et syn på teoriens epistemiske status som også ble frontet i Karl Poppers vitenskapsteori.³¹⁷

Allikevel er det slik at det søkes å formulere så sikre teorier som mulig. Jeg mener denne tentative holdningen springer ut av Dahls skille mellom menneskets epistemiske muligheter og Dahls syn på sannhet.³¹⁸ I ytterste konsekvens synes Dahl å mene at en teori kan være falsk, till tross for at all evidens tilsynelatende bekrefter teorien.

Et annet bærende trekk i Dahls vitenskapsteori er at teoriens karakter er like avgjørende som teoriens empiriske bevisgrunnlag når det skal fremsettes en begrunnelsesstatus. For Dahl er det slik at teoriens karakter er bestemt av teoriens formulering. I avsnittet *Avgjørbarhet i GM* viste jeg hvordan Dahl satte visse krav til formuleringen av en teori, for at den skulle kunne regnes som avgjørbar. At formulering er sentralt for teoriens karakter er en tilbakevendende tematikk i GM. Dahl skriver om falsifiserbarhet: «Dette kan også hevdes som et krav om at et utsagn skal være slik formulert at det overhodet *kan* stå i bestemt motsigelse til andre utsagn.»³¹⁹ I ovenstående sitat er det altså ingen tvil om at formuleringen er det som skiller falsifiserbare teorier fra ikke-falsifiserbare teorier.³²⁰ Det samme gjelder subsumerbarhet, det er formuleringen som avgjør om et begrep er subsumerbart eller ikke for Dahl.³²¹ Nå som jeg har vist at for Dahl er det formuleringen som bestemmer hvilke egenskaper en teori har, vil jeg undersøke hvilke egenskaper/karakter Dahl mener konkrete teorier har.

Teoriens tilknytning til kilden er et godt utgangspunkt for å forklare hvordan Dahl mener teoriens formulering former teoriens karakter og spesielt dens begrunnelsesstatus. Dahl skiller mellom kildeobservasjoner og realhistoriske teorier som går utover kildeobservasjonen. En kildeobservasjon formuleres ofte med direkte eller indirekte sitat.³²² Et eksempel Dahl gir er Andreas Holmsens avlesning av lensregnskap.³²³ Kildeobservasjoner forholder seg rimelig direkte til kildens

³¹⁷ Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery* (New York: Routledge Classics, 2002), 281.

³¹⁸ Dahls skille mellom epistemiske muligheter og sannhet, har jeg tidligere belyst i *avsnittet et progressivt vitenskapssyn*, samt i delkonklusjonen for HM.

³¹⁹ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 102.

³²⁰ Se avsnittet *Avsluttende bemerkninger om ÅP* for utdypning av hva falsifiserbarhet innebærer.

³²¹ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 102.

³²² Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 83.

³²³ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 83.

egenskaper og er derfor relativt enkle å begrunne.³²⁴ Dahl sammenligner blant annet kildeobservasjoner med instrumentavlesninger i naturvitenskapene.³²⁵ Ofte brukes kilden derimot til å begrunne realhistoriske utsagn som går utover kildeobservasjonen, og beskriver fortidige fenomener. Med dette vil jeg drøfte Dahls syn på realhistoriske utsagn.

Dahl deler de realhistoriske teorier inn i elementære og sammenfattende utsagn.³²⁶ Elementære utsagn er ifølge Dahl de utsagn som omtaler en handling utført av en person på et gitt tidspunkt.³²⁷ Et sammenfattende utsagn omtaler flere handlinger utført av flere personer over en lengre tidsperiode.³²⁸ Omfanget til de sammenfattende realhistoriske utsagn, er et tema som står i en særstilling hos Dahl. Sammenfattende teorier med stort omfang er ifølge Dahl selve målet for historieforskningen. Begrunnelsesvanskene av disse sammenfattende teorier synes derimot å være symmetrisk med teorienes omfang.³²⁹ Jeg forstår dette dels som en konsekvens av at omfattende teorier inneholder flere påstander sammenlignet med singulære påstander. Dahl skriver at omfattende teorier inneholder flere påstander som er: «Kjedet sammen på forskjellig vis».³³⁰ Alle disse påstandene må igjen begrunnes direkte i et kildematerialet.³³¹ Måten de kan begrunnes direkte i et kildematerialet på er ved å separere alle elementene som inngår i en sammensatt teori, og begrunne dem enkeltvis. Dette kommer klart frem i følgende passasje:

Sammenfattende utsagn vil i prinsippet kunne oppløses i forskjellige kombinasjoner av mindre omfattende utsagn, og begrunnelsen av slike sammenfattende utsagn vil tilsvarende kunne reduseres til begrunnelsen av disse enkeltutsagn i deres innbyrdes logiske relasjoner.³³²

I det ovenstående sitat uttrykker Dahl det prinsippet om **komposisjonalitet** jeg hevdet i avsnittet *Tesen om logikk språk og empiri* fra kapittel 3. Dette ved at sammenfattende utsagn består av og er

³²⁴ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 83. Legg merke til at Dahl hevder at kilder har egenskaper. Noen vil kanskje oppfatte dette som uttrykk for et materielt kildebegrep, og at dette motsier min påstand om at Dahl hadde et funksjonelt kildebegrep. Min oppfatning er at Dahl mener at kilder har egenskaper, men at det er bruken av kilden som er avgjørende i en forskningsprosess. Jeg mener en slik posisjon bør regnes som uttrykk for et funksjonelt kildebegrep. Det er heller ingen kontradiksjon ved et slikt kildebegrep.

³²⁵ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 83.

³²⁶ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 84.

³²⁷ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 84.

³²⁸ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 84.

³²⁹ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 84-85.

³³⁰ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 98.

³³¹ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 85.

³³² Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 113. Legg merke til at det er en slik reduksjon Dahl hevder er umulig for kausale teorier i ÅP. Se spesielt avsnittet *premissene for uavgjørbarhet*.

reducerbare til kombinasjoner av enkeltutsagn. For Dahl er det også slik at enkeltutsagnenes forhold til hverandre byr på særegne problemer for sammenfattende utsagn. Det er ikke bare slik at omfattende utsagn inneholder flere påstander som må begrunnes, men totaliteten av påstander må være motsigelsesfrie. I det som følger vil jeg derfor argumentere for at Dahl setter et krav om intern koherens, til sammenfattende teorier.

Som sagt mener Dahl at en sammenfattende teori er **kjedet sammen** av flere påstander. Disse påstandene blir ofte kjedet sammen gjennom en: «(«og»-forbindelse).»³³³ Dette betyr etter mitt skjønn at et sett med rimelig enkle påstander $p \cdot q$ kan tilføyes flere påstander og inngå i utledelsen av en empirisk konsekvens, for eksempel slik: $((p \cdot q \cdot r \cdot t) \rightarrow s)$. Et krav Dahl setter til formuleringen av en slik sammensatt teori er at den er koherent.³³⁴ Dette betyr at elementene i teorier ikke kan være kontradiktoriske, de må altså kunne være sanne samtidig. Dahl uttrykker dette slik: «Det er et minimalt krav til den indre enhet i slike sammenhenger at de skal være *motsigelsesfri*, at de enkelte elementer ikke skal stå i strid med hverandre.»³³⁵ Sammenfattende utsagn står altså i en særstilling i Dahls vitenskapsteori. Sammenfattende utsagn er selve formålet for historisk forskning, samtidig som de byr på de mest omfattende utfordringer.

Legg merke til at Dahls utsagn om at teorier er kjedet sammen på forskjellige måter hovedsakelig er et syntaktisk anliggende. Undersøkelsen av syntaks er nettopp undersøkelsen av språkets struktur. At Dahl fremhever historiske teories syntaks, kommer fram i Dahls korte drøftelse av de syntaktiske egenskapene til teorier som bygger på forestillingen om lovmessighet. Teorier som bygger på historiske lover innebærer ofte kondisjonalen hvis a så b og den logiske termen alle.³³⁶ Det samme gjelder årsaksforklaringer som ofte innebærer de logiske termene nødvendighet eller umulighet.³³⁷

Estetiske, pragmatiske og intellektuelle momenter i historieforskningen

I min analyse av Ottar Dahls analytiske periode, har jeg hevdet at Dahl holder en korrespondanseteori for sannhet. Også i GM spiller Dahls syn på sannhet en utpreget rolle. I dette avsnittet vil jeg vise hvordan Dahl drøfter estetiske, pragmatiske og intellektuelle momenter i historieforskningen. Et sentralt poeng vil være å vise at Dahl fremhever det intellektuelle moment i

³³³ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 98.

³³⁴ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 98.

³³⁵ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 98.

³³⁶ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 88.

³³⁷ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 89.

historieforskningen, og hvordan det intellektuelle moment er bestemt av søken etter sannhet. Det er også slik at notatene fra Dahls metodeundervisning ved Universitet i Oslo tar for seg estetiske, pragmatiske og intellektuelle momenter i historisk forskning. Jeg avslutter derfor avsnittet med en drøftelse av hva disse notatene kan fortelle om GM.

I GM skiller Dahl mellom tre hovedmomenter i historisk forskning. Et estetisk, et pragmatisk og et intellektuelt. Ifølge Dahl er det slik at styrkeforholdet mellom disse momentene, i stor grad vil påvirke forskningsresultatet.³³⁸ Dahl skriver: «Disse holdninger vil prege historikerens problemvalg og utformingen av hans teorier.»³³⁹ Jeg vil ta for meg Dahls syn på disse momentene hver for seg. Først det estetiske. Det estetiske moment i historieforskningen kjennetegnes ifølge Dahl ved fokus på fremstillingsform.³⁴⁰ Forskere med en hang for det estetiske vil etterstrebe eleganse, dramatikk og spenning, kort sagt bruke det prosaiske element i historieforskningen for sine skjønnlitterære egenskaper. Dahl fremhever for eksempel at historikere i renessansen betonet skjønnlitterære kvaliteter.³⁴¹ Problemet Dahl knytter til en sterk betoning av det estetiske moment, er at det kan gå på bekostning av forskningens sannhetsverdi.³⁴² Dahl skriver om estetiske faktorer i historieskrivningen: «Det er lett å se at slike faktorer i høy grad har gjort seg gjeldene i historieforskning og –skrivning, til dels i en slik grad at kravet om *sannhet* ble trengt i bakgrunnen.»³⁴³ Det er et bærende preg i Dahls drøftelse av både det estetiske og pragmatiske moment, at deres plass i forskningen kun er berettiget så lenge det ikke går på bekostning av sannhet.

Det er derimot ingen nødvendig motsetning mellom det estetiske moment og sannhet for Dahl. Det estetiske moment kan brukes til å fremheve forskerens søken etter sannhet. Faktisk er det slik at Dahl mener den høyeste form for spenning, skapes ved at vi får svar på spørsmål. Dahl skriver: «Her vil det, tror jeg, være enighet blant skjønnere om at det er de rent teoretiske eller «logiske» elementer som gir den høyeste form for spenning.»³⁴⁴ Å følge historikerens teorier, teser,

³³⁸ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 122-123. Legg merke til hvordan forskerens teoretiske preferanser var svært fremtredende i Dahls analyse av Bull og Koht.

³³⁹ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 122-123.

³⁴⁰ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 122-123.

³⁴¹ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 122-123.

³⁴² Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 122-123.

³⁴³ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 122-123. Legg merke til at Dahl i dette sitatet skiller mellom historieforskning og skrivning. Jeg har ikke funnet at dette skillet spiller noen rolle i hans øvrige forfatterskap.

³⁴⁴ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 133-134.

deduksjoner og konklusjoner er for Dahl, mer spennende enn: «noen kriminalroman.»³⁴⁵ For Dahl er det altså i utgangspunktet ingen motsetning mellom estetiske momenter i forskningen og sannhet. Dette kommer klart frem i følgende sitat: «Og det er her ingen motsetning, men en nøye sammenheng mellom spenning og sannhetskrav.»³⁴⁶ Det er allikevel tydelig at spenning og andre estetiske momenter, kun kan aksepteres hvis det tidligere nevnte sannhetskrav oppfylles. Med dette vil jeg drøfte Dahls syn på det pragmatiske moment i historieforskningen. Jeg vil hevde at Dahls tenkemåte rundt det pragmatiske moment har likhetstrekk til hans tenkning rundt det estetiske. Dette ved at pragmatiske momenter aksepteres, så lenge sannhetskravet er oppfylt.

Det pragmatiske moment kjennetegnes ifølge Dahl ved historieforskningens forhold til samfunnsmessige, ideologiske og praktiske aspekter.³⁴⁷ Det sentrale spørsmål er i hvilken grad historieforskningen bør frembringes av historikeren med formål om å påvirke samtiden, eller i hvilken grad hans resultater bør brukes av andre til å påvirke samtiden.³⁴⁸ Dahls svar på dette spørsmål synes å være at pragmatiske ambisjoner, er berettiget så lenge sannhetskravet er oppfylt. Dahl skriver om sammenhengen mellom å bedømme historiske hendelser og sannhet: «Det er både logisk og psykologisk fullt mulig å beskrive og forklare riktig det som man samtidig roser eller fordømmer.»³⁴⁹ Det samme gjelder politiske ambisjoner, de fører ikke nødvendigvis til falske teorier. Dahl skriver: «En teori som er sprunget ut av et partistandpunkt, kan meget vel være riktig.»³⁵⁰ Det er altså tydelig at for Dahl er estetiske og pragmatiske momenter i historisk forskning velkomne så lenge kravet om sannhet er oppfylt. Dette betyr også at det er sannhet som har forrang i forskningen. Dahl konkluderer således sin drøftelse av det pragmatiske moment, med følgende formulering: «Vårt standpunkt til de egentlige historiske vurderinger vil vi her kort summere slik: De er egentlig historieforskningen uredkommende, men ikke så farlige som mange er tilbøyelig til å tro.»³⁵¹ Med dette vil jeg drøfte Dahls syn på det han kaller det intellektuelle moment i historisk forskning.

³⁴⁵ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 134.

³⁴⁶ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 134.

³⁴⁷ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 122-123.

³⁴⁸ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 123. Det er viktig å se Dahls synspunkter angående historieforskningens pragmatiske element i sammenheng med hans analyse av Bull og Koht fra 1952.

³⁴⁹ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 129.

³⁵⁰ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 131.

³⁵¹ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 129.

Det tredje moment Dahl tar opp til drøfting, er det intellektuelle. Det intellektuelle moment kjennetegnes ved søken etter nettopp sannhet.³⁵² Dahl mener dette er et moment: «som i sin renhet fremtrer som et krav om sannheten for dens egen skyld, og om forskningens frihet fra sosialt engasjement.»³⁵³ I sin drøftelse av de to første momentene fremhever Dahl hvordan en sterk betoning av estetiske eller pragmatiske momenter kan underminere sannhetsverdien til forskningen.³⁵⁴ Det er liten tvil om at Dahl mener det intellektuelle moment, har forrang i historisk forskning. De øvrige momenter, bør ikke komme på bekostning av det intellektuelle. At Dahl betoner det intellektuelle moment kommer klart frem i følgende sitat: «Det vil fremgå av det som er sagt foran, at jeg i hovedsaken vil hevde et «intellektuelt» og «objektivistisk» grunnstandpunkt.»³⁵⁵ Et spørsmål blir derfor i hvilken grad Dahl mener erkjennelse av sannhet er mulig.

Dahl vier ikke mye plass til diskusjonen av historiske teories ontologiske status eller ontologiske forpliktelse. Han nøyer seg med å hevde at den historiske fortid har eksistert, og at vi kan erkjenne deler av denne fortiden gjennom kildematerialet.³⁵⁶ Til tross for at Dahl gir snever informasjon på dette området, er dette imidlertid viktig informasjon for å forstå hva Dahl legger i sannhet, og muligheten for å erkjenne sannhet. En ontologisk realisme synes å være en forutsetning for den type korrespondanseteori jeg har hevdet Dahl holder. Den epistemiske mulighet for sannhet, er for Dahl direkte knyttet til fortidens eksistens. Dahl skriver: «Det blir her spørsmål dels om historiske teorier svarer til virkeligheten, dels om de kan sies å ha *almengyldig karakter*.»³⁵⁷ Dette sitatet bekrefter at Dahl fremdeles holder en korrespondanseteori for sannhet i GM, men det legges til noen nyanser. For at en teori skal svare til virkeligheten, trenger den kun å svare til de elementer av virkeligheten den omtaler. Dette kommer frem slik: «Sannhetskravet innebærer m.a.o. ikke at man skal si *alt*, men at det man velger å si, skal være *riktig*.»³⁵⁸ Dette er en viktig nyanse i Dahls syn på sannhet. Kravet om en total beskrivelse eller total forklaring er ifølge Dahl et forfeilet krav.³⁵⁹ Avvisningen av en total forklaring, er også konsistent med Dahls vektlegging av det syntaktiske og semantiske aspekt ved teoridannelse. Kun det som omtales, trenger å korrespondere med kildene. Så kommer spørsmålet om muligheten for allmenngyldig erkjennelse av det *riktige*.

³⁵² Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 122-123.

³⁵³ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 122-123.

³⁵⁴ Det er interessant at Dahl aldri nevner at en betoning av sannhet, kan underminere estetiske og pragmatiske momenter.

³⁵⁵ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 131.

³⁵⁶ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 125.

³⁵⁷ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 125.

³⁵⁸ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 126.

³⁵⁹ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 124.

Dahls standpunkt her er at all erkjennelse, må ha et utgangspunkt som forskerne ikke kan bevise, men som forskerne velger å akseptere.³⁶⁰ Dahl skriver: «Til dette er primært å svare at ingen vitenskapelige teorier er «tvingende» eller «gyldige» for andre enn de som aksepterer visse logiske og metodiske grunnforutsetninger.»³⁶¹ Med andre ord er ikke en logisk deduksjon overbevisende for andre enn de som aksepterer logiske slutningsregler. All vitenskapelig aktivitet starter altså med et relativt ubegrunnet valg. Når visse grunnprinsipper blir akseptert, er det derimot mulig å avgjøre hvordan en teori forholder seg i forhold til disse prinsippene. Dahl skriver: «At det er mulig å oppnå intersubjektiv enighet om *i hvilken grad* en historisk teori er begrunnet, m.a.o. at det er mulig å bli enig om hva man vet og hva man ikke vet.»³⁶² Selv om Dahl mener dette er mulig, er det også mye som tyder på at han ikke mener det er enkelt å oppnå enighet. Som i sin hovedoppgave hevder Dahl at forskeren alltid er bundet av sine intellektuelle forutsetninger,³⁶³ og forskere har vel sjeldent identiske forutsetninger. Til tross for vanskelighetene lyder konklusjonen fra Dahl:

Og det er mulig med tilstrekkelig grad av sikkerhet å skille mellom mer og mindre vel begrunnede teorier. Mer trenges ikke for å hevde at «objektivitet» i en rimelig forstand er mulig i historieforskningen.³⁶⁴

På grunnlag av denne muligheten for å skille mellom mer og mindre begrunnede teorier, fremhever Dahl at jakten på best mulig begrunnede teorier er forskningens primære mål. Dette kommer klart frem i følgende passasje: «Jeg vil se den rent teoretiske erkjennelse som forskningens mål, og vil hevde en begrenset «objektivitet» som et realistisk og gjennomførbart krav til forskningen.»³⁶⁵ I andreutgaven av GM finnes det et forord der Dahl utdyper forholdet mellom det intellektuelle og politiske/pragmatiske moment i historisk forskning. Her kommer det frem at Dahl mener det intellektuelle moment kan ha en klar ideologikritisk funksjon. Denne ideologikritiske funksjon synes å legitimere Dahls krav om søken etter sannhet. Dette kommer fram i følgende passasje: «God politikk kan ikke baseres på dårlige teorier.»³⁶⁶ Dette er et synspunkt som får en markert rolle i Dahls andre metodebok, *Problemer i historiens teori*.³⁶⁷

³⁶⁰ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 127.

³⁶¹ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 127.

³⁶² Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 128.

³⁶³ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 128. Samme standpunkt kommer klart frem i Dahls analyse av Bull og Koht. Se spesielt avsnittet empiriens teoriavhengighet.

³⁶⁴ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 131.

³⁶⁵ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 131.

³⁶⁶ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, andre utgave 1980), 6.

³⁶⁷ Se avsnittet *Verdienes rolle i historisk forskning* fra kapittel 5 for Dahls drøftelse av ideologikritikk.

Notatene fra Dahls metodeundervisning antyder at Dahls skille mellom estetiske, pragmatiske og intellektuelle momenter i historieforskningen, har opphav i Dahls lesning av Ernst Bernheim. Hos Bernheim finnes det ifølge Dahl en inndeling av historieforskning i tre momenter.³⁶⁸ Et moment som er preget av å: «fortelle om fengslende begivenheter».³⁶⁹ Et annet pragmatisk moment med formål om å: «bruke de historiske begivenheter til å illustrere moralske, religiøse, politiske normer eller læresetninger».³⁷⁰ Og et tredje moment som kjennetegnes av: «et rent erkjennelsesbehov, en rent intellektuell interesse».³⁷¹ Dahl legger til om dette siste momentet hos Bernheim:

Dette er da det som vi i vår tid vil se som det fundamentale i historieforskningen som i all vitenskap: trangen til å vite og forstå uten andre bi- motiver.

For meg er det betydelig sammenfall mellom disse tre momentene og de tre momentene Dahl presenterer i GM. Dahl legger til at han finner Bernheims tre momenter interessante, men at de vil fremstå klarere: «om man modifierer hans begreper noe.»³⁷²

Avsluttende bemerkninger om GM

Hensikten med mine avsluttende bemerkninger er å skape sammenheng og oversikt. I de foregående kapitler har jeg gjort dette ved å dels kontekstualisere, dels utdype sentrale aspekter ved delkomponentene i Dahls vitenskapssyn. Denne argumentasjonen har langt på vei fungert som begrunnelse for en beskrivelse av delkomponentene som konstituerer Dahls vitenskapssyn hver for seg. Jeg har derimot vært avventende med å drøfte sammenhengen mellom delkomponentene i Dahls vitenskapssyn. Med GM mener jeg at det foreligger tilstrekkelig evidens for delkomponentenes innhold hver for seg, til å kunne drøfte sammenhengen mellom komponentene. Drøftelsen vil være forenklerende, dens formål er å gi en fremstilling av de viktigste relasjonene mellom delkomponentene i Dahls vitenskapssyn.³⁷³ Kontinuiteten i Dahls vitenskapssyn gjør at det

³⁶⁸ Ottar Dahl, *Bernheim*, (RA/PA-0935/H/L0008, udatert), 1.

³⁶⁹ Ottar Dahl, *Bernheim*, (RA/PA-0935/H/L0008, udatert), 1.

³⁷⁰ Ottar Dahl, *Bernheim*, (RA/PA-0935/H/L0008, udatert), 2.

³⁷¹ Ottar Dahl, *Bernheim*, (RA/PA-0935/H/L0008, udatert), 3.

³⁷² Ottar Dahl, *Bernheim*, (RA/PA-0935/H/L0008, udatert), 3.

³⁷³ Forenklerende beskrivelser har vært emne for omfattende debatt. Hvis vi derimot skal ta det anerkjente prinsippet om Ockhams barberkniv på alvor, tilsier dette at forenklinger er både fruktbare og ønskelige så lenge man er bevisst deres reservasjoner. En sammenfattet drøftelse, både av problemer og fruktbarhet ved forenklinger, samt Ockhams barberkniv, finnes i Odd Wormnæs, *Vitenskapsfilosofi* (Oslo: Gyldendal, 2002), 44.

er tilstrekkelig å fremsette en sammenfattende beskrivelse av **sammenhengen** mellom delkomponentene (A), (B), (C) og (D),³⁷⁴ som gjelder for samtlige perioder i Dahls forfatterskap.

Jeg vil starte drøftelsen med utgangspunkt i Dahls syn på sannhetsbetingelser. Jeg har hevdet at Dahls syn på sannhetsbetingelser er en korrespondanseteori, som kan beskrives slik: En påstand p er sann, hvis og bare hvis, den korresponderer med et saksforhold p. Korrespondanse angår altså relasjonen mellom en påstand p og et saksforhold p. For Dahl er det slik at påstanden p består av syntaktiske og semantiske elementer. Spesielt monografiene som jeg behandlet i kapittel 2 og 3 fra Dahls analytiske periode, antyder at det er de syntaktiske og semantiske elementene som konstituerer den språklige delen av korrespondanserelasjonen for Dahl. Dette er hovedelementene i Dahls syn på sannhetsbetingelser. Dette synet på korrespondanseteorien har derimot konsekvenser som strekker seg utover selve beskrivelsen av sannhetsbetingelsene. Å hevde at språket kan korrespondere med et saksforhold, innebærer blant annet at det må eksistere et saksforhold for språket å korrespondere med osv.

Dette antyder at Dahls syn på sannhetsbetingelser har ontologiske forpliktelser som strekker seg utover selve sannhetsbetingelsene. Dette kommer fram ved at Dahl oppfatter korrespondanse som en faktisk relasjon mellom språket og saksforhold, til motsetning fra en relasjon mellom språket og vår oppfatning av saksforhold osv. Dette betyr at for Dahl eksisterer saksforhold uavhengig av noens persepsjon av saksforholdene. Det samme gjelder forholdet mellom språket og saksforhold. Dette er den samme realistiske varianten av korrespondanseteorien som finnes hos både Karl Popper og Alfred Tarski.³⁷⁵

Dahls syn på avgjørbarhet må ses opp mot Dahls syn på korrespondanse som en faktisk relasjon mellom språk og saksforhold. Når korrespondanse anses som en faktisk størrelse, kommer spørsmålet om hvordan det er mulig å vite om korrespondanse mellom påstand og saksforhold foreligger. For Dahl er det nødvendig med innsikt både i de språklige og de empiriske elementene av korrespondanserelasjonen, for å kunne vite om relasjonen foreligger.³⁷⁶ Først må vi forstå hva vi

³⁷⁴ (A) En redegjørelse for Ottar Dahls sannhetsbetingelser (semantikk). (B) En redegjørelse for Ottar Dahls syn på avgjørelse av sannhetsverdi (epistemologi). (C) En redegjørelse for Ottar Dahls generelle sannhetsteori. (D) En redegjørelse for Ottar Dahls syn på ikke-vitenskapelige faktorerens rolle i vitenskapelig forskning.

³⁷⁵ Jeg behandler korrespondanseteorien til Tarski i konklusjonen til kapittel 2. For Poppers realistiske variant av korrespondanseteorien se, Karl Popper, «Philosophical Comments on Tarski's Theory of Truth» i *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach* (London: Oxford University Press, 1972), 319-340.

³⁷⁶ Se blant annet avsnittet *Avgjørbarhet i GM* fra kapittel 4 for en eksplisitt drøftelse av hvordan både språklig forståelse, samt empirisk evidens er kriterier Dahl setter for avgjørbarhet.

påstår, deretter må vi tolke empirisk evidens for å sjekke om empirien er konsistent med det vi påstår. For Dahl blir begrepsanalysen metoden for å få innsikt i påstandens mening,³⁷⁷ og kildekritikken metoden for å tolke empirisk evidens. Vi bruker altså vår oppfatning av virkeligheten (erfaring) og våre begrepsanalytiske kunnskaper når vi forsøker å avgjøre om korrespondanserelasjonen foreligger. Den viktige nyansen her er at korrespondanserelasjonen slik Dahl oppfatter den, foreligger uavhengig av vår erfaring. Vi er derimot avhengige av erfaring når vi forsøker å gripe om korrespondanserelasjonen faktisk foreligger. En påstand vil altså ha en avgjort sannhetsverdi i det øyeblikket påstanden er uttrykt, men den vil være ukjent før vi undersøker om relasjonen foreligger ved hjelp av vår erfaring. Den fallibilismen Dahl uttrykker må ses i sammenheng med Dahls faktuelle oppfatning av korrespondanserelasjonen. Selv om korrespondanserelasjonen skulle foreligge ontologisk mellom en påstand og et saksforhold, er det i prinsippet umulig å vite med absolutt sikkerhet at den foreligger. Dette betyr at Dahl anser menneskets epistemiske evner som prinsipielt begrensede og feilbarlige. Avgjørbarhet er derfor den mest fullstendige begrunnelsestilstanden, men i ytterste konsekvens kan også de påstander vi regner for avgjorbare vise seg å være feil.

Delkonklusjon

GM representerer begynnelsen på Ottar Dahls grunnlagsteoretiske periode. Perioden kjennetegnes ved at Dahl formulerer sine vitenskapsteoretiske posisjoner til en grunnlagsteori for historisk forskning. Det er denne grunnlagsteorien Dahl selv omtaler som “kritisk empirisme”.

Basert på analysen av GM kan følgende slutninger trekkes med hensyn til problemstillingens (A), (B), (C) og (D).³⁷⁸ I GM er det tydelig at Dahls syn på (A) fremdeles er korrespondanseteorien for sannhet. Dette synet på sannhetsbetingelser spiller en grunnleggende rolle i Dahls kritiske empirisme. I Dahls drøftelser av kilder, kildebegrep, teoridannelse, og begrunnelse, er det tydelig at korrespondanse er en tilstand som skal foreligge mellom forskerens påstander og det empiriske materialet. Dahls drøfting av teories egenskaper gir utdypende informasjon om dette forholdet. For Dahl er det slik at teorier primært består av påstander som er kjedet sammen av komponenter. For å teste en teori, må forskeren sjekke om alle komponentene korresponderer med kildematerialet. Her

³⁷⁷ Dahls analytiske periode, er som jeg har hevdet i oppgavens tese, karakterisert ved at Dahl ønsker større innsikt i teories språklige aspekter, gjennom begrepsanalyse.

³⁷⁸ (A) En redegjørelse for Ottar Dahls sannhetsbetingelser (semantikk). (B) En redegjørelse for Ottar Dahls syn på avgjørelse av sannhetsverdi (epistemologi). (C) En redegjørelse for Ottar Dahls generelle sannhetsteori. (D) En redegjørelse for Ottar Dahls syn på ikke-vitenskapelige faktors rolle i vitenskapelig forskning.

er det tydelig at Dahl har beholdt det prinsippet om komposisjonaltet som spilte en sentral rolle i ÅP.

I min drøftelse av Dahls syn på avgjørbarhet i GM kommer det frem at avgjørbarhet, slik Dahl beskriver konseptet i GM, har vært et bærende konsept i Dahls analytiske periode. Dahls beskrivelse av avgjørbarhet i GM er fullstendig i tråd med hans analyse av Bull og Koht, samt hans drøftelse av begrunnelse i ÅP. Forskjellen er at Dahl tidligere har unngått å anvende den tekniske termen avgjørbarhet. I tillegg til å anvende den tekniske termen avgjørbarhet, gir Dahl noen spesifiseringer angående hans forståelse av konseptet. Det kommer nå eksplisitt frem at det foreligger visse krav til en teoris formulering og forhold til empirisk materiale for at avgjørbarhet skal foreligge. Med hensyn til problemstillingens (A), (B), (C) og (D), er Dahls syn på avgjørbarhet viktig for forståelsen av samspillet mellom (A) og (B). Dette ved at Dahl presiserer at en påstand p , er avgjørbar hvis, og bare hvis, en påstand p er formulert med en viss relasjon til et saksforhold. Hvis påstanden ikke kan konfronteres med et saksforhold, er det ingen måte å teste om sannhetsbetingelsene (A) er avgjørbare (B).

For (C) kan det konkluderes at Dahls generelle sannhetsteori er preget av realisme og fallibalisme. Realisme ved at sannhet synes å eksistere som et forhold mellom påstander og saksforhold. Vår erkjennelse av dette forholdet er derimot sterkt fallibalistisk. Dahl holder derimot en progressiv posisjon med hensyn til fallibalisme. Dette ved at vi gjennom falsifisering av teorier kan komme nærmere sannhet.

I sin grunnlagsteori gir Dahl eksplisitte synspunkter på ikke vitenskapelige faktorerens rolle i vitenskapelig forskning, og GM er derfor en verdifull kilde til Dahls syn på (D). Dette skiller seg noe fra Dahls analytiske periode, der kun HM inneholder omfattende drøftelser av det ikke-vitenskapelige. I GM fokuserer Dahl spesielt på estetiske og pragmatiske faktorer i historisk forskning. Dahls drøftelse sentrerer seg rundt de estetiske og pragmatiske faktorerens forhold til sannhet. Etter mitt skjønn holder ikke Dahl et symmetrisk forhold mellom sannhet og de øvrige faktorer. Dette betyr at en forsker som produserer en estetisk eller pragmatisk orientert teori, ikke nødvendigvis produserer en sann eller falsk teori. Det er imidlertid slik at disse faktorene kan ha påvirkning på sannhetsverdien til en teori. Dette ved at en sterkt pragmatisk orientert forsker kan manipulere data etter sine pragmatiske ambisjoner. Dahls eget standpunkt er at pragmatiske og estetiske faktorer i historisk forskning er akseptable så lenge de ikke kommer i konflikt med kravet om sannhet.

Kapittel 5

Problemer i historiens teori

I forrige kapittel hevdet jeg at Dahls første metodebok (GM) fra 1967 innledet den grunnlagsteoretiske periode i Dahls forfatterskap. I 1986 publiserte Dahl en ny metodebok under tittelen *Problemer i historiens teori* (heretter forkortet PT), og jeg anser derfor verket som en forlengelse av Dahls grunnlagsteoretiske periode. Et spørsmål som raskt melder seg, er hvilke intensjoner Dahl hadde ved å publisere en ny metodebok. I innledningen til andre utgave av GM responderer Dahl på at GM ble kritisert for innslag av positivisme.³⁷⁹ Dahl uttrykker også et ønske om å reformulere passasjer som han oppfatter som misvisende, men legger til at en slik reformulering ville kreve en ny metodebok.³⁸⁰ Antakeligvis er PT Dahls forsøk på en slik reformulering. I innledningen til PT hevder Dahl at et formål med den nye metodeboken er å utdype emner som ikke ble tilstrekkelig dekket av hans første metodebok.³⁸¹ Til tross for Dahls ambisjoner om å utdype nye områder i PT, er det vitenskapsteoretiske innholdet, etter mitt skjønn, langt på vei det samme som i Dahls tidligere metodebok. Dette må ikke misforståes. Dahl tilføyer nye emner i PT, han tilnærmer seg også innholdet på en annerledes måte, men de aspekter som Dahl tilføyer sin grunnlagsteori i PT, konstituerer ikke et teoretisk brudd med posisjoner Dahl tidligere har holdt. Dette er også et aspekt Dahl selv nevner i innledningen til PT, i følgende passasje:

Om resultatet for en stor del er blitt at jeg har gjentatt meg selv i en litt mer omstendelig form, kan det være et beklagelig uttrykk for intellektuell stagnasjon, men man kan kanskje også tolke det mer optimistisk, som en bekreftelse av synsmåtenes holdbarhet.³⁸²

Det ovenstående sitat innbyr til en dels komparativ analyse av posisjoner i PT og Dahls øvrige forfatterskap, med sikte på å drøfte min tese om kontinuitet i Dahls vitenskapssyn.

Mennesket som utgangspunkt for historiefagets egenart

Som i GM drøfter Dahl i PT historiefagets egenart som fag. I min analyse av GM hevdet jeg at Dahl betonte tiden og kildekritikken, altså et objekt og en metode, som historiefagets særegne aspekter. I dette avsnittet vil jeg argumentere for at det ikke foreligger noe brudd i Dahls syn på hvilke faktorer som gjør historiefaget særegent i GM og PT. Det er fremdeles slik at Dahl anser tiden og kildekritikken som unike for historiefaget i PT. Til tross for dette, er det slik at Dahl i langt større

³⁷⁹ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, andre utgave 1980), 6-7.

³⁸⁰ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, andre utgave 1980), 6-7.

³⁸¹ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 5.

³⁸² Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 5.

grad fremhever historiefagets menneskelige aspekt, som konstituerende for historiefagets særegenhet i PT.

I PT presenterer Dahl langt på vei de samme faktorene som i GM, når historiefagets særegenhet skal forklares. Fortiden beskrives som en faktisk fortidig størrelse,³⁸³ som ikke lenger kan observeres direkte.³⁸⁴ Det er også slik at de fortidige hendelser er av unik art og historiefaget kjennetegnes derfor av sin ideografiske karakter.³⁸⁵ I PT synes Dahl å legge vekt på at disse aspektene har mennesket som utgangspunkt. Ifølge Dahl undersøker ikke historikere fortiden i seg selv, men menneskelig aktivitet i fortiden. Historiefaget er ikke ideografisk uten grunn, det er ideografisk fordi menneskelig aktivitet ikke er lovmessig. Dahl skriver: «På dette grunnlag kan man vanskelig si stort mer enn at historie omfatter mennesker og menneskelige forhold i fortiden, og at intet menneskelig er den fremmed.»³⁸⁶

Med Dahls utheving av det humanistiske aspekt i historiefaget, får også tenkere som Wilhelm Dilthey, Robin George Collingwood, Benedetto Croce, Karl-Otto Apel og Jurgen Habermas en plass i fremstillingen.³⁸⁷ Til tross for at Dahl vier disse tenkere en mer uthevet rolle i PT sammenlignet med GM, er det vanskelig å si noe om graden eller arten av påvirkning disse tenkerne har hatt på Dahls egen tenkning.

Sett under ett er den ovenstående argumentasjonen Dahl legger frem i PT for historiefagets særegenhet konsistent med den argumentasjonen Dahl fremla i GM om samme emne. Betoningen av faktorer er derimot endret. Mennesket står i sentrum, som utgangspunkt og forutsetning for historiefagets karakter. Mennesket, og mer konkret, mennesket som produsent av meningsbærende materiale, er også en forutsetning for neste avsnitt, som tar for seg Dahls syn på hermeneutikken. Hermeneutikken er en av de faktorene som fikk liten oppmerksomhet av Dahl i GM, men som får en utpreget plass i PT.

³⁸³ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 8.

³⁸⁴ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 9. Se avsnittet *Tiden og kildekritikken, historieforskningens særegenhet* fra forrige kapittel for Dahls formuleringer angående samme emne i GM.

³⁸⁵ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 8.

³⁸⁶ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 11.

³⁸⁷ *ibid* 14-16.

Hermeneutikk, historiefagets hypotetisk-deduktive metode

I dette avsnittet vil jeg hevde at Dahls vektlegging av hermeneutikken som en naturlig metode for historiefaget, er det nye elementet i Dahls syn på historiefagets egenart.³⁸⁸ Sentrale poeng i min argumentasjon er at Dahl anser hermeneutikkens rolle i historiefaget, som en konsekvens av historiefagets humanistiske grunnlag. Dette ved at menneskelig aktivitet produserer meningsbærende materiale og at dette materiale danner utgangspunktet for hermeneutisk tolkning. I tillegg er det et poeng å vise hvordan Dahl har et syn på hermeneutikk, som antakeligvis er preget av hans syn på hypotetisk-deduktiv metode og falsifiserbarhet. Langt på vei er det slik at Dahl anser hermeneutikken som åndsvitenskapenes hypotetisk-deduktive metode. Dette blir spesielt klart ved at Dahl argumenterer for en bestemt antirelativistisk og progressiv tolkning av Hans Georg-Gadamers Hermeneutikk.³⁸⁹

De to faktorene i Dahls argumentasjon, som blir viet en langt mer markant rolle i Dahls syn på historiefagets særegenhet, er mennesket og den hermeneutikken som utgår som en konsekvens av historiefagets menneskelige aspekt. For Dahl er det slik at mennesker produserer meningsbærende materiale.³⁹⁰ Dette blir blant annet formulert slik av Dahl:

Mest sentralt vil likevel de historiske «kilder» være produkter eller virkninger av menneskelig aktivitet, og dermed ha en eller annen tilknytning til menneskelige *intensjoner*. Et hovedledd i utnyttelsen av historisk kildematerialet vil gå ut på en direkte eller indirekte *tolkning*, dvs. formulering av hypoteser om «*mening*» i kildene.³⁹¹

For Dahl blir derfor en tolkning av meningsbærende materiale en naturlig og karakteristisk komponent i analyser som tar sikte på forståelse av menneskelige samfunn og menneskelig kultur. Med utgangspunkt i det meningsbærende materiale trekker Dahl følgende konklusjon angående hermeneutikk:

³⁸⁸ Dahls vektlegging av hermeneutikk er konsistent med Dahls tidligere vitenskapssyn. Det nye er den markerte rollen hermeneutikken blir tildelt av Dahl i PT.

³⁸⁹ Legg merke til at jeg ikke vil drøfte om Dahl hadde en god eller dårlig forståelse av hermeneutikken generelt, eller en god eller dårlig forståelse av Gadamers hermenutikk. Det som er interessant for min problemstilling er at Dahl hadde et særegent syn på hermeneutikk, og at Dahl i sin metodebok valgte å polemisere for en bestemt tolkning av Gadamer.

³⁹⁰ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 30.

³⁹¹ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 54.

Hermeneutikk eller tolkningslære blir ut fra dette det mest sentrale og karakteristiske ledd i humanvitenskapenes tenkemåte, med sikte på forståelse av mening, i motsetning til naturvitenskapenes *forklaring av kausalsammenhenger*.³⁹²

Her kommer det frem at hermeneutikken har en naturlig plass i vitenskaper som behandler meningsbærende materiale. Til tross for at Dahl skiller mellom human- og naturvitenskaper i det ovenstående sitat, forfekter Dahl et syn på hermeneutikken som ligger nært opptil Dahls syn på hypotetisk-deduktiv metode og falsifiserbarhet. Når et meningsbærende materialet analyseres, er det ifølge Dahl forskerens oppgave å komme nærmere en forståelse av avsenders intenderte mening.³⁹³ Falsifiserbarhets- elementet i hermeneutikken forstås av Dahl som muligheten for korrigerende av kontradiktoriske tolkninger. Dette uttrykkes slik:

Men det er viktig å understreke at forskningen allment, og meningstolkning mer spesielt, både forutsetter at det er *mulig* å korrigere hypoteser, og at dette er et *mål* for virksomheten.³⁹⁴

Selve korrigeringen foregår ifølge Dahl ved at forskeren konfronterer **meningshypoteser** med større og mindre enheter (ord, setninger, avsnitt.) for å oppheve motsigelser i meningshypotesene.³⁹⁵ Dahl går så langt som å stille spørsmålstegn ved hermeneutikkens grunnlag hvis det var prinsipielt umulig på komme fram til en: «*Riktigere* forståelse.»³⁹⁶ På samme måte utelukker Dahl at den hermeneutiske sirkel åpner for en meningsrelativisme. Dahl skriver: «Heller ikke begrepet den hermeneutiske sirkel må forstås slik at fortolkeren er uhjelpelig innelukket i sine egen premisser, eller at disse premisser entydig bestemmer tolkningsresultatet.»³⁹⁷ Dahl skriver om den hermeneutiske forestilling om at all tolkning tar utgangspunkt i en førforståelse: «Dette er et forhold som gjelder parallelt i vanlig hypotetisk-deduktiv metode.»³⁹⁸ Etter mitt skjønn taler dette for at Dahl har et syn på hermeneutikken som en slags hypotetisk deduktiv-metode for tolkning av meningsbærende materialet. Dette kommer klart frem i følgende passasje fra PT:

³⁹² Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 15.

³⁹³ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 30- 31. Legg merke til at Dahl ikke avviser muligheten for å undersøke andre aspekter enn avsenders intenderte mening ved hjelp av hermeneutiske metoder. For meg fremstår det allikevel som avsenders mening blir viet størst oppmerksomhet av Dahl.

³⁹⁴ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 31.

³⁹⁵ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 30- 31. Også historiografen Jan Thomas Kobberrød vektlegger konfrontasjonen som et sentralt element i Dahls syn på hermeneutikken. Se, Jan Thomas Kobberrød, *Sverre Steen- sosialdemokratiets historieforteller* (Trondheim: Institutt for historie og klassiske fag, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2004), 186.

³⁹⁶ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 31.

³⁹⁷ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 75.

³⁹⁸ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 31.

Den «hermeneutiske sirkel» er, som prosessbeskrivelse nærmest identisk med den allmenne forestilling om «forskningsspiralen», som innebærer en pendling mellom ulike hypoteser og data, men slik at denne pendling er *progressiv*, for så vidt som det underveis skjer en *eliminering* av visse muligheter eller «feil». ³⁹⁹

Her setter Dahl langt på vei likhetstegn mellom mekanikken i den hermeneutiske sirkel og hypotetisk- deduktiv metode, med fokus på falsifisering, eller eliminering av feil som utgangspunktet for å anse begge prosessene som progressive.

Dahls drøftelse av Hans-Georg Gadamer hermeneutikk er etter mitt skjønn utpreget polemisk. Dette ved at Dahl argumenterer for at en antirelativistisk tolkning av Gadamer er den riktige tolkningen av Gadamer hermeneutikk. Ifølge Dahl ligger det nemlig i Gadamer hermeneutikk en relativisme: «som lett kan misforståes.» ⁴⁰⁰ For Dahl er det viktig å fremheve antirelativistiske elementer hos Gadamer. Dette kommer frem i følgende passasje: «Man må i det hele framheve det intersubjektive og saklige hovedsynspunkt på tolkningsprosessen hos Gadamer.» ⁴⁰¹ Og kanskje ennå klarere slik:

Det er derfor viktig å fremheve at disse synsmåter, særlig slik de er utformet hos Gadamer, ikke uten videre kan tas til inntekt for vidtgående former for subjektivism eller sosial determinisme i åndsvitenskapene. Det må for det første understrekes at det ikke er Gadamer oppfatning at en gitt tolkningsoppgave er entydig bestemt av fortolkerens «Horizont» eller «Vorurteile». ⁴⁰²

Dahls konklusjon er at det fra hermeneutikken side generelt ikke er presentert avgjørende argumenter mot objektivitet i åndsvitenskapene og at: «Den hermeneutiske teori gir ikke støtte til en vidtgående relativisme, subjektivism eller «presentisme.» ⁴⁰³

En enkel forklaring av Dahls polemikk er at Dahls tolkning av Gadamer hermeneutikk og Dahls tolkning av hermeneutikken generelt, er preget av Dahls eget vitenskapssyn. Med Dahls eget vitenskapssyn mener jeg det vitenskapssynet jeg har argumentert for at oppsto i HM, og som har en oppsiktsvekkende kontinuitet i Dahls forfatterskap. Poenget mitt er at Dahl synes å polemisere for et syn på hermeneutikken som er konsistent med hans eget vitenskapssyn. Det vil si et syn på hermeneutikken som en slags Hypotetisk- deduktiv metode for åndsvitenskapene. Et syn på hermeneutikken som en bevegelse mot riktige tolkninger, gjennom eliminering av feiltolkninger.

³⁹⁹ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 71.

⁴⁰⁰ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 74.

⁴⁰¹ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 75.

⁴⁰² Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 74.

⁴⁰³ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 75.

Ytterligere evidens for den ovenstående tesen er at Dahl i PT uttrykker et syn på forskningsprosessen generelt, som er nær identisk med hans utsagn om at hermeneutikken er en prosess som eliminerer feil og driver forskeren mot riktigere forståelse:

Siktepunktet for forskningsvirksomheten er å komme fram til ny og sannere erkjennelse. Det betyr at man stiller nye spørsmål og søker nye svar, dvs. stiller seg kritisk eller fritt til de foreliggende premisser. Forskingen søker nye svar, utformer nye hypoteser, men sikter mot at også disse skal være *sanne*.⁴⁰⁴

Jeg mener blant annet ovenstående sitat taler for at Dahls lesning av Gadamer er preget av Dahls vitenskapsteori.

Teorienes iboende egenskaper

I min analyse av HM, ÅP og GM har jeg argumentert for at Dahl anser sannhet som en egenskap ved påstander og teorier, og at begrunnelsesstyrken til en teori er delvis betinget av teoriens semantiske og syntaktiske egenskaper. I dette avsnittet vil jeg argumentere for at Dahl uttrykker et slikt syn også i PT. Dette betyr også at PT støtter min påstand om at det finnes kontinuitet på flere kjerneområder i Dahls vitenskapssyn.

I avsnittet *Teorier* fra min analyse av GM, argumenterte jeg for at Dahl anså språklige utsagn som bærere av ulike egenskaper avhengig av utsagnets formulering. Blant annet drøftet jeg hvordan Dahl mente at sammenfattende utsagn var konstituert av elementære utsagn og hvilke konsekvenser Dahl mente kunne trekkes basert på utsagnenes formulering. I PT presenterer Dahl et syn på språkets egenskaper som ligger nært opptil hans posisjon fra GM. Se hvordan Dahl i følgende passasje fra PT uttrykker at språket er all kunnskaps medium: «Det er et hovedsynspunkt at erkjennelse allment manifesterer seg i *utsagn* eller *påstander*, som uttrykkes ved språklige formuleringer med referanse til objekter av en eller annen art.»⁴⁰⁵ I dette sitatet er det altså tydelig at kunnskap generelt er forankret i språklige formuleringer, og jeg vil nå vise noen konkrete eksempler der Dahl tydelig tilknytter språklige utsagn ulike egenskaper med grunnlag i deres formulering. Innledningsvis nevnte jeg at for Dahl var språket sannhetsbærende.⁴⁰⁶ I PT uttrykker Dahl dette synet nokså eksplisitt i følgende sitat:

⁴⁰⁴ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 76.

⁴⁰⁵ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 24. Legg merke til Dahls vektlegging av **referanse**.

⁴⁰⁶ At Dahl anså språket som en sannhetsbærende størrelse er noe jeg har drøftet ved flere anledninger i oppgaven. Se for eksempel avsnittet *Sannhet i ÅP*.

Når man taler om «teorier» og særlig om «hypoteser» vil det ofte innebære at man tillegger de aktuelle utsagn en viss grad av usikkerhet og en ufullstendig eller foreløpig begrunnelsesstatus. Det er likevel en fullt akseptabel språkbruk å tale om kunnskap som «sanne» og velbegrunnede «teorier».⁴⁰⁷

Legg merke til hvordan sannhet er en egenskap ved utsagn.⁴⁰⁸ En passasje som utdyper hvordan Dahl anser teoriers ekstensialitet som bestemmende for teoriers karakter er: «Utsagn om virkeligheten kan etter sitt omfang inndeles i tre hovedgrupper:»⁴⁰⁹ Her kommer korrespondansen med virkeligheten klart frem, samt hvordan omfanget er bestemmende for utsagnets karakter. De tre hovedgruppene av utsagn Dahl nevner er, singulære elementærutsagn, kjennetegnet ved omtalen av individuelle personer og hendelser,⁴¹⁰ tid/rom begrensede utsagn, som kjennetegnes ved omtalen av grupper eller kategorier,⁴¹¹ og tidløst generelle utsagn som kjennetegnes ved følgende formulering av Dahl: ««det gjelder for alle x, y, at...»»⁴¹² Legg merke til hvordan ulik ekstensialitet er grunnlaget for hver kategori.

De tre hovedgruppene av utsagn Dahl nevner i ovenstående sitat, har klare likhetstrekk til Dahls tenkning om teoriers bestanddeler i GM. Det samme kan sies om Dahls analyse av teoriene til Bull og Koht i HM, og jeg vil derfor utdype hvordan dette taler for en utstrakt kontinuitet i Dahls syn på teorier. Først vil jeg sammenligne PT og GM. I det ovenstående ble det klart at Dahl klassifiserer teorier etter deres omfang. Etter mitt skjønn er Dahls klassifisering i PT identisk med den Dahl presenterer i GM. I mitt avsnitt om teorier i GM, skrev jeg at Dahl grovt deler teorier inn i elementære og sammenfattende utsagn, der elementære utsagn omtaler enkeltindivider og sammenfattende utsagn omtaler grupper av individer.⁴¹³ Dette tilsvarer de ovenstående kategoriene singulære elementærutsagn og tid/rom begrensede utsagn fra PT. I min analyse av HM drøftet jeg hvordan Dahl problematiserte Bull og Kohts klassebegrep og spesielt Bull og Kohts omtale av bøndene i Norge.⁴¹⁴ Jeg hevdet at omfattende ekstensialitet var et kjernepunkt i Dahls kritikk av klassebegrepene. I PT er Dahls eget eksempel på tid/rom begrensede utsagn: ««Bøndene i Norge på

⁴⁰⁷ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 24.

⁴⁰⁸ Iløpet av oppgaven har jeg hevdet at menneskelig kunnskap i ytterste konsekvens er usikker for Dahl. Se for eksempel avsnittet *teorier* fra min analyse av GM.

⁴⁰⁹ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 24.

⁴¹⁰ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 24.

⁴¹¹ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 24.

⁴¹² Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 24.

⁴¹³ Se avsnittet *teorier* fra kapittel 4.

⁴¹⁴ Se avsnittet *Dahl om klassebegrepet og metodologisk individualisme* fra kapittel 2.

1700-tallet».⁴¹⁵ Poenget mitt er at Dahl fra HM til GM og PT har hatt et særegent forhold til språklige utsagns ekstensjonalitet. I HM var det ekstensjonaliteten i Bull og Kohts klassebegrep som gjorde at Dahl kritiserte deres teorier for å være svakt begrunnet. I GM og PT er ekstensjonalitet selve utgangspunktet for Dahls klassifisering av ulike typer utsagn.

En bærende tese i min analyse har vært at for Dahl, har prøvingen av en teori et språklig utgangspunkt. Slik er det også i PT. For Dahl er det slik at vi undersøker om det er korrespondanse mellom det vi sier og det vi erfarer. Dahl skriver: «Empirisk prøving betyr konfrontasjon med «observasjonsutsagn» eller «-data», dvs. beskrivelser av direkte iakttatte objekter eller forløp.»⁴¹⁶ Det er gjennom denne konfrontasjonen at en teori blir styrket eller svekket. Poenget er at det er **teorien** som blir testet, og resultatet vil i stor grad være bestemt av teoriens formulering. Formålet med testen er ifølge Dahl å: «øke mengden av holdbare påstander.»⁴¹⁷ Her får vi igjen et eksempel på at det er påstandene som konfronteres med saksforhold og som kan regnes som holdbare.

Mitt avsluttende eksempel vil ta for seg Dahls syn på hvordan teoretiske delkomponenter er satt sammen. Det vil også vise hvordan Dahl anser teoriens formulering som bestemmende i en test situasjon. Også her er det sammenfall mellom posisjoner fra GM og PT. I GM skrev jeg at Dahl så for seg teorier som kjedet sammen gjennom *og*-forbindelser.⁴¹⁸ Hver påstand som var kjedet sammen gjennom en *og* forbindelse, måtte testes for seg, og alle påstandene måtte være sanne for at teorien som helhet skulle være sann. I PT formulerer Dahl et nært identisk syn, men med et annet ordvalg. Ifølge Dahl tester vi konjunksjonen (*og*) av teoriens elementer hver for seg. Dette kommer frem i følgende passasje:

For å besvare spørsmål om sannhet på disse høyere teorinivåer, er det nødvendig, men ikke tilstrekkelig, å prøve sannheten av de ulike deler eller elementer i teorien, og dermed konjunksjonen av dem.⁴¹⁹

⁴¹⁵ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 24.

⁴¹⁶ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 26. Legg merke til at Dahl her hevder at vi tester våre teorier mot observasjonsutsagn. I ÅP bruker Dahl begrepet protokollutsagn med samme betydning som observasjonsutsagn. Dette er en terminologi som ble popularisert av Rudolf Carnap. Jeg har derimot ikke funnet at Dahl knytter seg til det synet på testingen av teorier som Carnap bygget rundt begrepet protokollutsagn. Derfor har jeg ikke drøftet dette forholdet mer utdypende. For Dahls anvendelse av begrepet protokollutsagn se blant annet: Ottar Dahl, *Om årsaksproblemer i historisk forskning* (Oslo: Universitetsforlaget, 1956), 95.

⁴¹⁷ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 27.

⁴¹⁸ Se avsnittet *teorier* fra kapittel 4.

⁴¹⁹ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 28-29.

Det ovenstående sitat er et eksempel på hvordan Dahl uttrykket prinsippet om komposisjonalitet i PT. Dette er et prinsipp jeg har hevdet ligger til grunn for Dahls syn på språk helt fra ÅP.⁴²⁰

Innflytelsen fra Popper

I kapittel 4 drøftet jeg Karl Poppers innflytelse på GM. Jeg konkluderte med at Popper hadde en like fremtredende rolle i GM som i Dahls analytiske periode. Også PT er et verk der innflytelsen fra Karl Popper er fremtredende på flere områder i Dahls tenkning. I dette avsnittet vil jeg ta for meg hvordan Poppers kritikk av lovmessigheter i historieteori, Poppers syn på sannhet og hans teori om kritikkens funksjon, har påvirket Dahl i PT. Jeg vil også argumentere for at de posisjonene Dahl låner fra Popper i PT, kan spores tilbake til HM.

Et aspekt ved Poppers tenkning som blir tildelt en uthevet rolle av Dahl i PT, er kritikken av tanken om at historien har en retning, en mening, et mål. Tidligere har jeg hevdet at en slik kritikk av historisk determinisme eller målrettethet hos Bull og Koht, var et sentralt tema for Dahl i HM. Popper nevnes derimot ikke av Dahl i HM, til tross for at Dahls kritikk av marxistisk historieteori har utpregede likheter til Poppers kritikk av marxistisk historieteori.⁴²¹ I PT brukes derimot Popper eksplisitt i Dahls drøftelse av historisk determinisme. Om Poppers tenkning skriver Dahl:

Skarpere enn kanskje noen annen har Karl Popper angrepet teorier om historiens «mening» eller «mål», som også vil gi grunnlag for moral og politikk. Det er slike tenkemåter Popper karakteriserer ved begrepet «historicism», særlig sentralt representert ved Hegel og Marx.⁴²²

I denne passasjen blir det tydelig at Poppers kritikk retter seg spesielt mot Hegel og Marx' teorier om historisk utvikling. At Poppers kritikk av lovmessigheter har en sentral plass i PT, kan underbygges ved at den ovenstående passasjens meningsinnhold blir gjentatt ytterligere tre ganger i PT, både slik:

De kan også tenkes som *ubetingede* forutsigelser, som postulater om en nødvendig eller uunngåelig utvikling. Det er denne tenkemåte Karl Popper har betegnet som «historicism», med en særlig karakteristisk og aktuell utforming i marxismen.⁴²³

Og slik:

⁴²⁰ Se avsnittet *Tesen om logikk, språk og empiri* fra kapittel 3 for min introduksjon av prinsippet om komposisjonalitet i Dahls forfatterskap.

⁴²¹ Poppers kritikk av blant annet deterministiske innslag i marxistisk tenkning, ble populær ved Boken *The Open Society and Its Enemies* (To bind) fra 1945.

⁴²² Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 59.

⁴²³ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 108.

For så vidt som slike teorier har en ubetinget deterministisk karakter faller de inn under Poppers begrep «historicism», eksemplifisert ved bl.a. Hegels og Marx's utviklingsteorier.⁴²⁴

Og slik:

En markert grunnoppfatning med front særlig mot Hegel og Marx finner vi hos *Karl Popper*; Som har rettet et massivt angrep mot den teleologisk – deterministiske tenkemåte i «historisismen».⁴²⁵

Det er derimot først når Dahl gir eksempler på de aspektene som Popper finner problematiske ved Hegel og Marx' tenkning, at passasjene fra PT virkelig blir interessante som evidens for tesen om at Dahls vitenskapssyn i HM var påvirket av Popper. Ifølge Dahl er det blant annet tanken om å avlede fremtidsprognoser om historiens utvikling fra historiske lovmessigheter, som er problematiske for Popper. I min analyse av HM viste jeg at en slik problematisering av konsekvenser avledet fra nødvendighetsrelasjoner, er et av de mest sentrale, stadig tilbakevendende elementene i Dahls kritikk av Bull og Koht.⁴²⁶ Jeg mener dette taler for at Dahl var påvirket av Poppers kritikk av lovmessigheter i historiske teorier allerede i HM, og at Poppers innflytelse på dette området fortsatt er gjeldende i PT. Poppers innflytelse på Dahls tenkning i PT stopper imidlertid ikke med kritikken av lovmessigheter. Dahls syn på sannhet synes å være i tråd med Karl Poppers syn på sannhet. For å vise likheten mellom Dahls og Poppers syn på sannhet, vil jeg sammenligne det Dahl skriver om sannhet i PT, med det Dahl hevder Popper skriver om sannhet i PT.

Ifølge Dahl hadde Popper et syn på sannhet som var karakterisert ved et skille mellom sannhet som en absolutt faktuell størrelse, og menneskets epistemiske evne til å gripe sannhet. Se på følgende passasje:

Det første som kan slås fast, er at den samlede mengde av kunnskap, teorier, meninger, til enhver tid er *begrenset, ufullstendig, og av ulik sannhetsverdi*. Som det heter hos Popper: «Scientific results are «relative» (if this term is to be used at all) only in so far as they are the results of a certain stage of scientific development and liable to be superseded in the course of scientific progress. But this does not mean that *truth* is «relative». If an assertion is true, it is true forever.⁴²⁷

Legg merke til hvordan Popper fremhever at en sann påstand alltid vil være sann, men at vi sannsynligvis aldri kan kunne **vite** med absolutt sikkerhet at den er sann. Dette er et syn på sannhet

⁴²⁴ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 101.

⁴²⁵ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 17.

⁴²⁶ Se blant annet avsnittet, *Dahls begrepsanalyse av basis og overbygning* fra kapittel 2. Særlig avledningene basert på produktivkrefter.

⁴²⁷ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 75.

og kunnskap som jeg fremhevet hos Dahl i min analyse av HM under avsnittet *Et progressivt vitenskapssyn*.⁴²⁸ I PT kommer dette skillet mellom sannhet og vår evne til å gripe sannhet frem i følgende passasje fra Dahl:

Dette betyr at enhver påstand, mening, teori settes frem med *pretensjon* om sannhet, men med den implisitte reservasjon at den kan være feil. Man skiller altså mellom avsenderens *tro* eller *pretensjoner* og påstandens *sannhet* eller *gyldighet*.⁴²⁹

I siste setning av ovenstående sitat blir det tydelig at Dahl skiller mellom påstandens sannhet i seg selv, og vår tro på at påstanden er sann. I første setning uttrykkes den implisitte fallibalismen i Dahls epistemologi. Disse posisjonene er ikke bare konsistente med Popper, men langt på vei identiske med Poppers posisjoner. Til nå har jeg argumentert for at både Popper og Dahl opererte med et skille mellom sannhet og menneskets evne til å gripe sannhet. Sannhet er derimot konstituert ved korrespondanse mellom utsagn og saksforhold. Dahl uttrykker dette slik i PT: «Sannhet» synes uunngåelig å innebære et krav om «samsvar med virkeligheten» i «realistisk» forstand.»⁴³⁰ Dette taler for at Dahl holder en utpreget korrespondanseteori også i PT. Det er denne korrespondanseteorien som åpner for både Popper og Dahls progressive vitenskapssyn.⁴³¹ Slik jeg forstår Dahl og Popper er det slik at ved å stadig kritisere teorier, er det kun et tidsspørsmål før det formuleres en teori som korresponderer med de saksforhold som omtales. Kritikkens rolle som drivkraften i vitenskapelig aktivitet, er et syn som først ble uttrykt av Dahl i HM, og som vender tilbake i hans grunnlagsteoretiske periode. I PT uttrykker Dahl kritikkens rolle i forbedringen av teorier slik:

Det er i denne diskusjonen at feil blir oppdaget, teorier revidert, nye problemer og hypoteser produsert. Det er også i denne prosess at det vitenskapelige språk, begrepsapparat og metoder blir videreutviklet.

Legg merke til den utpregede likheten mellom Dahls syn på vitenskapens utvikling i det ovenstående sitat fra PT, og dette sitat fra HM:

Om det kan ha vært misvisninger i deres forutsetningsapparat, så vil disse i sin tid bli korrigert, av nye forutsetninger, hypoteser og teorier. Det er enhver vitenskapelig teoris skjebne å bli kastet på

⁴²⁸ For å se hva skille Popper og Dahl trekker mellom viten og sannhet består i, er det viktig å se forskjellen på følgende spørsmål. Hva er sannhet? Hvordan kan vi vite hva som er sant? For Dahl og Popper eksisterer sannhet uavhengig av vår evne til å vite hva som er sant.

⁴²⁹ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 66.

⁴³⁰ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 66.

⁴³¹ Jeg drøftet dette i avsnittet *Et progressivt vitenskapssyn* fra kapittel 2.

skraphaugen når den har gjort sin tjeneste. Og selv om en stor del av Bulls og Kohts teorier skulle komme til å lide denne skjebne, så betyr ikke dette i og for seg noen diskreditering av disse to historikere. Det betyr framfor alt at historievitenskapen stadig er i bevegelse, som vi må tro, mot en stadig mer fullstendig, en «sannere», erkjennelse av fortidens virkelighet.⁴³²

Etter mitt skjønn taler komparasjonen mellom de ovenstående sitat fra PT og HM, for en utstrakt kontinuitet i Dahls syn på vitenskapens utvikling.

Verdienes rolle i historisk forskning

I GM uttrykte Dahl at sannhetskravet hadde forrang for andre elementer i historisk forskning, også.⁴³³ For Dahl var det altså slik at søken etter sannhet var forskningens høyeste verdi. I PT presenterer Dahl en langt mer omfattende drøftelse av verdienes rolle i historisk forskning. Det særegne med drøftelsen er at Dahl fokuserer på hvordan verdier spiller en rolle i forsknings-interne valg, som valg av metode, verdsettelse av koherens osv. Kravet om verdifrihet i forskningen omtaler Dahl som absurd. Dette gjør at avsnittet er spesielt relevant for problemstillingens (D).⁴³⁴

Helt fra HM har Dahl uttrykt at forskning generelt, er uunngåelig påvirket av forskerens forestillingsverden.⁴³⁵ I PT uttrykker Dahl verdienes uunngåelige betydning i forskningsprosessen slik:

For så vidt som forskningsprosessen også etter sitt innhold konstitueres av fundamentale *valg*, må man si at verdistandpunkter har en grunnleggende betydning i forskningen, eller at forskningen er avgjørende bestemt av verdistandpunkter.⁴³⁶

For Dahl er det slik at hvert eneste valg i forskningsprosessen må innebære et verdistandpunkt. Begrunnelsen for dette synes å være at det ikke foreligger noen: «rent deduktiv sammenheng mellom de enkelte valg.»⁴³⁷ Jeg antar at Dahl forestiller seg at en deduktiv forskningsprosess kun krever et førstevalg. Resten av forskningsprosessen følger deduktivt fra det første valget og det er derfor ikke nødvendig å foreta flere valg. For Dahl er det derimot ingen deduktiv forbindelse mellom elementene i en forskningsprosess og det foreligger derfor et nytt valg og et nytt verdistandpunkt i hvert stadie av forskningsprosessen. Dette kommer fram slik:

⁴³² Ottar Dahl, *Historisk materialisme. Historieoppfatningen hos Edvard Bull og Halvdan Koht* (Oslo: Aschehoug, 1952), 90.

⁴³³ Se avsnittet *Estetiske, pragmatiske og intellektuelle momenter i historieforskningen* fra kapittel 4.

⁴³⁴ (D) En redegjørelse for Ottar Dahls syn på ikke-vitenskapelige faktorerers rolle i vitenskapelig forskning.

⁴³⁵ Se avsnittet *Empiriens teoriavhengighet* fra kapittel 2.

⁴³⁶ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 85.

⁴³⁷ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 85.

Noe forenklet dreier det seg om valg av: a. Emne eller problem, b. Data, c. Metoder, d. Teorier. Alle disse valg innebærer et *verdistandpunkt*, for så vidt som noe foretrekkes framfor noe annet, og dermed som bedre enn dette, eller i det minste ikke dårligere.⁴³⁸

Dette må bety at Dahl anser både sine egne og andres valg av vitenskapsteoretiske posisjoner, som uunngåelig påvirket av verdier. Også på dette punktet finnes det paralleller helt tilbake til begynnelsen av Dahls analytiske periode. I HM hevdet Dahl at forskningen til Bull og Koht var like mye påvirket av deres førforståelse som alle andre historikere.⁴³⁹ Dette innebærer selvsagt verdier. I det ovenstående sitat blir det klart at alle valg av metoder, teorier og problemer innebærer valg basert på verdier. I GM uttrykkes dette ved at blant annet logikkens rolle i forskningen innebærer et valg.⁴⁴⁰ Forskeren må velge å anse logikk som viktig i forskningen. Jeg mener dette taler for at Dahl, i siste instans, anser verdiene som bestemmende for hva et forskersamfunn anser som god forskning. Metodene i forskningen forandrer seg over tid, blant annet, ved at forskerne forandrer syn på hvilke funksjoner det er viktig at en metode skal ha. Grunnlaget for å anse en metode som viktig, kan selvsagt bestå av et argument for at metoden fører til teorier med stor forklaringskraft eller logisk stringens, men i siste instans må forskeren velge at forklaringskraft er verdifullt. Konkluderende kan det hevdes at ikke-vitenskapelige faktorer spiller en nødvendig rolle i forskningen for Dahl. Dette kommer frem ved at Dahl omtaler kravet om fullstendig verdifrihet som: «nærmest umulig eller absurd».⁴⁴¹ Til tross for at det er vanskelig å si noe om Dahl syn på at verdier nødvendigvis må ha en plass i forskningen, er det relativt enkelt å si noe om hvilke verdier Dahl selv mener er viktige.

Det er stort sammenfall mellom de verdiene Dahl fremhever som viktige i GM og PT. Om å bevisst fremsette en tendensiøs fremstilling av et historisk emne med ideologisk formål skriver Dahl: «En slik bevisst skjevhet i «stoffvalget» betyr at man setter kravet om sannhet til side ut fra hensyn til påvirkningseffekt, og kan ikke godtas, selv om formålet i seg selv er godt.»⁴⁴² Dahls krav om sannhet framfor ideologisk funksjon er konsistent med Dahls drøfting av estetiske, pragmatiske og intellektuelle momenter i historisk forskning fra GM.⁴⁴³ Der kom det klart frem at kravet om

⁴³⁸ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 85.

⁴³⁹ Jeg behandler dette i avsnittet *Empiriens teoriavhengighet* fra kapittel 2.

⁴⁴⁰ Jeg behandler dette i avsnittet *Estetiske, pragmatiske og intellektuelle momenter i historieforskningen* fra kapittel 4.

⁴⁴¹ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 77.

⁴⁴² Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 105.

⁴⁴³ Jeg behandler dette i avsnittet *Estetiske, pragmatiske og intellektuelle momenter i historieforskningen* fra kapittel 4.

sannhet hadde forrang for de pragmatiske og estetiske momentene. Med forrang mener jeg at hvis de pragmatiske eller estetiske momentene skulle komme i konflikt med det intellektuelle, så har det intellektuelle moment forrang for Dahl. I PT kommer denne hierarkiske tenkemåten frem i følgende sitat:

Fra normativt synspunkt, med basis i historie som faglig virksomhet knyttet til forskning, må det være klart at man ikke kan godta som legitim en historisk-ideologisk funksjon som er løst fra krav om sannhet og faglig begrunnelse.⁴⁴⁴

Her kommer forrangen frem ved at historisk-ideologisk funksjon ikke kan være løst fra kravet om sannhet, men eksistere så lenge kravet om sannhet er opprettholdt. Slik synes Dahl fremdeles å mene at sannhet er forskningens ypperste mål.

Jeg har allerede hevdet at Dahl, ved fire ulike anledninger i PT, fremhever Poppers kritikk av Hegel, Marx og den iboende historisisme Popper finner i disse tenkernes filosofi. I PT fremlegger Dahl selvstendige argumenter som langt på vei sammenfaller med Poppers kritikk. Ifølge Dahl, burde historisk forskning bidra til ideologikritikk.⁴⁴⁵ Ideologikritikk er for Dahl i generell forstand: «Bruk av historisk argumentasjon, kunnskap, metode *mot* etablerte ideologier.»⁴⁴⁶ Dette innebærer at ideologiene bør angripes og kritiseres slik Dahl mener historiske teorier bør angripes og kritiseres. Hvis konfrontasjonen mellom ideologien og historiske forskningsresultater er negative, kan dette brukes til å avkrefte ideologiens holdbarhet. Dette kommer frem slik i PT:

For så vidt som man begrunne en negativ vurdering av stalinismen, vil denne historiske erfaring være et argument mot ideologien, i alle fall mot visse av dens pretensjoner i retning av å gi et pålitelig grunnlag for et godt samfunn.⁴⁴⁷

Dahl fremhever en lignende kritisk funksjon angående identitetsbygging. Også her gjelder det å teste de forestillingene som fremsettes rundt identitetene. Historie kan, med andre ord, ikke bare bygge opp rundt identitetsfølelse, men også avkrefte den. Det er altså tale om historiebruk: «Som også kan innebære en negativ eller kritisk effekt i «avmytologiserende» retning.»⁴⁴⁸

⁴⁴⁴ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 105.

⁴⁴⁵ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 108.

⁴⁴⁶ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 108.

⁴⁴⁷ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 108.

⁴⁴⁸ Ottar Dahl, *Problemer i historiens teori* (Oslo: Universitetsforlaget, 1986), 105.

En grunnlagsteori uten den postmoderne utfordringen

Som jeg tidligere har hevdet var et av Dahls formål med PT å dekke emner som ikke ble dekket i GM. Dette viser seg blant annet ved at hermeneutikken fikk en langt mer markert rolle i PT. Om noen intellektuelle strømninger er derimot Dahls grunnlagsteori unnvikende. Han kritiserer ikke, han roser ikke, han drøfter ikke, blant annet den postmoderne utfordringen i PT.⁴⁴⁹ De tenkerne det gjelder er blant annet Michel Foucault, Hayden White og Jacques Derrida. I dette avsnittet vil jeg kort drøfte hva det kan fortelle om Dahl, at disse tenkerne ikke blir presentert i PT.

Siden Dahl ikke eksplisitt presenterer disse tenkerne i PT, er det vanskelig å si noe konkret om hvorfor Dahl utelater å ta disse tenkerne med i sin grunnlagsteori. Min drøftelse har derfor et spekulativt preg. Den postmoderne utfordringen er derimot så viktig at det må nevnes at den ikke er behandlet i Dahls metodebøker. I det som følger vil jeg kort drøfte muligheten for at Dahls egen vitenskapsteori kan være en av grunnene til at den postmoderne utfordringen ikke fikk en plass i PT. Dette fordi Dahls eget syn på språk, som er preget av filosofer som Arne Næss og Rudolf Carnap, ikke enkelt lar seg forene med et postmoderne syn på språk, som langt på vei bygger på litteraturvitenskapens innsikter.

Som jeg har hevdet i løpet av denne oppgaven, var Dahls vitenskapsteori preget av språkfilosofien til blant annet Arne Næss og Rudolf Carnap. Dette er en språkfilosofi som ikke enkelt lar seg forene med det postmoderne synet på språk. La meg belyse dette litt. Historiografen Jan Thomas Kobberrød skriver at forfattere ikke nødvendigvis er påvirket av den litteraturen som er samtidig, men ofte av langt eldre tekster.⁴⁵⁰ Dette perspektivet tror jeg kan kaste noe lys over Dahls forhold til postmodernismen. Dahls doktorgradsavhandling fra 1956 var preget av tekstene til Carnap, Næss og Popper. For Dahl, som var påvirket av en gruppe tekster med et referensielt orientert språksyn drevet av kravet om korrespondanse, må møte med det postmoderne språksynet vært preget av et spesielt perspektiv. Det er snakk om møtet mellom to språksyn som raskt kan fremstå som inkommensurable. Dahls syn på semantikken var referanseorientert. Hvis referanse til sted, tid, historiske personer og hendelser var konsistent med kildene, hadde måten referansene var vevd inn i

⁴⁴⁹ På et senere tidspunkt drøftet Dahl den postmoderne utfordringen eksplisitt. Se blant annet, Ottar Dahl «Forklaring og fortelling i historievitenskapen» i *Historisk tidsskrift*, nr.1. (1993), 67- 79. For en oversikt over sentrale elementer i postmodernismen se, Georg G. Iggers, *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge* (Middletown, Connecticut: Wesleyan University Press, 1997), 118- 134. Legg merke til at jeg tillater meg å tale om det *postmoderne synet på språk* i dette avsnittet, selv om det finnes betydelige ulikheter blant de postmoderne tenkerne.

⁴⁵⁰ Jan Thomas Kobberrød, *Sverre Steen- sosialdemokratiets historieforteller* (Trondheim: Institutt for historie og klassiske fag, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2004), 13.

en tekst relativt lite betydning for Dahl. Det er dette som tilsynelatende ligger til grunn for Dahls utsagn: «Det er både logisk og psykologisk fullt mulig å beskrive og forklare riktig det som man samtidig roser eller fordømmer.»⁴⁵¹ For de fleste som rubriseres som postmodernister, vil derimot det patos som tilføyes begreper og måten en tekst er strukturert etter for eksempel et plot eller en trope, være av avgjørende betydning. Kanskje var det en viss frykt for å underslå sine egne teorier om språk og historisk metode som fikk Dahl til å nøle med å åpne opp for postmodernismen?

Delkonklusjon

PT representerer Dahls siste bidrag til dannelsen av en omfattende grunnlagsteori. Til tross for ambisjoner om å dekke nye teoretiske områder, er vitenskapssynet i PT langt på vei konsistent med vitenskapssynet i GM. Med dette mener jeg at det ikke foreligger noen brudd med de vitenskapsteoretiske posisjonene som Dahl presenterte i GM. Innledningsvis nevnte jeg at dette var et aspekt som Dahl synes å ha vært klar over selv. Dette betyr derimot ikke at PT ikke tar opp nye aspekter. Blant annet hermeneutikken får er langt tydeligere rolle i PT, sammenlignet med GM. Poenget er at Dahl presenterer en tolkning av hermeneutikken som er i tråd med hans eget vitenskapssyn og hermeneutikken representerer derfor ikke et teoretisk brudd.

Til tross for kontinuiteten i Dahls vitenskapssyn, gir PT flere nyanser til Dahls posisjoner. Tidligere har jeg hevdet at Dahls tekster antydte at Dahl anså teorier som sannhetsbærende. I PT uttrykker Dahl eksplisitt at all erkjennelse uttrykkes i språklige formuleringer. Dette gir innsyn i hvorfor Dahl vektlegger språklig innsikt når teorier skal vurderes. Det forteller også noe om Dahls korrespondanseteori. Det er selve formuleringen som vil avgjøre om en teori kan sies å korrespondere med et saksforhold eller ikke.

Et meget interessant aspekt ved PT er Dahls eksplisitte drøftelse av verdienes rolle i historisk forskning. Slik jeg forstår Dahl er alle valg og handlinger i en forskningsprosess preget av verdier. Det finnes ingen verdinøytrale fakta, metoder eller teorier for Dahl. I tillegg drøfter Dahl hvilke verdier han selv mener er viktige i forskning. Her kommer det fram at Dahls krav om sannhet som en regulativ ide, er et verdivalg. Det må velges at sannhet er viktig. Dette er spesielt interessant med tanke på Dahls forhold til logikk og rasjonell bevisføring. Det synes ikke å være slik at valget av sannhet som regulativ størrelse kan begrunnes rent rasjonelt. Først når valget om sannhet som regulativ størrelse er tatt, på grunnlag av verdier, kan en rasjonelt argumentere for hvordan sannhet kan tilnærmes. Slik gir PT viktige nyanser om problemstillingens (D).

⁴⁵¹ Ottar Dahl, *Grunntrekk i historieforskningens metodelære* (Oslo: Universitetsforlaget, 1967), 129.

Konklusjon

Innledningsvis formulerte jeg en tese basert på en periodisering av Dahls forfatterskap. Formålet med den avsluttende konklusjonen er å vise hvordan periodiseringen kommer fram som en sammenfattet slutning av delkonklusjonene. Dette betyr at utviklingstrekkene i problemstillingens (A), (B), (C) og (D), kommer klarest frem i den avsluttende konklusjonen.

Hovedproblemstilling: *Hvilket vitenskapssyn kommer til uttrykk i Ottar Dahls forfatterskap?*

Etter mitt skjønn kan problemstillingen over besvares gjennom en fire-trinns prosess:

- (A) En redegjørelse for Ottar Dahls syn på sannhetsbetingelser (semantikk).
- (B) En redegjørelse for Ottar Dahls syn på avgjørelse av sannhetsverdi (epistemologi).
- (C) En redegjørelse for Ottar Dahls generelle sannhetsteori.
- (D) En redegjørelse for Ottar Dahls syn på ikke-vitenskapelige faktorerens rolle i vitenskapelig forskning.

Når delkonklusjonene er satt, kommer spørsmålet om hvordan utviklingen av Dahls vitenskapssyn skal beskrives i den avsluttende konklusjon. Her spiller de særdeles slitesterke konseptene kontinuitet og brudd en sentral rolle. Jeg mener delkonklusjonene viser at Dahls vitenskapssyn er preget av en oppsiktsvekkende kontinuitet i samtlige perioder.⁴⁵² Det kan også legges til at det er en oppsiktsvekkende konsistens i Dahls vitenskapssyn.⁴⁵³ Analysen viser allikevel ikke et stillestående vitenskapssyn, men et vitenskapssyn med utvikling av bestående posisjoner. Et sentralt poeng i den avsluttende konklusjonen er derfor å vise nyansene i utviklingen, og begrunne hvorfor utviklingen ikke utgjør noen brudd.

HM er på mange måter et verk der sentrale posisjoner først markerer seg i Dahls forfatterskap. Derfor har jeg lagt vekt på å karakterisere HM som et formativt verk, med ansatser til Dahls senere vitenskapssyn.⁴⁵⁴ I HM mener jeg Dahls begrepsanalyse av Bull og Kohts teorier antyder at Dahls syn på sannhet i HM er en form for korrespondanseteori. Dette kommer frem ved at Dahl

⁴⁵² Min erfaring med vitenskapshistorie generelt tilsier at en slik kontinuitet er noe uvanlig. Til tross for dette har jeg **ikke** funnet noe som tyder på større brudd i Dahls vitenskapsteoretiske posisjoner.

⁴⁵³ Dette må ikke misforstås. Det er flere spenningsforhold mellom posisjoner i Dahls forfatterskap. Poenget er at spenningsforholdene ikke utgjør kontradiksjoner. Et slikt forhold er Dahls søken etter sanne teorier, til tross for at Dahl sannsynligvis ikke mener vi kan gripe sannhet.

⁴⁵⁴ Som jeg har nevnt tidligere, innebærer dette også at det er større sannsynlighet for at jeg har trukket feilslutninger i min analyse av HM.

tilsynelatende vil undersøke om Bull og Kohts teorier kan sies å korrespondere med kildene. Dahls begrepsanalyse antyder også noe om prosedyrene Dahl mener kan anvendes for å sjekke om Bull og Kohts teorier kan sies å korrespondere med kildene. Innsikt i teoriene til Bull og Koht er nødvendig for å kunne anslå om deres teorier korresponderer med kildene. Begrepsanalysen blir for Dahl en slags kritisk utprøvelse av Bull og Kohts teorier.⁴⁵⁵

Dahls begrepsanalyse er i seg selv en viktig kilde til hans vitenskapssyn. Begrepsanalysen viser hvilke språklige komponenter Dahl interesserer seg for i teoriene til Bull og Koht. Jeg mener Dahl siler ut visse syntaktiske og semantiske aspekter i teoriene til Bull og Koht. Interessen for disse aspektene er en tendens som vender tilbake i Dahls senere forfatterskap. Det er derimot stor utvikling i begrepsanalysens tekniske nivå fra HM til ÅP. I HM er begrepsanalysen uformell, uten bruk av tekniske termer. Dette til tross for at Dahls referanselitteratur i HM tilsier at Dahl hadde innsikt i teknisk litteratur. Dette kommer frem ved Dahls bruk av Sidney Hooks artikkel «Problems of Terminology in Historical Writing».

For Dahl synes det å være slik at kritikken av teorier åpner for et progressivt forhold mellom teori og saksforhold. Teoriene korresponderer bedre og bedre med de saksforhold de omtaler. Kritikken av teorier er selve drivkraften i prosessen mot korrespondanse. Dette kommer klart frem i Dahls konklusjon om Bull og Koht. Kritikken av deres teorier, var for Dahl, en bevegelse mot noe sannere.

Dahls doktorgradsavhandling fra 1956, videreutvikler de vitenskapsteoretiske tendensene i Dahls forfatterskap. Det er stor kontinuitet fra tendensene i HM, men samtidig en betydelig utvikling. Dette gjelder spesielt Dahls forhold til syntaks og semantikk. Begrepsanalysen i ÅP har et teknisk fagspråk og formale eksplikasjoner. Innsikter fra den formale logikken og språkfilosofien til Rudolf Carnap og Arne Næss samt Karl Poppers epistemologi spiller en betydelig, og denne gangen eksplisitt, rolle. Den utpregede innflytelsen fra disse forfatterne gir en betydelig nyansering av Dahls empirisme.⁴⁵⁶ Dahls empirisme er i stor grad påvirket av abstrakte disipliner som logikk og språkfilosofi.

⁴⁵⁵ Det er en viktig nyanse at utprøvelsen av Bull og Kohts teorier tar utgangspunkt i Dahls eget vitenskapsideal. Det er lite sannsynlig at Bull og Koht holdt en så utpreget korrespondanseteori som Dahl.

⁴⁵⁶ Her tenker jeg blant annet som nyanse til rubriseringen av Dahl som etterkrigsempirist hos Kjeldstadli. Det er relativt uproblematisk å omtale Dahl som empirist, men det er ikke særlig informativt med tanke på den karakteren Dahls empirisme har. Se Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den engang var* (Oslo: Universitetsforlaget, 2010), 69.

Teorier til Rudolf Carnap, Arne Næss og Karl Popper blir hovedsaklig hentet frem av Dahl for den innsikt de kan gi om historiefagets årsaksforklaringer. Årsaksforklaringenes referanse og syntaks blir formalisert med formål om å klargjøre deres begrunnelsesstatus. Her kommer det fram at Dahl holder et syn på teoriers egenskaper som ligger nært opp mot prinsippet om komposisjonaltet i logikk. Konklusjonen om begrunnelse er negativ, årsaksforklaringene oppnår kun en begrenset grad av begrunnelse. Dette kaster lys over Dahls syn på avgjørbarhet i praksis. Dahls regulative idé om sannhet som korrespondanse, er ikke et forhold som enkelt lar seg oppfylle. ÅP blir derfor et relativt unikt prosjekt i et historiografisk perspektiv.⁴⁵⁷ Avhandlingen innebærer langt på vei en tese om historiske årsaksforklaringers uavgjørbarhet.

Fra 1956 til 1967 har Dahl etterlatt seg en lengre periode med undervisning i historiefagets metode. Notatene fra denne undervisningen, viser at flere elementer fra Dahls analytiske periode har gitt utslag i undervisningens innhold. Videre er det paralleller mellom innholdet i undervisningen og Dahls publiserte metodebøker. Publiseringen av GM i 1967 representerer et periodeskifte i Dahls forfatterskap. Dahl retter oppmerksomheten fra vitenskapsteoretisk analyse til vitenskapsteoretisk grunnlagsteori. Periodeskiftet utgjør ikke et brudd fra et vitenskapsteoretisk perspektiv. Forskjellen er at de vitenskapsteoretiske posisjonene som viste seg i Dahls analyser, nå inngår i formuleringen av Dahls generelle og langt på vei uformelle grunnlagsteori. Dette betyr at fokus på utvalgte språklige elementer (syntaks, semantikk, prinsippet om komposisjonaltet), krav om falsifiserbarhet og søken etter sannhet, spiller en betydelig rolle i den grunnlagsteorien Dahl selv ville omtale som ”kritisk empirisme”.

I 1986 publiserte Dahl en ny metodebok. Jeg anser PT som en forlengelse av Dahls grunnlagsteoretiske periode. PT kommer med flere viktige nyanseringer til Dahls vitenskapssyn. Samtidig er det slik at vitenskapssynet i PT, langt på vei er i tråd med vitenskapssynet i Dahls tidligere forfatterskap. Dette betyr at de nye elementene som tilføres av Dahl i PT, ikke utgjør noe teoretisk brudd med tidligere posisjoner. Av de nye elementene har jeg silt ut Dahls behandling av hermeneutikken og hans drøftelse av verdienes rolle og funksjon i historisk forskning, som spesielt viktige med hensyn til hans vitenskapssyn. Dahls tolkning av hermeneutikken er derimot en tolkning som er konsistent med hans øvrige vitenskapssyn. Dahl synes å ville tolke hermeneutikk som en slags hypotetisk-deduktiv metode for behandling av meningsbærende materiale. Dahls drøfting av verdienes rolle i forskningen kommer med et verdifullt tillegg til hans vitenskapssyn.

⁴⁵⁷ Unikt skal her være relativt til det Norske historiefaget.

Dahl synes ikke å mene at forskning har et rasjonelt utgangspunkt, men at det beror på verdivalg. Forskerne må velge at rasjonell argumentasjon er verdifullt.

Noen implikasjoner og forslag til videre forskning

Denne oppgaven har relevans for to forskningsområder. Det ene området er den historiografiske forskningen på Ottar Dahls forfatterskap. Det andre området er den vitenskapshistoriske forskningen.

Jeg vil først ta for meg forskningen på Ottar Dahls forfatterskap. Dahl var en av sin generasjons viktigste historikere. Jan Thomas Kobberrød har omtalt Dahl som historiefagets viktigste grunnlagsteoretiker etter andre verdenskrig.⁴⁵⁸ Derfor er det overraskende at det foreligger så lite forskning på Dahls forfatterskap og kanskje spesielt hans grunnlagsteori. Dette betyr ikke at Dahl ikke har fått oppmerksomhet. Innledningsvis nevnte jeg at blant annet Knut Kjeldstadli og Francis Sejersted har kommet med kommentarer på Dahls forfatterskap. Jeg tror derimot min oppgave har utdypet og nyansert deres synspunkt. Nå har vi antakeligvis større innsikt i hva Dahls “empirisme” innebærer og hvordan Dahls metodologiske individualisme kunne virke begrensende for syntesedannelese.

Min undersøkelse bygger også på en tese om at Dahls vitenskapssyn er språkorientert allerede i 1952 og at språkorienteringen er enda mer markant i 1956. Dette tror jeg har konsekvenser for vårt syn på fenomenet rubrisert som den språklige vendingen i det norske historiefaget. Hvis vi tar utgangspunkt i at Dahl var en av historiefagets viktigste og mest innflytelsesrike grunnlagsteoretikere, er dateringen av historiefagets språklige vending til tiden etter 1970 muligens noe misvisende.⁴⁵⁹ Den språklige vending i norsk historiografi bør vel derfor ikke beskrives som en vending mot språket, men som en vending mot en alternativ språkfilosofi? Den som langt på vei er drevet av litteraturteoriens innsikter. Dette er ikke en påstand fra min side, men et forslag til bredere historiografisk debatt og refleksjon basert på min tese som impliserer en sterk språkorientering i historiefagets grunnlagsteori lenge før 1970 eller senere.

Så noen forslag til videre forskning på Dahls forfatterskap. Min oppgave tar kun for seg en avgrenset del av Dahls forfatterskap med et utvalgt perspektiv og det er derfor viktig å ikke se min

⁴⁵⁸ Jan Thomas Kobberrød, *Sverre Steen- sosialdemokratiets historieforteller* (Trondheim: Institutt for historie og klassiske fag, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2004), 184.

⁴⁵⁹ Blant annet Knut Kjeldstadli daterer den språklige vending til tiden etter 1970 i Norge. Se, «Det fengslende ordet. Om «den språklige vendingen» og historiefaget» i Knut Kjeldstadli, Jan E. Myhre og Tore Pryser (red.), *Valg og vitenskap*. Festskrift til Sivert Langholm, (Oslo: den norske historiske forening 1997), 52.

oppgave som et isolert prosjekt, men som del av en større forskningsinnsats på Dahls forfatterskap. Det er mange uberørte områder og ubelyste perspektiver på Dahls forfatterskap. Hvis flere studenter kommer på banen med andre perspektiver og tar for seg andre områder av Dahls forfatterskap vil det kunne opparbeides en solid forståelse av ulike aspekter ved forfatterskapet. Jeg vil kort prøve å skissere noen fruktbare områder for videre forskning.

Det materiale som er tilnærmet uberørt hos Dahl, er Dahls realhistoriske produksjon samt artikkelsamling. En betydelig mengde av Dahls publiserte artikler har et polemisk preg. Blant temaene er: sannhet, narrativitet, kildebegrep osv. Min oppgave bidrar med en bakgrunn til disse artiklene, men jeg behandler ikke artiklene eksplisitt. Jeg tror artiklene vil være en fruktbar inngang for å skrive om Dahls interaksjon og posisjon i et forskningsmiljø. Dahls realhistoriske produksjon er også relativt uberørt materiale. Dette materialet kan sannsynligvis fungere som kildegrunnlag for forskning på Dahls politiske syn, eller inngå som del av en biografisk orientert forskning på Dahl.

Så til det andre forskningsområdet min oppgave har relevans for, forskningsdisiplinen vitenskapshistorie. I norsk vitenskapshistorisk sammenheng finnes det flere personer med utstrakt vitenskapsteoretisk innflytelse som det foreligger lite eller ingen historiefaglig forskning på.⁴⁶⁰ Her kan Thoralf Skolem, Ingemund Gullvåg og Hermann Tønnesen fungere som eksempler. Jeg håper mitt arbeid med Ottar Dahl har vist at det er mulig for historiestudenter å ta for seg vitenskapsteori med teknisk innhold på en fruktbar måte. At teknisk vitenskapsteori er et område historiestudenter kan åpne opp som historisk størrelse. Her kan historiefaget kan bidra med noe spesielt. Selv de mest abstrakte vitenskapsteorier har en tidsdimensjon.

⁴⁶⁰ Jeg hevder ikke at det finnes få publikasjoner som berører vitenskapsteori. Jeg hevder at det finnes lite norsk vitenskapshistorisk forskning der vitenskapsteoretiske elementer er forskningens primære studieobjekt. Internasjonalt er det større tradisjon for å la abstrakte aspekter i vitenskapshistorien stå i fokus. For eksempler se, Alan Richardson, *Carnap's Construction of the World* (Cambridge: Cambridge University Press 1998). David Bostock, *Russell's Logical Atomism* (Oxford: Oxford University Press, 2012) og Scott Soames, *The Analytic Tradition in Philosophy: The founding Giants* (Princeton: Princeton University Press 2014). Det finnes derimot flere gode norske vitenskapshistoriske biografier som berører vitenskapsteori. Se blant annet Arild Stubhaug, *Et foranskutt lyn: Niels Henrik Abel og hans tid* (Oslo: Aschehaug, 1996) og Geir Hestmark, *Vitenskap og nasjon: Waldemar Christopher Brøgger 1851-1905* (Oslo: Aschehaug, 1999).

Kilder og litteratur

Utrykt materiale:

I Riksarkivet, Oslo: Ottar Dahls privatarkiv-RA/PA-0935

Privatarkivet inneholder korrespondanse med forlag, kolleger og annen faglig korrespondanse. Det inneholder også materiale vedrørende Dahls virksomhet ved Universitetet i Oslo, både som lærer og som medlem av ulike administrative organer og prosjektgrupper. Kun mappene som er merket ”korrespondanse” og ”undervisning” samt deres underliggende stykker er gjennomgått i arbeidet med denne oppgaven. For detaljerte henvisninger se noteapparatet.

Trykt materiale:

Carnap, Rudolf. «Testability and Meaning» i *Philosophy of Science*, nr. 4. heftenr. 3. Chicago: The University of Chicago Press, 1936, 419-471.

Carnap, Rudolf. «Testability and Meaning» i *Philosophy of Science*, nr. 1. heftenr. 4. Chicago: The University of Chicago Press, 1937, 1-40.

Carnap, Rudolf. *The Logical Syntax of Language*. London: Routledge & Kegan Paul Ltd, 1937.

Carnap, Rudolf. *Logical Foundations of Probability*. Chicago: The University of Chicago Press, 1950.

Dahl, Ottar. *Historisk Materialisme*. Oslo: Aschehoug, 1952.

Dahl, Ottar. *Om årsaksproblemer i historisk forskning*. Oslo: Universitetsforlaget, 1956.

Dahl, Ottar. *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. Oslo: Universitetsforlaget, 1967.

Dahl, Ottar. *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. Oslo: Universitetsforlaget, 2. utgave, 1980.

Dahl, Ottar. *Problemer i historiens teori*. Oslo: Universitetsforlaget, 1986.

Dahl, Ottar. «Forklaring og fortelling i historievitenskapen» i *Historisk tidsskrift*, nr. 1. heftenr. 72. (1993), 67-80.

Dahl, Ottar. «Om «Sannhet» i historien» i *Historisk Tidsskrift*, nr.3. heftenr. 78. (1999), 365-374.

Dahl, Ottar. *Norsk Historieforskning i det 19. og 20. århundre*. Oslo: Universitetsforlaget, 2007.

Hook, Sidney. «Problems of terminology in Historical Writing» i *Theory and Practise in Historical Study: A Report of the Committee on Historiography* (1946).

Lewin, Kurt. *Field theory in social science*. London: Tavistock, 1952.

Næss, Arne. *Interpretation and preciseness*. Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi, 1953.

Ofstad, Harald. *An inquiry into the freedom of decision*. Oslo: Institutt for Samfunnsforskning, 1954.

Popper, Karl. *Logik Der Forschung*. Wien: Springer Verlag, 1935.

Popper, Karl. *The Open Society and Its Enemies*. London: George Routledge & Sons Ltd, 1945.

Popper, Karl. *The Poverty of Historicism*. Boston: The Beacon Press, 1957.

Popper, Karl. «Philosophical Comments on Tarski's Theory of Truth» i *Objective Knowledge: An Evolutionary Approach* (London: Oxford University Press, 1972).

- Popper, Karl. *The Logic of Scientific Discovery* (New York: Routledge Classics, 2002).
- Quine, W. V. «Two Dogmas of Empiricism» i *The Philosophical review*, nr1. heftenr 60. (1951) (1951), 20- 43.
- Russell, Bertrand. *Human Knowledge its Scope and Limits*. London: George Allen and Unwin, 1948.
- Schlick, Moritz. *Allgemeine Erkenntnislehre*. Berlin: Springer-Verlag, 1925.
- Seip, Jens Arup. «Problemer og metode i norsk middelalderforskning» i *Historisk Tidsskrift* (1940), 51- 133.
- Litteratur:
- Adas, Michael. *Machines as the Measure of Men*. New York: Cornell University Press, 1989.
- Baldwin, Thomas. Jeffrey C. King, et al. *The Oxford Handbook of Philosophy of Language*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Bostock, David. *Russell's Logical Atomism*. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Cann, Ronnie. *Formal Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Devitt, Michael. *Designation*. New York: Columbia University Press, 1991.
- Dummett, Michael. «Realism» i *Truth and Other Enigmas*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1978.
- Dummett, Michael. «The Significance of Quine's Indeterminacy Thesis» i *Truth and Other Enigmas*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1978.
- Fraassen, Bas Van. *The Scientific Image*. Oxford: Oxford University Press, 1980.
- Fulsås, Narve. *Historie og nasjon: Ernst Sars og striden om norsk kultur*. Oslo: Universitetsforlaget, 1999.
- Fure, Odd-Bjørn. «Kritisk Empirisme, Historie og vitenskapsoppfatningen i Ottar Dahls Grunntrekk i historieforskningens metodelære» i *Historisk Tidsskrift* nr. 1. heftenr. 72. (1993), 37-66.
- Hausman, Alan Howard Kahane og Paul Tidman. *Logic and Philosophy*. United States of America: Wadsworth, Cengage Learning, 2013.
- Hestmark, Geir. *Vitenskap og nasjon: Waldemar Christopher Brøgger 1851-1905*. Oslo: Aschehaug, 1999.
- Iggers, Georg G. *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*. Middletown, Connecticut: Wesleyan University Press, 1997.
- Kaldal, Ingar. *Historisk Forsking, Forståing og Forteljing*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2011.
- Kjeldstadli, Knut. *Fortida er ikke hva den engang var*. Oslo: Universitetsforlaget, 2010.
- Kjeldstadli, Knut. *Historie og teori*. Oslo: Unipub forlag, 2004.
- Kobberrød, Jan Thomas. *Sverre Steen - sosialdemokratiets historieforteller*. Trondheim: Institutt for historie og klassiske fag, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2004.
- Kripke, Saul. *Naming and Necessity*. Hoboken New Jersey: Wiley-Blackwell, 1991.

- Kuhn, Thomas. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: The University of Chicago Press, 2012.
- Magee, Bryan. *Popper*. London: Fontana Press, 1988.
- Mahner, Martin. «Demarcating Science from Non-Science» i *Handbook of the Philosophy of Science: General Philosophy of Science-Focal Issues*. Amsterdam: Elsevier, 2007.
- Nielsen, May-Brith Ohman. *Jord og ord. En studie av forholdet mellom ideologi, politikk, strategi og mobilisering hos den tredje pol i det norske partisystemet. Bondepartiet 1915- 1940*. Bergen: Universitetsforlaget, 1997.
- Popper, Karl. *Conjectures and refutations*. New York: Basic Books, 1961.
- Richardson, Alan. *Carnap's Construction of the World*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Rinde, Harald. *Kontingens og kontinuitet framveksten av stivhengige organisasjonsmønstre i skandinavisk telefoni*. Oslo: Unipub AS, 2004.
- Russell, Bertrand. *The Problems of Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, 1991.
- Sejersted, Francis. *Demokratisk kapitalisme*. Oslo: Universitetsforlaget, 1993.
- Soames, Scott. *Understanding Truth*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Soames, Scott. *Philosophy of Language*. Princeton: Princeton University Press, 2010.
- Soames, Scott. *The Analytic Tradition in Philosophy: The Founding Giants*. Princeton: Princeton University Press, 2014.
- Spanos, Apostolos. *An Annotated Critical Edition of an Unpublished Byzantine Maneion for June: Codex Lesbiacus Leimonos II*. Bergen: Universitetsforlaget, 2007.
- Stubhaug, Arild. *Et foranskutt lyn: Niels Henrik Abel og hans tid*. Oslo: Aschehaug, 1996.
- Thue, Fredrik W. *Empirisme og demokrati: norsk samfunnsforskning som etterkrigsprosjekt*. Oslo: Universitetsforlaget, 1997.
- Thue, Fredrik W. *In Quest of a Democratic Social Order: The Americanization of Norwegian Social Scholarship 1918- 1970*. Oslo: Universitetsforlaget, 2006.
- Vaags, Ralph Henk. *Egennavnenes referanserelasjon*. Oslo: Universitetsforlaget, 1992.
- Vaags, Ralph Henk. *Filosofiens hovedspørsmål*. Bergen: Fagbokforlaget, 2004.
- Wormnæs, Odd. *Vitenskapsfilosofi*. Oslo: Gyldendal, 2002.